

R&S
Research Studies

Anatolia Journal

2020 – Ocak

Volume:3, Issue:1

e-ISSN: 2630-6441

R&S
Research Studies
Anatolia Journal

January, April, July, October

ULUSAL, İNDEKSLİ, SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

<http://dergipark.org.tr/rs>

rsanatolia@gmail.com

EDİTÖRDEN

Bilim Dünyasının Değerli İnsanları,

R&S - Research Studies Anatolia Journal Dergisi ulusal, indeksli, hakemli, e-dergi olarak yayımlanan Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi olup, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinler arası bir sosyal bilim platformudur.

R&S - Research Studies Anatolia Journal, Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarındaki özgün, araştırma ve güncel gelişmeleri paylaşma amacıyla 3 ayda bir yayımlanan süreli yayın niteliğinde akademik bir dergidir. Bu kapsamda; bilimsel araştırma bulgularının yanı sıra; analiz, değerlendirme, tartışma vb. içerikli yazılara da yer veren, bilimsel nitelikteki dergilerin uyduğu standartlaşmaları kendi bünyesinde koruyan ve elektronik ortamda yayım yapan “bilimsel” ve aynı zamanda “akademik” bir dergidir.

Akademik yayın hayatının üçüncü yılının ilk sayısında (**2020 Ocak - Cilt: 3; Sayı: 1**), birbirinden değerli **9** çalışmayı sizlerle buluşturan yazarlarımıza, dergi yönetim kurulumuzun çok değerli üyelerine; danışma, yayın ve hakem kurullarında görev yaparak birikimlerini bizlerle paylaşan kıymetli hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik hayata bir nebze katkı sunmak amacıyla çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yayın kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu ve yazar olmak üzere **R&S - Research Studies Anatolia Journal** ailesinin bir üyesi olarak görmekten büyük gurur duyacağımızı belirtmek isterim. Dergimize kıymetli çalışmalarınızla vereceğiniz destek, hem ülkemiz ve milletimize hem de insanlığa faydalı olmak adına bilim dünyasına büyük katkı sunacaktır.

Yeni sayımızın hayırlara vesile olmasını temenni eder, siz değerli bilim adamlarına ve okurlarımıza R&S - Research Studies Anatolia Journal ailesi olarak teşekkür eder, saygılar sunarım.

Dr. Arif YILDIZ
(Editör)

<http://dergipark.org.tr/rs>

rsanatolia@gmail.com

R&S Research Studies Anatolia Journal	R&S RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL	Vol/Cilt : 3 Issue/Sayı : 1 Yayın Tarihi : 31.01.2020 ISSN : 2630-6441 Toplam Makale Sayısı : 9

JENERİK SAYFASI / G E N E R I C P A G E	
http://dergipark.org.tr/rs	rsanatolia@gmail.com
<i>Disiplinler / Disciplines</i> <i>Social and Human Scientific</i>	
<i>Yayın Sıklığı / Frequency</i> <i>OCAK, NİSAN, TEMMUZ, EKİM</i>	
Ulusal & İndeksli	

Editör / Editor

Dr. Arif YILDIZ

Editör Yardımcısı / Editorial Assistant

Dr. Esra SİPAHİ

R&S - Research Studies Anatolia Journal; ulusal, hakemli, indeksli, açık erişimli, Sosyal ve Beşeri Bilimler alanında yayım yapan bir e-dergidir. Yeni üye kaydı ile yayınlarınızı dergi web sayfası (<http://dergipark.org.tr/rs>) üzerinden gönderebilir, yayın ve / veya hakem kurullarında yer alabilirsiniz. Değerli akademisyenlerimizle birlikte çalışmaktan onur duyacağımızı ifade etmek isteriz.

R&S - Research Studies Anatolia Journal; özgün bilimsel makaleler, sempozyum, kongre, çeviri, panel vb. bilimsel çalışmalarını yayımlamaktadır. Bununla birlikte, yayımlanan materyallerin hukuki, ekonomik ve etik sorumluluğu, yazarların sorumluluğu altında olup, **R&S - Research Studies Anatolia Journal**, herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedir. **R&S - Research Studies Anatolia Journal**, yayımlanmış materyallerin fikri mülkiyet haklarına sahiptir. Dergide yayımlanan her şey derginin iznine sahip olanlar dışında hiçbir yerde yayımlanamaz veya yayımlanamaz.

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)	
Ünvan, Adı, Soyadı	Üniversite-Kurum / Şehir/ Ülke
<i>Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIZ (Editör)</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>
<i>Dr. Esra SİPAHİ (Editör Yardımcısı)</i>	<i>Milli Eğitim Bakanlığı / Ankara / Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Aykut ARIKAN</i>	<i>İstanbul Gelişim Üniversitesi / İstanbul/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Necati CEMALOĞLU</i>	<i>Gazi Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Bünyamin AKDEMİR</i>	<i>İnönü Üniversitesi / Malatya/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Özcan ÖZKAN</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi/ Çankırı/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK</i>	<i>Ankara Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN</i>	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Ramazan YELKEN</i>	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. H. Seçil FETTAHLIOĞLU</i>	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Mahir KALFA</i>	<i>Hacettepe Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Mustafa BÜTE</i>	<i>İstanbul Üniversitesi / İstanbul/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. K. Kaan BÜYÜKİKİZ</i>	<i>Gaziantep Üniversitesi / Gaziantep/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Mücahit ÇELİK</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Yavuz AKÇI</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)	
Unvan, Adı, Soyadı	Üniversite-Kurum / Şehir/ Ülke
<i>Prof. Dr. Aykut ARIKAN</i>	<i>İstanbul Gelişim Üniversitesi / İstanbul/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ</i>	<i>Trakya Üniversitesi – Edirne/TÜRKİYE</i>
<i>Prof. Dr. Bünyamin AKDEMİR</i>	<i>İnönü Üniversitesi / Malatya/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ</i>	<i>Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara/TÜRKİYE</i>
<i>Prof. Dr. İsmail BAKAN</i>	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK</i>	<i>Ankara Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Mahmut YAVAŞI</i>	<i>Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara/TÜRKİYE</i>
<i>Prof. Dr. M. Hanifi AYBOĞA</i>	<i>Marmara Üniversitesi – İstanbul/TÜRKİYE</i>
<i>Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN</i>	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Necati CEMALOĞLU</i>	<i>Gazi Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Orhan ELMACI</i>	<i>Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Kütahya/TÜRKİYE</i>
<i>Prof. Dr. Özcan ÖZKAN</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi/ Çankırı/ Türkiye</i>
<i>Prof. Dr. Ramazan YELKEN</i>	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Bengü HIRLAK</i>	<i>Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Kilis/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Fatih VAROL</i>	<i>İstanbul Üniversitesi – İstanbul/TÜRKİYE</i>
<i>Doç. Dr. H. Seçil FETTAHLIOĞLU</i>	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. K. Kaan BÜYÜKİKİZ</i>	<i>Gaziantep Üniversitesi / Gaziantep/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Mahir KALFA</i>	<i>Hacettepe Üniversitesi / Ankara/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Mücahit ÇELİK</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Mustafa BÜTE</i>	<i>İstanbul Üniversitesi / İstanbul/ Türkiye</i>
<i>Doç. Dr. Osman AĞIR</i>	<i>Malatya İnönü Üniversitesi – Malatya/TÜRKİYE</i>
<i>Doç. Dr. Yavuz AKÇI</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Barış AYTEKİN</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi / Kırklareli/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Burak TELLİ</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Elvan ULUCAN ÖZKAN</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi- Çankırı/TÜRKİYE</i>

<i>Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARDENİZ</i>	<i>Gaziantep Üniversitesi – Gaziantep/TÜRKİYE</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Filiz SARIKAYA PEKACAR</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi/ Çankırı/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Gamze Ebru ÇİFTÇİ</i>	<i>Hitit Üniversitesi / Çorum/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi İnci ERDOĞAN TARAKÇI</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi- Bilecik/TÜRKİYE</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Kadir DELİGÖZ</i>	<i>Erzurum Atatürk Üniversitesi – Erzurum/TÜRKİYE</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Kazım KILINÇ</i>	<i>Batman Üniversitesi / Batman/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖZGÜNER</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman/ Türkiye</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Sevda DEMİR</i>	<i>Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Osmaniye/ Türkiye</i>
<i>Dr. Elif TÜRKİSLAMOĞLU</i>	<i>Ankara Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE</i>
<i>Dr. Hüseyin ÇİÇEKLIÖĞLU</i>	<i>Mersin Üniversitesi- Mersin/TÜRKİYE</i>
<i>Dr. Zümral GÜLTEKİN</i>	<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Samsun/TÜRKİYE</i>

TARANAN İNDEKSLER VE VERİTABANLARI

<u>ASOS Index</u>		<u>ISSN</u>	
<u>CiteFactor</u>		<u>IYTE LIBRARY</u>	
<u>COSMOS IF</u>		<u>İdealonline</u>	
<u>DRJI</u>		<u>JIFACTOR</u>	
<u>Electronic Object Identifier (EOI)-CITEFACTOR</u>		<u>Journal Factor</u>	
<u>EUROPUB</u>		<u>LOWA STATE-California, San Francisco</u>	
<u>Eurasian Scientific Journal Index</u>		<u>MBLWHOI LIBRARY</u>	
<u>FERRIS STATE UNIVERSITY</u>		<u>NAIST DIGITAL LIBRARY</u>	
<u>GENERAL IMPACT FACTOR</u>		<u>Research Bib</u>	
<u>GITHUB</u>		<u>Root Society for Indexing and Impact Factor Service</u>	
<u>Google Scholar</u>		<u>Scientific Indexing Services</u>	
<u>HARVARD LIBRARY</u>		<u>Türk Eğitim İndeksi</u>	

R&S

Research Studies Anatolia Journal
Volume: 3, Issue: 1, January 2020

A- GENEL İLKELER

1. **R&S (Research Studies Anatolia Journal)** ulusal, hakemli, endeksli e-dergi olup, yılda 4 sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) yayınlanır. Gerekli durumlarda özel ya da ek sayılar da yayınlanabilir.
2. **R&S Dergisi**, Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarındaki çalışmalarını yayınlayan bir dergidir. Yalnızca özgün bilimsel makalelere ilişkin metinleri yayınlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla kongre ve sempozyum bildirimleri de makale çalışması olarak yayınlanabilir. Ancak bu yayının etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.
3. **R&S Dergisi'ne** gönderilen yazıların daha önce herhangi bir mecrada yayınlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının yayın değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.
4. Herhangi bir yazının **R&S Dergisi'ne** elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar.
5. Başvurunun yapılmasından yazının yayınlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.
6. Yayınlanması için **R&S Dergisi'ne** gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. **R&S Dergisi**, yayınlamış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayımlayabilir.
7. **R&S Dergisi'ne** gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.
8. **R&S Dergisi'nin** yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

B- ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE İLİŞKİN DERGİ POLİTİKASI

1. Etik Kurul izni gerektiren çalışmalar (anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; doküman, resim, anket vb. diğerleri tarafından geliştirilen ve kullanım izni gerektiren çalışmalar) için etik kurullardan ya da komisyonlardan gerekli izinlerin alınması, bunların makale içeriğinde belirtilmesi ya da ek olarak sunulması gerekmektedir. Bu izinlerin olmaması durumunda yayının ön inceleme safhasında yazara iade edilir.
2. Hakem değerlendirmelerinde olan araştırmalara ilişkin ham verilerin hakemler tarafından talep edildiğinde sunulması şarttır. Verilerin makalenin yayımı sonrasında da gerektiğinde sağlanması zorunludur.

C- MAKALE BENZERLİK RAPORU VE BENZERLİK ORANINA İLİŞKİN DERGİ POLİTİKASI

1. Aday makaleler akademik intihal engelleme programından (Ithenticate, intihal.net vb.) geçirilmektedir.
2. Benzerlik oranı %25'e kadar olan çalışmalar değerlendirme sürecine kabul edilmektedir.
3. Benzerlik oranı %25'in üzerinde olan çalışmalar ön kontrol aşamasında yazar(lar)a iade edilecektir.

D- YAZARLAR İÇİN ETİK KURALLAR

1. Yazarlar çalışmalarının özgün olduğunu garanti eder ve diğer araştırmacıların fikir, dil, resim, grafik ve tablolarına çalışmalarında yer verdikleri zaman bunu alıntı olarak belirtmek durumundadır. Kaynağı belirtmeden yapılan alıntı intihal nedenidir.
2. Çalışmada adı geçen her yazar çalışmanın içeriğinden aynı oranda sorumludur. Çalışmaya katkısı olup da araştırmacının ismine yer verilmemesi veya katkısı olmadığı halde haksız yere adına yer verilmesi kabul edilemez bir durumdur.
3. Yazarlar araştırmalarının bulgularına sadık kalmalıdır. Bulguların değiştirilmesi, bulgu ve sonuç uydurmak ve bunlardan yola çıkarak araştırma yapmak söz konusu değildir. Veriler ve materyaller üzerinde oynama, silme, çıkarma ya da baş etmesi güç verilerin yorumlanma işlemini atlama gibi durumlar güven kırıcıdır.
4. Çalışmanın dergilere eş zamanlı gönderimi söz konusu olamaz. Yazarlar önceden yayımlanmış çalışmalarını da dergiye gönderemezler.

E- HAKEMLER İÇİN ETİK KURALLAR

1. Hakemler değerlendirme sürecinin gizli olduğunu ve üçüncü kişilerle paylaşılmaması gerektiğini bilmelidir.
2. Hakemler, belirlenen süre içerisinde çalışma ile ilgili objektif, tarafsız, bilimsel, anlaşılır ve yapıcı bir değerlendirme raporu sunmalıdır.
3. Hakem raporları, makalenin bilimsel niteliği (ele aldığı konu, kullanılan yöntem ya da ilgili literatürün uygun kullanımı) ile ilgili değerlendirme de içerecektir. Bu değerlendirme olumlu ya da olumsuz, içerik hakkında mutlaka yapılmalıdır.
4. Çalışmanın intihal olduğu ya da önceden başka bir yerde yayımlandığı anlaşılması üzerine hakemler durumu editöre bildirmelidir.

F- DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. **R&S** Dergisi'nin sistemine yüklenen her yazı, ilk olarak editör veya editör yardımcıları tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu bağlamından değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazı, editörler tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.
2. Yazım ilkelerine uygun olmayan yazılar hakeme gönderilmez.
3. Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için en az iki

hakem görevlendirilir. Hakemler yazının temsil ettiği alan ve anabilim dalında uzmanlıkları bulunan kimseler arasından seçilir.

4. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.
5. Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 25 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.
6. Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlanıp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir.
7. Hakemler, düzeltme istedikleri yazıyı yayınlanmadan önce bir kez daha görmek isteyebilirler. Bu talebin raporda belirtilmesi durumunda metnin düzeltilmiş biçimi sistem tarafından otomatik olarak hakeme gönderilir.
8. Yazarlar, makul çerçevede ve ikna edici verilerle birlikte hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakemin (ya da hakemlerin) görüşlerine başvurulabilir.
9. **R&S** Dergisi'nin elektronik sistemine eklenen yazıların değerlendirme sürecinin hangi evresinde olduğu, yazarlar tarafından kendi üyelik bilgileri kullanılarak takip edilebilir. Hakem süreci titizlikle izlenmeli, sistem yalnızca bir kez değişiklik hakkı verebildiğinden dolayı yapılması muhtemel değişiklikler için her iki hakem değerlendirmesinin de sonuçlanması ve raporların sisteme girilmesi beklenmelidir.
10. Dergi editörleri, hakemler tarafından verilen düzeltmeleri titizlikle takip eder. Bu doğrultuda, editörler tarafından bir yazının yayınlanması ya da yayınlanmaması yönünde karar alınabilir.
11. R&S - Research Studies Anatolia Journal dergisindeki makalenizin grafik tasarım, ulusal ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler ücret karşılığında yapılmaktadır. Bu sebeple 260 TL tutarındaki ücreti ödenmeyen makalelerin hakem süreci başlatılmaz. Hakem sürecini tamamlayamayan ve bu sebeple yayımlanmayacak yazıların ücretleri KDV+gelir vergisi kesildikten sonra geriye kalan kısım yazara iade edilir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

1-94

Şebnem KİŞMİR & Necmiye Tülin İRGE

Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışanların Motivasyonu ve İş Doyumlarına Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama

The Impact of Compassion Fatigue On Employees Motivation and Job Satisfaction: An Application on Non-Physician Healthcare Workers and A Public-Private Hospital Comparison

1-18

Gülferah ERTÜRKMEN & İsmet BOLAT

Türkiye'deki Özel Sermayeli Mevduat Bankaları İle Katılım Bankalarının Aktif Kalitesi ve Kârlılık Oranlarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma

A Research in Turkey of Private Capital Deposit Banks with Participation Banks on Asset Quality and Profitability Ratios

19-36

Elif Banu VARLI

Garanti Markalarından Doğan Sorumluluğun Sigortalanması

Insurance of Liability About Guarantee Marks

37-47

Özge EREN & Ceki Murat MİZRAHİTOKATLI

İnsani Gelişim Endeksinin Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı Çerçevesinde Tekrar Değerlendirilmesi

Evaluation of Human Development Index in the Framework of Abraham Maslow Hierarchy of Needs

48-62

Mikail EROL & Elif Nur EKEN

Ekonomik Kriz Dönemlerinde Tam Zamanında Üretim (Just In Time) Sisteminin Uygulanması

Application of Just in Time Production System in The Periods of Economic Periods

63-69

Arif Selim EREN & Ali Haluk PINAR & Mesut BİLGİNER

Göçün Entelektüel Sermayenin Hareketlerine Etkisi: İllere Göre Göç ve Patent Sayısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

The Effect of Migration on the Intellectual Capital: Determination of the Relationship Between Migration and Patents

70-78

Neslihan ER	
Bruno Etienne'in Düşüncesinde Batı ve Müslüman Toplular	79-94
<i>West And Muslim Societies in the Thought of Bruno Etienne</i>	
DERLEME MAKALELERİ / REVIEW ARTICLES	
95-120	
Esra KAYIŞ & Murat Gürkan GÜLCAN	
Cameron-Quinn Örgüt Kültürü Tipleri İle Yenilikçilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	95-106
<i>Investigation of the Relationship Between Cameron-Quinn Organization Cultural Types and Innovation</i>	
Dilek ÖZSOY & Kasım KARATAŞ	
Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Hukuki Çerçevesi	107-120
<i>The Legal Structure of Poverty Alleviation Policies in Turkey</i>	

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Kişmir, Ş. & İrge, N. T. (2020). "Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışanların Motivasyonu ve İş Doyumlarına Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama", R&S -Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1; pp:1-18

Anahtar Kelimeler: Merhamet Yorgunluğu, **Keywords:** Compassion Fatigue, Motivation, Job Motivasyon, İş Doyumu, Sağlık Çalışanları Satisfaction, Health Care Workers

Makale Türü Araştırma Makalesi

MERHAMET YORGUNLUĞU DÜZEYİNİN ÇALIŞANLARIN MOTİVASYONU VE İŞ DOYUMLARINA ETKİSİ: SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR UYGULAMA*

The Impact of Compassion Fatigue on Employees Motivation and Job Satisfaction: An Application on Non-Physician Healthcare Workers and A Public-Private Hospital Comparison

Şebnem KİŞMİR¹

Necmiye Tülin İRGE²

Geliş Tarihi / Arrived Date
08.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date
30.01.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31.01.2020

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, merhamet yorgunluğunun çalışanlar üzerindeki etkisini belirlemek, motivasyon düzeyleri ve iş doyumları ile olan ilişkisini saptamaktır. Çalışmanın evrenini İstanbul'da, Mart-Mayıs 2019 tarihleri arasında kamu ve vakıf Eğitim ve Araştırma Hastanesinde görev yapan 410 sağlık çalışanı oluşturmuştur. Çalışma karşılaştırmalı ve tanımlayıcı tipte olup, "Tanıtıcı Bilgi Formu", "Merhamet Yorgunluğu Ölçeği", "İş Doyumu Ölçeği", "Motivasyon Ölçeği" ile yüz-yüze görüşme yöntemi ile anketler toplanmıştır. İstatistiksel analizde; tanımlayıcı testler ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon, değişkenlerin etki derecesinin belirlenmesinde ise, regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Fark ve ilişkilerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Çalışmada Merhamet Yorgunluğu Ölçeği toplam puanı $3,08 \pm 0,37$, Motivasyon Ölçeği toplam puanı $3,36 \pm 0,65$ ve İş Doyumu Ölçeği $3,23 \pm 0,73$ puan olarak bulunmuştur. Merhamet Yorgunluğu Ölçeği ile Motivasyon Ölçeği ve İş Doyumu Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,05$). Merhamet yorgunluğu puanları ile sağlık çalışanlarının eğitim durumu ve toplam çalışma süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Merhamet yorgunluğu gelişiminde ücret faktörü büyük etkidir. Kamu hastanesinde hasta talebinin fazla olması ve terfi sistemlerinde adil olmayan yaklaşımlar gibi problemler ön plana çıkarken, özel hastanelerde ise yoğun mesai saatleri ve sağlık çalışanına düşük miktarda ücret verilmesi büyük sorun teşkil etmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of compassion fatigue on employees and to determine the relationship between motivation levels and job satisfaction. The population of the study consisted of 410 healthcare professionals working in public and foundation Training and Research Hospital in Istanbul between March and May 2019. The study is comparative and descriptive, and questionnaires were collected by face-to-face interview method with "Introductory Information Form", "Compassion Fatigue Scale", "Job Satisfaction Scale", "Motivation Scale". In statistical analysis; Correlation analysis method was used to determine the relationship between descriptive tests and variables, and regression analysis method was used to determine the effect degree of variables. The level of significance in differences and relationships was accepted as $p < 0.05$. In the study, the total score of Compassion Fatigue Scale was 3.08 ± 0.37 , the total score of Motivation Scale was 3.36 ± 0.65 and the Job Satisfaction Scale was 3.23 ± 0.73 points. No statistically significant relationship was found between the Compassion Fatigue Scale and the Motivation Scale and Job Satisfaction Scale ($p < 0.05$). It was determined that there was a statistically significant difference between the levels of compassion fatigue and the education level and total working time of healthcare professionals ($p < 0.05$). The wage factor is a major factor in the development of compassion fatigue. While problems such as high patient demand in public hospitals and unfair approaches in promotion systems come to the forefront, in private hospitals, busy working hours and low wages for healthcare workers pose a big problem.

* Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programında, Dr. Öğretim Üyesi Necmiye Tülin İRGE danışmanlığında, Şebnem Kişmir tarafından 30.07.2019 tarihinde tamamlanan, "Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışanların Motivasyonu ve İş Doyumlarına Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrenci, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı, sebnem_kismir@hotmail.com İstanbul / TÜRKİYE

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ntulinirge@gmail.com, TÜRKİYE

1. GİRİŞ

Merhamet, bireyin yaşadığı kötü ve acı olaylardan etkilenmesinin sonucu ortaya çıkan üzüntü ve acıma hissidir (TDK, 2019). Birey, üzüldüğü ve acıdığı başka bir bireye yardım etmek için kendini onun yerine koyar, aynı acıyı benimser ve ona kendisini adar. Literatür incelendiğinde, merhamet duygusu yoğun olan sağlık çalışanlarının, motivasyonlarının ve buna bağlı olarak iş doyumlarının da aynı şekilde etkilendiği görülmektedir.

Motivasyon, çalışan bireyin iş yapmayı istemesidir. Çalışma isteğinin olabilmesi için bireyin hedefleri ve amaçlarıyla, çalıştığı kurumdaki hedeflerin aynı yönde olması gerekmektedir. İş doyumunu ise, bireyin çalıştığı kuruma memnuniyet hissi ve bireyin kendi işine karşı geliştirdiği olumlu tutumdur.

Sağlık sektörü, sağlığını kaybeden, hastalıktan kendini korumak isteyen kişilere sağlık çalışanları tarafından hizmet veren bir işletme türüdür. Sağlık sektöründe çalışan sağlık profesyonelleri için merhamet duygusu, hastaların bakım ve tedavi başarısı için olmazsa olmaz bir histir (Meyer vd., 2015:178).

Sağlık sektöründe merhamet yorgunluğu çalışmaları en fazla hemşirelerle yapılmış olup, bu çalışmalara daha sonra diğer sağlık profesyonelleri eklenerek kapsam genişletilmiştir. (Cingi ve Eroğlu, 2018:62). Uluslararası literatürler araştırıldığında, acil servis hemşirelerinin, yoğun bakım ve onkoloji hemşirelerinin de merhamet yorgunluğu çalışmalarına katıldığı tespit edilmiştir (Çınarlı, 2019:49; Hür, 2018:19; Pehlivan, 2019:42). Yapılan çalışmalardan çıkan sonuca göre, merhamet yorgunluğundan etkilenen hemşireler ruhsal, duygusal ve fiziksel açıdan pek çok sorunla karşı karşıya gelmektedir.

Yapılan bu çalışmada, merhamet ve merhamet yorgunluğu kavramı ile belirtilerinden bahsedilmiş olup, merhamet yorgunluğu ile ilişkili kavramlar ele alınmıştır. Daha sonra motivasyonun tanımı, önemi ve teknikleri ile iş doyumunu kavram ve önemine değinilmiştir. İş doyumunu ile motivasyon kavramı arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

İstanbul ili Şişli ilçesinde bulunan kamu ve vakıf hastanelerinin 410 hekim dışı sağlık çalışanına yüz yüze anket uygulaması yapılmış, elde edilen veriler 5' li Likert ölçeği kullanılarak istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Anket sonuçlarından elde edilen veriler yorumlanmış, daha önce yapılan diğer çalışmalar ile kıyaslanarak sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, merhamet yorgunluğunun sağlık çalışanları üzerindeki etkisini belirlemek, motivasyon düzeyleri ve iş doyumları ile olan ilişkisini saptamaktır.

2. MERHAMET VE MERHAMET YORGUNLUĞU

Merhamet kavramı, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "bir kimsenin veya başka bir canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü ve acıma hissi" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Genel anlamıyla bireyin, başka bir kişinin yaşadığı olaydan etkilenmesine bağlı olarak üzüntü ve acıma hissini ortaya çıkması ve sonucunda karşısındaki kişiye yardım etme isteğinde bulunması anlamı çıkmaktadır. Yorgunluk kavramı ise, çalışmaya bağlı olarak bireyin ruh ve beden aktivitelerindeki verimlilik seviyelerinde meydana gelen azalmadır (TDK, 2019).

Merhamet yorgunluğu kavramının, "merhamet" ve "yorgunluk" terimlerinin birlikte kullanımı ile oluştuğu görülmektedir (Coetzee ve Klopper, 2010: 235-243). Merhamet yorgunluğu, tüm insanlığa ait bir duygudur. Merhametin varlığı, insanı insan yapar ve bu hisse en çok ihtiyacı olanlar da acı çeken kişilerdir (Stamm, 2002:107-119). Bireyde meydana gelen tükenmenin sonucunda ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel performans durumunda görülen azalma olarak da tanımlanmaktadır (Jenkins ve Warren, 2012: 388-395). Bu kavram ilk kez 1992 yılında Joinson tarafından literatüre geçmiştir (Cingi ve Eroğlu, 2018:61). Özellikle acil serviste çalışan hemşirelerin tükenmişlik yaşaması sonucu araştırılması gereken bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Merhamet yorgunluğu gözlemlenen hemşirelerde olumlu özelliklerin kaybolmaya başladığı, buna bağlı olarak bazı sağlık problemlerinin de açığa çıktığı görülmüştür (Joinson, 1992:

116-121). Joinson tarafından ortaya atılan kavramın ardından, bu konuyu gündeme getiren ve birtakım çalışmalar yapan bir diğer isim ise Figley olmuştur (Lahad, 2012:2).

Merhamet yorgunluğu, sağlık çalışanlarında gözlenen fiziksel, duygusal, davranışsal, manevi yorgunluk olarak belirtiler gösteren motivasyonun, beceri ve enerjinin azalmasına yol açan zihinsel bir durumdur (Pines ve Aronson, 1988: 26). İnsanın kendisini bunalmış, yorgun, kimsesiz, çaresiz ve umutsuz hissetmesine neden olabilir (McHolm, 2006:12-19). Uzun zamandır acı çeken insanlarla çalışan bireylerin, kendilerinin de beklenmedik şekilde acı ve sıkıntı içinde bulduklarına dikkat çekilmektedir (Jenkins ve Warren, 2012: 389). Özellikle hemşireler, hastaların yaşadıkları travmalara, çektikleri acılara ve bu durumlara uzun süreli maruz kalmalarının bir sonucu olarak da şiddetli merhamet yorgunluğu yaşarlar. Bu nedenle merhamet yorgunluğu, bakım verenlerin hastalarla ilişkilerinin bir bedeli olarak da tanımlanabilmektedir (Şirin ve Yurttaş, 2015: 123-130). Stamm merhamet yorgunluğunu “bakımın duygusal maliyeti” olarak nitelendirmiştir.

2.1. Merhamet Yorgunluğunun Belirtileri

Fiziki Belirtiler: Kişide enerjinin kaybolması, baş ağrısı, yorgun hissetme, performans düşüklüğü, yüksek/düşük tansiyon ve nabız, uyku bozukluğu, mide-bağırsak problemleri, bağışıklık sisteminde azalma, kilo değişimleri (Aycock ve Boyle, 2009; Showalter, 2010).

Davranışsal Belirtiler: Kişide hata yapmaya meyil, kendi bakımlarını yapmama ya da yapmak istememe, önceden zevk aldığı eylemlerden zevk almama, madde kullanımı, iştahsızlık, bağımlılık gelişmesi (Coetzee ve Klopper, 2010: 235-243).

Duygusal Belirtiler: Kişide öfke durumu, sinirlilik ve anksiyete durumu, duygusal çöküntü hali, aşırı hassas olma, empati kaybı, huzursuzluk, umutsuzluk tablosu (Uslu, 2017:106, Coetzee ve Klopper, 2010: 235-243, Showalter, 2010: 239-242).

İş ile İlgili Belirtiler: İşe gitmek istememe ya da zorluk yaşama, sık sık izin alma, işe devamlılıkta aksamalar, hastaya ve hastanın ailesine karşı empati kuramama, yardım etme isteğinin azalması ya da hiç olmaması, bazı hastalara bakmak istememe, korku hissi, hastaları umursamama ve alay etme, iş kaynaklı sorunlarda tepki verememe (Uslu, 2017:106, Coetzee ve Klopper, 2010: 235-243, Showalter, 2010: 239-242).

Manevi Belirtiler: Kişinin inançlarına saygı göstermeme, İnançta ve değer yargılarında değişiklik, Manevi duyarsızlık (McHolm, 2006:12-19).

2.2. Merhamet Yorgunluğu İle İlgili Kavramlar

Tükenmişlik: 21. yüzyılın en önemli problemlerinden biri tükenmişlik olarak bahsedilmektedir. Tükenmişlik, Freudenberger’ in yazdığı makalenin sonucunda 1974 yılında literatüre ilk kez girerek bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır (Sağlam Arı ve Çına Bal, 2008:132). Bu makalade tükenmişlik kavramı “mesleki bir tehlike unsuru” olarak nitelendirilmiştir. Freudenberger’e göre tükenmişlik, “başarısız olma, yıpranma, aşırı yüklenme sonucu güç ve enerji kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu” şeklindedir (Freudenberger, 1974:159).

Yapılan iş ve uğraşlardan keyif alamama, verimli olamama, zaman kısıtlılığı, sosyal desteğin yetersiz olması, iş gücünün fazlalığı, çalışma süresinde artış, hastaların tedavisindeki ve bakımlarındaki belirsizlikler ve duygusal etkilenmeler gibi pek çok stres kaynağına maruz kalan sağlık çalışanlarında sıklıkla tükenmişlik görülmektedir (Sunter, Canbaz, Dabak, Öz & Pekşen, 2006:10). Bu stres faktörleri üst üste geldiğinde ise, kişilerde birtakım psikolojik problemler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde, sağlık sektörü çalışanlarında görülen bu tükenmişlik durumu, mesleki bir risk ve rahatsızlık olarak da ele alınmaya başlamıştır (Portoghese vd., 2014: 152-153).

Sekonder (İkincil) Travmatik Stres (STS) ve Sekonder Travmatik Stres Bozukluğu (STSB): Sekonder travmatik stres, acı çeken hastalara maruz kalarak onların zor anlarına şahit olan sağlık çalışanlarının yaşadığı bir stres durumudur (Figley, 2002:1433-1441). Hastalarla karşılıklı

iletişim kuran bir alanda çalışıklarından dolayı, sağlık çalışanları bu strese maruz kalan yüksek risk grubunda yer almaktadır (Wagner vd., 1998: 1728). Bu nedenle, bakım hizmeti sunan sağlık çalışanları daha fazla sekonder travmaya maruz kalmaktadır (Hooper vd., 2010: 420-427).

Post Travmatik Stres Bozukluğu: Kişinin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde stres faktörü ile karşılaşması sonucunda organizmanın vermiş olduğu psikolojik veya biyolojik tepkilerdir. Post Travmatik Stres Bozukluğu yaşayanlar birincil travma, merhamet yorgunluğu yaşayanlar ise ikincil travma yaşamaktadır (Oflaz, 2008:74, Figley, 1995:1435). Post Travmatik Stres Bozukluğunda görülen özellik; kişilerin trafik kazası, askeri çatışma, kazalar, tecavüzler, doğal afetler gibi bireyi derinden etkileyen nedenlerden sonra ortaya çıkan kendine özgü belirtilerdir.

2.3. Motivasyon

Motivasyon sözcüğü Latince “hareket ettirme ve hareketlendirme” anlamında söylenen “movere” kelimesinden dilimize geçmiştir. Yaygın kullanımı olarak ise “güdü” anlamında karşımıza çıkan bir sözcüktür (Genç, 2007:256). Türk Dil Kurumu Sözlüğü incelendiğinde motivasyon kavramı güdülenme, isteklendirme anlamlarını taşımaktadır (TDK, 2019). Yüksel’e göre motivasyon; harekete geçirmek, etkilemek, teşvik etmek anlamlarına gelmektedir (Yüksel, 2003:139). Bir diğer tanıma göre ise, bireylerin eyleme geçmesini sağlayan ve bu hareketi yöneten düşünceler, ihtiyaçlar, inançlar, umut ve korkulardır (Fındıkçı, 2000:373).

Motivasyon, çalışanların performansını belirlemede önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların verimliliğini artırmada ise aktif rol oynadığı görülmektedir (Semerci, 2005:9). Çalışan bireylerin belirli bir amaca ulaşamama durumu, onları işlerinde mutsuz, huzursuz ve gergin hissettirmekte, bu nedenle de çalışma verimlerini düşürerek örgüt içi sorunlara ve çatışmalara sebep olabilmektedir. Yaşam koşullarının dengeli olduğu durumda, dengenin kendiliğinden bozulması sonucunda bir eksiklik hissedilir ve bu duruma maruz kalan ortamda gerginlik oluşur (İrge, 2016:55). Sistemde denge mekanizması için ihtiyaçların giderilmesine yönelik gerekli önlemler alınmalı ve bunu sağlayacak davranışlar oluşturulmalıdır (İrge, 2016:55).

Çalışan bireylerin performansını arttırmak pek çok örgüt için önem arz etmektedir. Verimli ve yüksek performanslı çalışan birey, çalıştığı işten keyif alacak ve örgüte başarı kazandıracaktır. Bireylerin çalıştığı yerlerde performansı için bazı motivasyon teknikleri denenmiş ve bunların başarılı olduğu tespit edilmiştir. Bu teknikler; gözdağı verilmesi, ayrıcalık tanınması, ceza-ödül uygulamaları ile yarışma ve rekabete girmektir.

Çalışan bireylerin iş ortamlarında istenilen performansları göstermemeleri durumunda olumsuz sonuç olarak ortaya çıkan korkutma şekli gözdağı verme şeklinde tanımlanmaktadır (Sayan, 2018:216). Gözdağı yöntemini tercih eden yöneticiler, çalışanlarına hak etmediği şekilde davranarak yapmaları gereken işleri yapmadığını ya da eksik yaptığını sürekli söyleyerek, verdiği işlerin tamamlanma aşamasında ise hata ya da eksik arayarak çalışanları zorlamaktadır. Çalışan bireylerin iş ortamları için faydalı olduklarını hissettirmek, kıymetli bir çalışanı olduğunu fark ettirmek onların motivasyonlarını artırır. Bu yönetici tarafından uygulanan ayrıcalıklar tanıma tekniğidir. Sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar sağlamayı başaran yöneticilere çalışanları güven duyar. Güven duyulan ortamda çalışanlar yöneticilerinin güvenini sağlamak için verimli bir şekilde çalışır (Aydın, 2013:23). Ceza ve ödül kuramına göre, çalışan bireylerin gösterdiği performanslar açık bir şekilde belirlenmiş olmalı, performansı yüksek olan bireylere ödül verilmeli, düşük olan bireyler ise cezaya çarptırılmalıdır. Bu yöntem davranış şartlandırma kuramı gereğince yüksek-düşük performans, ödül-ceza sistemine göre yapılmalıdır (Alsat, 2016:19). Yarışma ve rekabette ise, rekabet eden bireyler, verilen işi diğer çalışan bireyden daha iyi yapmayı hedefler ve bunun için de yüksek performans gösterir. Burada kazanç sağlayan örgütler olur. Rekabet ortamında motive olan birey işine hakim olur ve önüne çıkan sorunlar için daha çözümcül yaklaşır (Koroğlu, 2011:140).

Çalışan bireylere uygulanan tekniklerin eksik ya da fazla olması, moral, motivasyon ve verimliliği oldukça etkilemektedir (Güçlü ve Güney, 2017:1-18). Çalışanların gereksinimlerinin yanında, değerlerini, beklentilerini ve psikolojilerini göz önünde bulundurmaya zorunda olan yöneticiler, organizasyonel, ekonomik, psikolojik ve sosyal motivasyon araçları olarak adlandırılan çeşitli motivasyon artırıcı formüller de uygulamalıdır (Ünsar vd., 2010:251-253).

2.4. İş Doyumu

İş doyumu, çalışan bireylerin sorumlu oldukları kuruma ait hissettiği duygu ve düşüncelerin tespitinde önemli bir araçtır (Agho vd., 1993:1007).

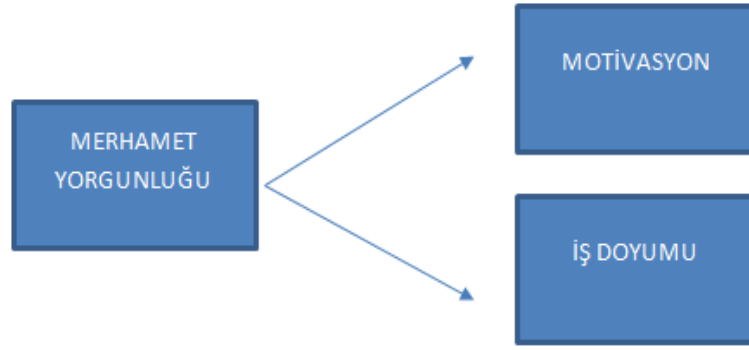
Bireylerin fiziki ve zihinsel mutlulukları, iş doyumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Örgütsel anlamda bakıldığında, çalışanlarını örgütte tutmak için çaba sarf eden ve yetenekli çalışanlarını örgüt içerisine çekmeye niyetli olan işverenler, iş doyumunun sağlanmasında önemli ölçüde etkili olmaktadır. İş doyumunun olmadığı örgütlerde ise çalışanların işe devamsızlıklarında, işle ilgili şikayetlerinde ve buna bağlı olarak da iş gücü devrinde artış görülmektedir (Kök Bayrak, 2006:294).

İş doyumu ve motivasyon kavramları genellikle iç içe kullanılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken konu, motive olan her bireyin işten de doyum alacağı kanısıdır. Örneğin, sosyo-ekonomik düzeylerin düşük olduğu ülkelerde işsizlik oranının yüksek olması büyük sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle, bu ülkelerde motive edici bir faktör olarak çalışanlara yüksek ücretler verilebilir. Ancak bazen buna rağmen bile işgörenlerde iş doyumunu sağlanamayabilir. İş, kurallara uygun olarak yapılırsa dahi bu, bireyin işten doyum aldığı anlamına gelmeyebilir (Silah, 2001:12-24).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Karşılaştırmalı, tanımlayıcı tipte yapılan bu çalışmanın evrenini İstanbul' da kamu ve vakıf üniversitesine bağlı Eğitim ve Araştırma Hastanesi' nde görev yapan 3500 hekim dışı sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Evreni belli örneklem hesaplama formülüne göre hesaplanmıştır (<https://www.research-advisors.com/tools/SampleSize.html>). Bu formüle göre minimum örneklem sayısı 346 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya alınma kriterlerine uygun ve araştırmaya katılmaya istekli 430 hekim dışı sağlık çalışanına ulaşılmıştır. Eksik ya da yanlış cevaplandırılan 20 anket çıkarıldığında ise çalışmanın örneklemi 410 hekim dışı sağlık çalışanı oluşturmuştur. Hekimlerin iş yoğunlukları ve çalışma yapılan zaman aralığında kongre-sempozyum etkinlikleri nedeniyle izinli oldukları gerekçesi ile hekimler kapsam dışına alınmıştır. Mart-Mayıs 2019 tarih aralığında yürütülen çalışmanın verileri, araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda oluşturulmuş "Tanıtıcı Bilgi Formu", "Merhamet Yorgunluğu Ölçeği", "İş Doyumu Ölçeği", "Motivasyon Ölçeği" ile anket yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde; tanımlayıcı testler ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon, değişkenlerin etki derecesinin belirlenmesinde ise, regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Fark ve ilişkilerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Yapılan çalışma ile ilgili olarak değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarmak amaçlanmış ve Şekil 1' de gösterilen bir model oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

Literatürde merhamet yorgunluğunun yaşam kalitesi ile ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcuttur (Polat ve Erdem, 2017:292). Ancak literatür taramasında merhamet yorgunluğunun motivasyon ve iş doyumuna etkisinin olup olmadığına rastlanmamıştır. Merhamet yorgunluğu alt boyutlarının motivasyonu ve iş doyumuna etkisi olabileceği düşünülerek aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H1: Merhamet yorgunluğunun sağlık çalışanlarının motivasyonuna etkisi vardır.

H2: Merhamet yorgunluğunun sağlık çalışanlarının iş doyumuna etkisi vardır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı 5' li Likert tipi olan ankettir. Dört bölümden oluşan ankette, sırasıyla; demografik sorular, merhamet yorgunluğu ölçeği, iş doyumuna ölçeği ve motivasyon ölçeği yer almaktadır. Ankete cevap verenlerin ifadelerine katılma düzeyi, hiç katılmıyorsa "1", tamamen katılıyorsa "5" puan olacak şekilde bir puan aralığında ölçeklendirilmiştir.

Tanıtıcı Bilgi Formu:

Araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda hazırlanmış, katılımcıların sosyodemografik ve hastanedeki çalışma bilgilerini değerlendirmeye yarayan 12 sorudan oluşan bir formdur.

Merhamet Yorgunluğu Ölçeği:

Araştırmanın ikinci bölümü merhamet yorgunluğu soruları ile başlamaktadır. Merhamet yorgunluğu ölçeği Pommier tarafından 2011 yılında geliştirilmiştir. Akdeniz ve Deniz tarafından ise 2016 yılında 24 maddeden oluşan Türkçe uyarlaması yapılmıştır.

Merhamet Yorgunluğu Ölçeği; ilişki kesme (madde 1, 7, 19, 23), umursamazlık (madde 2, 12, 14, 18), bağlantısızlık (madde 3, 5, 10, 22), bilinçli farkındalık (madde 4, 9, 13, 21), sevecenlik (madde 6, 8, 16, 24) ve paylaşımların bilincinde olma (madde 11, 15, 17, 20) olmak üzere toplamda 24 sorudan ve 6 alt boyutta incelenmiştir. Ölçeğin orijinalinde yer alan umursamazlık, bağlantısızlık ve ilişki kesme alt boyutları ters çevrilerek hesaplanmıştır. Bu yöntemle puanlar hesaplanarak toplam puan ortalaması elde edilmektedir. Ölçekten alınan toplam puan arttığında merhamet düzeyinin de arttığı varsayılır.

İş Doyumu Ölçeği:

Üçüncü bölümde cevaplanması istenen sorular iş doyumuna ait soruları oluşturmaktadır. Çalışmada 20 soruluk Minnesota İş Doyum Ölçeği kullanılmıştır. "Minnesota İş Doyum Ölçeği" 5' li Likert tiptedir. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. Minnesota Doyum Ölçeği (Minnesota Satisfaction Questionary-MSQ) olarak bilinen bu ölçeğin 100 sorudan oluşan uzun bir formu bulunmaktadır. Bu çalışma için sağlık çalışanlarının iş yükleri göz önüne alındığında, 20 sorudan oluşan kısa bir formu kullanılmıştır.

Motivasyon Ölçeği:

Anket sorularının olduğu son bölümdür. Motivasyon ölçeği olarak Mottaz tarafından 1985 yılında geliştirilen “İş Motivasyon Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek 24 sorudan oluşmakta olup, içsel ve dışsal motivasyon olmak üzere 2 boyutu vardır. 1.-9. maddedeki sorular içsel motivasyonu, 10.-24. maddedeki sorular ise dışsal motivasyonu ölçmektedir.

3.3. Verilerin İstatistiksel Analizi:

Anket formlarının verileri Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 23.0) programı kullanılarak yapılmıştır. Anketlerden elde edilen puanlar, aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde hesaplamaları ile analiz edilmiştir. Bu puan ortalamaları üzerinden de istatistiksel değerlendirmeler yapılmıştır. Puan ortalamaları “3'e kadar düşük algı”, “3 orta nokta ve orta düzeyde algı” ve “3 puan üzeri ise yüksek algı” olduğunu ifade etmektedir. Değişkenlerdeki normal dağılıma uygunluk ise One sample Kolmogorov-Smirnov ile test edilmiştir. İş doyumunu ölçeğinin cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, toplam çalışma süresi, hastanede çalışma süresi, çalıştığı bölümde en son çalışma süresi ve hastanedeki görevi gibi değişkenleri normal dağılırken, motivasyon ölçeğinin dışsal boyutları normal dağılmamaktadır.

Sağlık çalışanlarının ifadeleri ve bu ifadelerin alt boyutlarının demografik değişkenlerine göre iki grubun karşılaştırılmasında iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi olan t testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında ise varyans analizi F testi ve Post-Hoc Tukey testi kullanılmıştır. Parametrik varsayımlar yerine getirilmediğinde ise iki grubu karşılaştırmak için Mann Whitney U testi (Z testi), ikiden fazla grubu karşılaştırmak için Kruskal Wallis varyans analizi kullanılmıştır.

Ölçekler arasındaki ilişkiye bakmak için Korelasyon Analizi, ölçeklerin birbirlerini etki derecelerine bakmak için ise Regresyon Analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Hastane türü ayrımına ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Araştırmaya katılan kamu hastanesinde çalışanların %73,6’sı kadın olup, bunlardan %69,1’i bekar, %65,2’si 20-29 yaşında, %62,4’ü lisans mezunu, %36’sının toplam çalışma süresi 1-5 yıl, %34,3’ünün hastanede çalışma süresi 1-5 yıl, %45,5’inin çalıştığı bölümde en son çalışma süresi 1 yıl ve altı, %78,7’si hemşire, %53,9’unun geliri 3000-4000 TL, %31,5’inin departmanı cerrahi hasta servsidir. %65,7’sinin hastanede bölümler arası değişiklik oluyor mu sorusuna cevabı ise evettir.

Araştırmaya katılan özel hastanede çalışanların %73,3’ü kadın olup, %71,1’i bekar, %71,1’i 20-29 yaşında, %37,9’u lisans mezunu, %42,2’sinin toplam çalışma süresi 1-5 yıl, %39,2’sinin hastanede çalışma süresi 1-5 yıl, %46,6’sının çalıştığı bölümde en son çalışma süresi 1-5 yıl, %50,9’u hemşire, %55,2’sinin geliri 2000-3000 TL, %25,9’unun departmanı karma hasta servsidir. %62,9’unun bölümler arası değişiklik olup olmadığına dair cevabı evettir.

Tablo 1. Hastane Türü Ayrımında Demografik Bilgiler

		Kamu		Özel	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Erkek	47	26,4	62	26,7
	Kadın	131	73,6	170	73,3
Medeni Durum	Evli	55	30,9	67	28,9
	Bekar	123	69,1	165	71,1
Yaş	20 ve altı	1	0,6	4	1,7
	20-29	116	65,2	165	71,1
	30-39	43	24,2	41	17,7
	40-49	14	7,9	15	6,5
	50-59	4	2,2	7	3
Eğitim Durumu	Lise	17	9,6	54	23,3
	Ön lisans	17	9,6	76	32,8
	Lisans	111	62,4	88	37,9
	Y. Lisans	29	16,3	12	5,2
	Doktora	4	2,2	2	0,9
Toplam Çalışma Süresi	1 yıl ve altı	37	20,8	41	17,7
	1-5 yıl	64	36	98	42,2
	5-10 yıl	35	19,7	49	21,1
	10-15 yıl	22	12,4	19	8,2
	15-20 yıl	18	10,1	23	9,9
	20-25 yıl	2	1,1	2	0,9
Hastanede Çalışma Süresi	1 yıl ve altı	56	31,5	64	27,6
	1-5 yıl	61	34,3	91	39,2
	5-10 yıl	26	14,6	45	19,4
	10-15 yıl	19	10,7	13	5,6
	15-20 yıl	14	7,9	17	7,3
Çalıştığı Bölümde En Son Çalışma Süresi	1 yıl ve altı	81	45,5	69	29,7
	1-5 yıl	60	33,7	108	46,6
	5-10 yıl	21	11,8	29	12,5
	10-15 yıl	5	2,8	14	6
	15-20 yıl	10	5,6	11	4,7
	20-25 yıl	1	0,6	1	0,4
Görevi	Hemşire	140	78,7	118	50,9
	Sağlık memuru	14	7,9	34	14,7
	Sağlık teknikeri	16	9	29	12,5
	Yardımcı personel	5	2,8	24	10,3
	Fizyoterapist	0	0	1	0,4
	Tıbbi sekreter	0	0	21	9,1
	Eczane teknikeri	3	1,7	5	2,2
Gelir Seviyesi	1000-2000	0	0	10	4,3
	2000-3000	13	7,3	128	55,2
	3000-4000	96	53,9	79	34,1
	4000-5000	45	25,3	11	4,7
	5000-6000	24	13,5	4	1,7
Departmanı	Acil servis	16	9	23	9,9
	Yoğun bakım	18	10,1	37	15,9
	Dahili hasta servisi	54	30,3	14	6
	Cerrahi hasta servisi	56	31,5	10	4,3
	Karma hasta servisi	7	3,9	60	25,9
	Radyoloji	5	2,8	9	3,9
	Laboratuvar	10	5,6	7	3
	Ameliyathane	2	1,1	15	6,5
	Onkoloji	7	3,9	24	10,3
	FTR	0	0	2	0,9
	Anjiyo laboratuvarı	0	0	10	4,3
	Ayaktan hasta hizmetleri	0	0	2	0,9
	Nükleer Tıp	0	0	4	1,7
	Poliklinik	0	0	10	4,3
	Eczane	3	1,7	5	2,2
Bölümler arası Değişiklik	Evet	117	65,7	146	62,9
	Hayır	61	34,3	86	37,1

Çalışmada Merhamet Yorgunluğu Ölçeği puanı $3,08 \pm 0,37$, Motivasyon Ölçeği $3,36 \pm 0,65$ ve İş Doyumu Ölçeği $3,23 \pm 0,73$ puan olarak bulunmuştur (Tablo 2). Bu durum sağlık çalışanlarının motivasyonlarının ve iş doyumunun ortalamasının üstünde, merhamet yorgunluğunun ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Merhamet Yorgunluğu, Motivasyon ve İş Doyumu Ölçeği Puanları

	Ortalama	Standart Sapma
Merhamet Yorgunluğu Ölçeği	3,08	0,37
Motivasyon Ölçeği	3,36	0,65
İş Doyumu Ölçeği	3,23	0,73

Araştırmada sağlık profesyonellerinin davranışları 10 boyut çerçevesinde değerlendirilmiş ve her bir boyutun aldığı değerler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Merhamet Yorgunluğu, Motivasyon ve İş Doyumu Boyutlarının Psikometrik Değerleri

Boyutlar	İfade Sayısı	Min/Max	Cronbach Alfa	X	SS
İlişki Kesme	4	1/5	0,729	3,76	0,84
Umursamazlık	4	1/5	0,696	3,64	0,83
Bağlantısızlık	4	1/5	0,685	3,70	0,79
Bilinçli Farkındalık	4	1/5	0,602	3,89	0,70
Sevecenlik	4	1/5	0,797	3,93	0,78
Paylaşımların Bilincinde Olma	4	1/5	0,568	3,81	0,72
İçsel Motivasyon	9	1,11/5	0,858	3,83	0,70
Dışsal Motivasyon	15	1/5	0,849	3,08	0,75
Motivasyon Ölçeği	24	1,58/5	0,888	3,36	0,65
İş Doyumu Ölçeği	20	1/5	0,906	3,23	0,73

Ankette bulunan 10 boyut şu şekildedir:

- **İlişki Kesme Boyutu:** Bu boyut 4 ifadeden oluşmaktadır. Her bir ifade ilişki kesmenin sağlık profesyonelleri için ne derece önemli olduğunu göstermektedir. İlişki kesme boyutunun aritmetik ortalaması 3,76 ve standart sapması 0,84 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,729 olarak güvenilir bulunmuştur.
- **Umursamazlık Boyutu:** Bu boyut 4 ifadeden oluşmaktadır. Bu boyuttaki her bir ifade sağlık profesyonellerinin hastalara karşı göstermiş oldukları umursamazlık unsurunun ne derece önemli olduğunu ifade etmektedir. Umursamazlık boyutunun aritmetik ortalaması 3,64 ve standart sapması 0,83 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,696 olarak güvenilir bulunmuştur.
- **Bağlantısızlık Boyutu:** Toplamda 4 ifadeden oluşan bu boyut, sağlık profesyonelleri için hastalara karşı duyulan bağlantısızlık unsurunun ne derece önemli olduğunu ifade etmektedir. Bağlantısızlık boyutunun aritmetik ortalaması 3,70 ve standart sapması 0,79 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,685 puan olarak güvenilir bulunmuştur.
- **Bilinçli Farkındalık Boyutu:** Bu boyut 4 ifadeden oluşmaktadır. Bu boyutta yer alan her bir ifade sağlık profesyonellerindeki bilinçli farkındalık unsurunun önemini ortaya koymaktadır. Bilinçli farkındalık boyutunun aritmetik ortalaması 3,89 ve standart sapması 0,70 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,602 olarak güvenilir bulunmuştur.
- **Sevecenlik Boyutu:** Bu boyut 4 ifadeden oluşmaktadır. Her bir ifade sağlık profesyonellerinin hastalara karşı duydukları sevecenlik unsurunun ne derece önemli olduğunu ifade etmektedir. Sevecenlik boyutunun aritmetik ortalaması 3,93 ve standart sapması 0,78 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,797 olarak güvenilir bulunmuştur.
- **Paylaşımların Bilincinde Olma Boyutu:** Bu boyut sağlık profesyonellerinin yaşamış oldukları merhamet yorgunluğundaki paylaşımların bilincinde olma boyutunu ölçen 4 ifadeden

oluşmaktadır. Paylaşımların bilincinde olma boyutunun aritmetik ortalaması 3,81 ve standart sapması 0,72 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,568 olarak güvenilir bulunmuştur.

- İçsel Motivasyon Boyutu: Bu boyut 9 ifadeden oluşmaktadır. İçsel motivasyon boyutunun aritmetik ortalaması 3,83 ve standart sapması 0,70 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,858 olarak güvenilir bulunmuştur.
- Dışsal Motivasyon Boyutu: Bu boyut 15 ifadeden oluşmaktadır. Dışsal motivasyon boyutunun aritmetik ortalaması 3,08 ve standart sapması 0,75 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,849 olarak güvenilir bulunmuştur.
- Motivasyon Ölçeği: Bu ölçek 24 ifadeden oluşmaktadır. Motivasyon ölçeğinin aritmetik ortalaması 3,36 ve standart sapması 0,65 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,888 puan olarak güvenilir bulunmuştur.
- İş Doyumu Ölçeği: Bu ölçek 20 ifadeden oluşmaktadır. İş doyumu ölçeğinin aritmetik ortalaması 3,23 ve standart sapması 0,73 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) ise 0,906 olarak güvenilir bulunmuştur.

Tüm değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerini belirlemek için yapılan Spearman Sıra Korelasyonu test sonuçlarına göre Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam Puanı ile Motivasyon Ölçeği ve İş Doyumu Ölçeği arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,05$). Diğer tüm değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Merhamet Yorgunluğu, İş Doyumu ve Motivasyon Ölçeği Korelasyon Tablosu

		İlişki Kesme	Umursamazlık	Bağılantısızlık	Bilinçli Farkındalık	Sevecenlik	Paylaşımların Bilincinde Olma	Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam Puanı	Motivasyon Ölçeği Puanı	İş Doyumu Ölçeği Puanı
İlişki Kesme	r	1	0,729	0,685	0,402	0,521	0,295	-0,559	0,113	0,141
	p		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,004
Umursamazlık	r		1	0,649	0,403	0,49	0,27	-0,578	0,126	0,153
	p			0	0,000	0,000	0,000	0,000	0,011	0,002
Bağılantısızlık	r			1	0,423	0,441	0,258	-0,569	0,1	0,116
	p				0	0,000	0,000	0,000	0,043	0,018
Bilinçli Farkındalık	r				1	0,69	0,464	0,198	0,231	0,226
	p					0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Sevecenlik	r					1	0,524	0,126	0,205	0,19
	p						0,000	0,011	0,000	0,000
Paylaşımların Bilincinde Olma	r						1	0,326	0,153	0,181
	p							0,000	0,002	0,000
Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam Puanı	r							1	0,04	0,014
	p								0,415	0,784
Motivasyon Ölçeği Puanı	r								1	0,668
	p									0,000
İş Doyumu Ölçeği Puanı	r									1
	p									

Regresyon tablosu (Tablo 5) incelendiğinde, İş Doyumu ve Motivasyon Ölçeği puanı bağımlı değişkenlerine göre Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam puanı ve Alt Boyut Puanı arasında anlamlı bir etki bulunmamaktadır ($p>0.05$). Merhamet yorgunluğu motivasyonu ve iş doyumunu etkilememektedir. H1 ve H2 hipotezleri reddedildi.

Her iki regresyon modeli de istatistiki olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Ancak her iki modelde yer alan bağımsız değişkenlerin tek tek anlamlılıkları test edildiğinde, değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Hesaplanan belirlilik katsayılarının düşük olması da modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerdeki değişimi yeterli miktarda açıklamadığını göstermektedir.

Tablo 5. Merhamet Yorgunluğu, İş Doyumu ve Motivasyon Ölçeği Regresyon Tablosu

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişkenler	B	Beta	p
Motivasyon Ölçeği Puanı	0,034	Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam Puanı	0,343	0,195	0,654
		İlişki Kesme	0,087	0,113	0,537
		Umursamazlık	0,038	0,048	0,788
		Bağlantısızlık	0,048	0,058	0,737
		Bilinçli Farkındalık	0,066	0,072	0,653
		Sevecenlik	0,023	0,028	0,87
		Paylaşımların Bilincinde Olma	0,047	0,052	0,735
	0,035	Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam Puanı	-0,827	-0,417	0,339
İş Doyumu Ölçeği Puanı		İlişki Kesme	-0,09	-0,103	0,572
		Umursamazlık	-0,121	-0,137	0,443
		Bağlantısızlık	-0,171	-0,185	0,285
		Bilinçli Farkındalık	0,304	0,291	0,068
		Sevecenlik	0,159	0,169	0,32
		Paylaşımların Bilincinde Olma	0,185	0,181	0,242

Yukarıdaki regresyon tablosu (Tablo 5) incelendiğinde, İş Doyumu ve Motivasyon Ölçeği puanı bağımlı değişkenlerine göre Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Toplam puanı ve Alt Boyut Puanı arasında anlamlı bir etki bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Her iki regresyon modeli de istatistiki olarak anlamlı modellerdir ($p < 0,05$). Ancak her iki modelde yer alan bağımsız değişkenlerin tek tek anlamlılığını test edildiğinde, değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Hesaplanan belirlilik katsayılarının düşük olması da modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerdeki değişimi yeterli miktarda açıklamadığını göstermektedir.

Tablo 6. Regresyon Tablosu

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişkenler	B	Beta	p
Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Puanı	0,007	İş Doyumu Ölçeği Puanı	0,006	0,013	0,845
		Motivasyon Ölçeği Puanı	0,042	0,074	0,259

Yukarıdaki regresyon tablosu (Tablo 6) incelendiğinde, $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde Merhamet Ölçeği puanı bağımlı değişkenine göre İş Doyumu Ölçeği puanı ve Motivasyon Ölçeği puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 7. Korelasyon Tablosu

		Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Puanı	İş Doymu Ölçeği Puanı	Motivasyon Ölçeği Puanı
Merhamet Yorgunluğu Ölçeği Puanı	R	1	0,061	0,082
	P		0,214	0,096
İş Doymu Ölçeği Puanı	R		1	0,657*
	P			0,000
Motivasyon Ölçeği Puanı	R			1
	P			

*p<0,01

Yukarıdaki korelasyon tablosu (Tablo 7) incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık profesyonellerinin merhamet yorgunluğu ölçeği puanı arttıkça iş doymu ölçeği puanı ve motivasyon ölçeği puanı artmaktadır; ancak aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Araştırmaya katılan sağlık profesyonellerinin iş doymu ölçeği puanı arttıkça motivasyon ölçeği puanı artmaktadır; aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,01$).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışanların motivasyonları ve iş doymaları ile ilgili araştırmalar sağlık dahil birçok sektörde uzun zamandır yapılmaktadır. Kılıç ve Keklik, yaptığı çalışmada sağlık çalışanlarının iş yaşam kalitesi ve motivasyon düzeylerini belirlemede ücretin ve diğer ekonomik kazançların olduğunu tespit etmiştir (Kılıç ve Keklik, 2012:158). Karaköse ve Kocabaş, özel ve devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin farklı boyutlardaki beklentilerinin iş doymu ve motivasyonlarına etkisini saptadığı çalışmada, özel okuldaki okul müdürlerinin gösterdiği tutum ve davranışların öğretmenlerin işlerindeki doyum seviyelerinde ve işe motivasyonlarında olumlu etki gösterdiği, devlet okulu çalışanlarında ise bu durumun daha az olduğunu saptamıştır (Karaköse ve Kocabaş, 2006:3).

Sağlık çalışanlarının motivasyonları ve iş doymaları kavramlarına ek olarak bireyin duygu ve hislerini ifade etmek için merhamet yorgunluğu düzeylerinin ölçümü üzerinde herhangi bir çalışma yoktur. Sağlık çalışanlarının çalışma şartlarının yoğun ve stresli olması, acı, üzüntü ve sevinçlerin bir arada olması nedeniyle, işe bakışı her geçen gün değişmektedir. Merhamet yorgunluğu, literatüre yeni giren bir kavram değildir fakat, sağlık sektörünün iyileşmesi ve geleceğinin güçlenmesi için hızla araştırılan bir kavram olma yolundadır.

Ülkemizde merhamet yorgunluğu çalışmalarının çoğunlukla hemşireler üzerinde yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalardan biri olan Denk' in çalışmada, üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin mesleki yaşam kalitesi, merhamet memnuniyeti ve yorgunluğu ölçülmeye çalışılmıştır (Denk, 2018:12). Çınarlı tarafından ise acil servis hemşireleri üzerinde yapılan çalışmada hemşirelerin yaşı merhamet yorgunluğu yaşama durumlarını etkilediğini ortaya koymuştur (Çınarlı, 2019:119). Bu çalışma sadece hemşireleri değil, tüm sağlık çalışanlarını kapsayacak niteliktedir. Özellikle acil servis hizmetlerinde, onkoloji servis/kliniklerinde, yoğun bakım ünitelerinde acı ve travmanın fazla olduğu alanlarda merhamet yorgunluğu çalışmalarının yürütüldüğü görülmüştür (Çınarlı, 2019:49; Hür, 2018:19; Pehlivan, 2019:42). Bu durum hemşirelerin hastalarla kliniklerde daha fazla zaman geçirmesine bağlı olarak geliştiğini düşündürmektedir. Çalışma hekim grubunun yoğun olmaları nedeniyle hastanelerinden izin alınamaması nedeniyle dahil edilememiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen merhamet yorgunluğu, iş doymu ve motivasyon ile ilgili bulgular, daha önce yapılan çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmada, 410 hekim dışı sağlık çalışanına merhamet yorgunluğu ölçeği, iş doymu ölçeği ve motivasyon ölçeği uygulanmıştır. 410 sağlık çalışanının %78.7'sini kamuda çalışan, %50.9'unu ise özel hastanede çalışan hemşireler oluşturmuştur. Ankete cevap veren hemşirelerin ortalama puanı 3,09 olup, bu oran merhamet yorgunu olduğunu ifade etmektedir. Joinson tarafından

hemşireler üzerinde yapılmış olan bir çalışmada merhamet yorgunluğu düzeyinin % 50'nin üzerindeki olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, merhamet yorgunu olduğu tespit edilen hemşirelerin çalışma performanslarında ve kişisel sağlıklarında ciddi anlamda sorunların olduğu ifade edilmiştir (Joinson, 1992:116-120). Polat yaptığı çalışmada, 159 hekim ve 187 hemşireden oluşan 346 sağlık profesyoneline Merhamet Yorgunluğu Ölçeği ile Çalışanlar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği uygulamış ve merhamet yorgunluğunun kadın hemşirelerde daha çok görüldüğünü ortaya koymuştur (Polat; 2016:298). Yine söz konusu çalışmadaki diğer bir bulgu ise, sağlık profesyonellerinin hastaların duydukları acı ve ağrıyla empati kurmaları ve hizmet verirken de bu hislerle yaklaşmaları sonucunda merhamet yorgunluğunun geliştiğidir.

Çalışmamızda sağlık çalışanlarının merhamet ölçeği puan ortalaması $3,08\pm 0,37$ olarak tespit edilmiştir. Toplam çalışma süresi 5-10 yıl arası çalışan hekim dışı sağlık çalışanı sayısı ($n=71$) diğer yıllara göre daha fazla bulunmuştur. Bu durum ile merhamet yorgunluğu düzeylerinin düşük olması arasında, henüz uzun çalışma yılında olmamalarının düşük yorgunluk seviyelerine sahip olmalarını sağladığını düşündürebilir. 50-59 yaş aralığındaki sağlık çalışanlarının $3,21\pm 0,25$ merhamet yorgunu olduğu görülürken, içsel motivasyonlarının ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Böylece kişinin kendi istekleri doğrultusunda kendisini motive edebildiği anlamına gelmektedir. Çingöl ve arkadaşlarının hemşirelik yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapmış oldukları benzer bir çalışmada, ankete katılan öğrencilerin merhamet düzeyi puan ortalaması $4,19\pm 0,44$ bulunmuş, bu çalışmanın sonucunda öğrencilerin merhamet düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Çingöl ve arkadaşlarının yaptığı aynı çalışmada özellikle sınıfın ve gelir durumunun merhamet düzeylerini yüksek oranda etkilediği saptanmıştır (Çingöl vd., 2018:67).

Çalışmada özellikle hemşirelerdeki merhamet yorgunluğu düzeyinin $3,097\pm 0,40$ ile ortalama olduğu bulunurken, en çok 30-39 yaş grubunda ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Sacco ve arkadaşlarının yoğun bakım hemşireleri üzerinde yaptığı çalışmada, 50 yaşın üzerinde, bekar ve lisansüstü eğitim almış olan hemşirelerde merhamet yorgunluğu düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Sacco vd., 2015:32-44). Buna benzer bir çalışma yapan Romeo-Ratliff ise yaşı 30-39 arasında olan hemşirelerde merhamet yorgunluğunun daha fazla görüldüğünü söylemiştir (Romeo-Ratliff, 2014: 136). Bu bulgular, hemşirelerin yıllarca yoğun bir tempoda çalışmalarını sonucu ve kıdemleri arttıkça daha çok merhamet yorgunu olduklarını ifade etmektedir.

Yapılan araştırmada, kamu hastanesinde çalışanların iş doyumlarının özel hastanede çalışanlara göre daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Her iki hastanenin de sağlık çalışanları anketteki sorulara ortalama cevaplar vermiştir. Fakat kamu hastanesindeki terfi olanaklarının kısıtlılığı, çalışma yerlerindeki fiziki şartların iyi olmaması, aldıkları ücretin düşüklüğü, prim gibi maddi faktörlerin yaptıkları işler için yeterli olmadığına inanmalarına bağlı olarak iş doyumunu puanları düşük çıkmıştır. Özel hastanede de durum kamu hastanesine benzer şekildedir. Buradaki sorun ise özel hastanedeki personel politikaları nedeniyle sağlık çalışanlarının tek başına çalışmak zorunda bırakılması ile alakalıdır. Özel hastane çalışanları, çalıştıkları departmanlarda özellikle kendilerini yetkin hissetmektedir. Daha fazla takdir edilme, aktif ödüllendirme sistemlerinin olması, çalışanların kendi yöntemlerini geliştirerek kendilerine göre çalışma şekli oluşturması gibi faktörler özel hastane çalışanlarını daha fazla doyuma ulaştırmaktadır. Durmuş ve Günay'ın bu konuda yaptıkları çalışmada, hemşirelerdeki iş doyumunu puanının düşük, anksiyete puanının ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sonuç, hemşirelerin özel hastanede haftalık çalışma sürelerinin uzun olmasına bağlanmıştır (Durmuş ve Günay, 2007:145).

Sağlık çalışanlarının merhamet yorgunluğu değişkeni ile iş doyumunu ve motivasyon düzeylerine etkisini ölçümlemek için regresyon analizi yöntemi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, merhamet yorgunluğunun iş doyumunu ve motivasyonu etkilemediği saptanmıştır. Kılıç ve Keklik'in sağlık çalışanlarında iş yaşam kalitesinin motivasyon düzeylerine etkisini araştırdığı çalışmada, çalışanların işteki yaşam kalitelerini ve motivasyonlarını belirleyen faktörlerin ücret ve ekonomik kazançların olduğu tespit edilmiştir (Kılıç ve Keklik, 2012:158). Regresyon analizi sonucunda

merhamet yorgunluğu ölçeği alt boyutu olan bilinçli farkındalık boyutunun iş doyumunu ile arasında anlamlı ilişki bulunduğunu tespit edilmiştir. Bu durum farkındalığı olan sağlık çalışanının iş doyumlarını etkilediğini göstermekte, ancak motivasyonunu etkilemediğini göstermektedir. Sevecenlik alt boyutunun sağlık çalışanlarının çalıştığı hastanenin çeşidine göre karşılaştırılması yapıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Özel hastanede çalışan sağlık çalışanlarının kamu hastanesinde çalışan sağlık çalışanlarına göre puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum özel hastanede çalışan sağlık çalışanlarının kamu hastanesinde çalışan sağlık çalışanlarına göre daha fazla sevecen olduğunu göstermektedir. Hastalarına ilgili ve sağlıklı davranan sağlık çalışanının motive bir şekilde çalıştığı görülmektedir.

Acı çeken bireylerle ilgilenmek ve onların her anına tanıklık etmek, ciddi bir yükü de beraberinde getirmektedir. Bu yükler zamanla merhamet yorgunluğu belirtilerini göstermekte, çalışma ortamındaki iş doyumunu azaltmakta ve motivasyonu düşürerek yapılacak işlere karşı umutları tüketmektedir. Bu durumun ortaya çıkması da işten ayrılmaları arttırmakta, geri dönülmez hatalar yapmaya neden olmaktadır. Bu olumsuz durumun oluşmaması için sağlık çalışanlarının merhamet yorgunluğu ile başa çıkabilmelerini sağlamak gereklidir.

Yapılan istatistiklerde merhamet yorgunluğunun gelişmesindeki etkenlerden biride ücret durumu çıkmıştır. Çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının % 42.7'si 3000-4000 TL aralığında ücret aldığını ifade etmişlerdir. Merhamet yorgunluğunun ortaya çıkmasında sağlık çalışanlarını hakettiği ücreti alamadıklarını, yoğun çalışma koşullarının karşılığında ödenen ücretin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Ülkemizdeki ekonomik dalgalanmaların, alım gücünün her geçen gün düşmeye başlaması bu durumun nedeni olarak büyük rol oynadığı söylenebilir. Sağlık çalışanlarının aldığı maaşların yetersiz olması, hastanelerde ödüllendirme sisteminin olmaması, motivasyonlarını ciddi oranda etkilemektedir. Özel sektörün az ücret vermesi fakat buna rağmen yoğun mesai ile çalıştırması, çalışanların motivasyonlarını ve iş doyumlarını etkilenmesine sebep olmaktadır. Özellikle kamu hastanelerindeki terfi sistemlerinde adil olmayan yaklaşımlar, uzun yıllar çalışan personelin terfi edilmesi sağlık çalışanlarının iş doyumlarını etkilemekte ve çalışanların idareye karşı olan inancını düşürmektedir. Özel hastanelerde terfi kriterlerinin daha objektif olması, çalışma sürelerinin kısa olmasına rağmen terfi imkanlarının sağlanması sağlık çalışanlarını motive ederken, terfi alan personelin diğer çalışanlarla arasında belirli bir ücret farkı olmaması da motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Sağlık çalışanlarının verdikleri hizmetin karşılığında aldıkları yetersiz ücret bakım verdiği hastalara karşı merhamet yorgunluğu olarak yansımakta, bu da çalışanların sevecenlik özelliklerini kaybetmelerine neden olmaktadır.

Yapılan çalışmaların çoğunlukla hemşireler üzerinde olması nedeniyle, diğer sağlık çalışanlarında merhamet yorgunlukları kesin olarak belirli olan çalışmalara rastlanmamıştır. Çalışma yapılan Mart-Mayıs ayları içerisinde hekimlerin iş ve hasta yoğunlukları ve kongre-sempozyum etkinlikleri nedeniyle izinli oldukları gerekçesiyle kurumlarından anket izni alınamaması nedeniyle hekimlerin merhamet yorgunlukları ölçülemediği görülmüştür. Ameliyathane ortamlarında çalışan hekim dahil sağlık çalışanlarına özellikle uygulanması çalışmaya katılımlarının önemli olacağı düşünülmektedir.

Yapılan çalışmalarda anketlere verilen cevapların genel olarak hemşireler tarafından verilmiş olması nedeniyle başka sağlık çalışanı bulgusuna ulaşılamamıştır. Bu çalışmaların;

- Branş farketmeksizin tüm hekimlere,
- Organ nakli cerrahları ve koordinatörlerine,
- Diyaliz merkezinde çalışan hemşire, tekniker ve hekimlerine,
- Ağız ve Diş Sağlığı hizmeti veren klinik ve hastanelere,
- Pediatrik (Çocuk) Kliniğinde çalışan hemşirelere,
- Özel rehabilitasyon merkezlerinde özel eğitim gerektiren çocuklarla (Otizm, Down Sendromu) çalışan Fizyoterapistlere,
- Hastanelerin kamu-özel farketmeksizin Hasta Hakları departmanlarına uygulanması çalışmalarının çeşitliliği ve çıkacak sonuçların literatüre kazandırılması anlamında yararlı olacaktır.

Çalışmanın sağlık sektörü dışındaki polis, asker, akademisyen, taksi şoförü gibi insanla uğraşan ve yoğun zaman geçiren mesleklerde de uygulanması önerilmektedir. Çalışmalardan çıkan sonuçların merhamet yorgunluğunun ölçülmesinde literatürü zenginleştirmek açısından önemli olacağı fikri oluşmuştur. Aynı zamanda çalışmanın evreni ve branş sayısı farklı sağlık kurumlarında da uygulanması başka fikirler vereceği düşünülmektedir.

Son olarak, yapılan çalışmalarda benzer olarak kullanılan ya da farklı anlamlara geldiği konusunda görüş birliği olmayan kavramların olduğu dikkati çekmektedir. Araştırmacılar, merhamet yorgunluğu, eş duyum yorgunluğu, şefkat yorgunluğu, tükenmişlik, empati yokluğu gibi kavramlar kullanarak literatüre sonuçlar kazandırmışlardır. Fakat bu kavramlar üzerinde yapılan çalışmaların anlam karmaşasına yol açtığı düşünülmektedir. Bunu önlemek için merhamet yorgunluğu ile ilgili bilimsel çalışmalar artırılmalı, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı için yeni strateji ve politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Agho, A.O., Mueller, C.W. & Price, J.L. (1993). Determinants of Employee Job Satisfaction: An Empirical Test of a Causal Model, *Human Relations*, 46 (8):1007-1027.
- Akdeniz, S. & Deniz, M.E. (2016). Merhamet ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, (4):50-61.
- Alsut Çolak, O. (2016). "Çalışan Motivasyonunu Etkileyen Faktörlerin İş Tatminine Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, ss:19.
- Aycock, N. & Boyle, D. (2009). "Interventions to Manage Compassion Fatigue in Oncology Nursing", *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 13 (2), ss: 183-191.
- Aydın, H. (2013). "Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörler İstanbul Büyükşehir Belediyesi Avrupa Yakasına Bağlı Sosyal Tesislerde Bir Uygulama", T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, ss:23-26.
- Cingi, C.C. & Eroğlu, E. (2019). "Sağlık Çalışanlarında Merhamet Yorgunluğu", *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Osmangazi Tıp Dergisi*, 41(1):58 – 71.
- Coetzee, S.K. & Klopper, H.C. (2010). "Compassion Fatigue within Nursing Practice: A Concept Analysis", *Nursing & Health Sciences*, 12 (2):235-243.
- Çelik, D. A. & Telman, N. (2013). *Endüstri/ Örgüt Psikolojisi Alanında Kullanılan Ölçekler El Kitabı*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss: 171.
- Çınarlı, T. (2019). "Acil Hemşirelerinde Merhamet Yorgunluğunu Etkileyen Faktörler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Acil Hemşireliği Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ss:49-119.
- Denk, T. (2018). "Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Mesleki Yaşam Kalitesi, Merhamet Memnuniyeti, Merhamet Yorgunluğu", *Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ss:12.
- Durmuş, S. & Günay, O. (2007). "Hemşirelerde İş Doyumu ve Anksiyete Düzeyini Etkileyen Faktörler", *Erciyes Tıp Dergisi (Erciyes Medical Journal)*, 29(2), ss:144-145.
- Fındıkçı, İ. (2000). "İnsan Kaynakları Yönetimi", Alfa Yayınları, İstanbul, ss:373.
- Figley, C. R. (1995). "Compassion Fatigue: Coping With Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized", New York: Brunner-Routledge.
- Figley, C. R. (2002). Compassion Fatigue: Psychotherapists Chronic Lack of Self Care, *Journal of Clinical Psychology*, 58 (11), p:1433-1441.

- Freudenberger, H. J. (1974). "Staff Burn-Out", *Journal of Social Issues*, Vol.30, Number 1, p:159-165.
- Genç, N. (2007). "Yönetim ve Organizasyon -Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar", Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, ss: 256.
- Güçlü, H. & Güney, S. (2017). The Effect of the Motivation Techniques Used by Managers to Increase the Productivity of their Workers and an Application, *Business Management Dynamics*, 6(7), p: 1-18.
- Hooper, C., Craig, J., Janvrin, D.R., Wetsel, M.A. & Reimels, E. (2019). Compassion Satisfaction, Burnout and Compassion Fatigue among Emergency Nurses Compared with Nurses in Other Selected Inpatient Specialties, *Journal of Emergency Nursing*, 36(5), p:420-427.
- <https://www.research-advisors.com/tools/SampleSize.htm> (Erişim Tarihi: 10.05.2019).
- Hür Sevgi, (2018). "Yoğun Bakım Hemşirelerine Verilen Stres Yönetimi Eğitiminin Merhamet Yorgunluğuna Etkisi", Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, ss:19.
- İrge, T. (2016). "The Role Of Leader-Member Interaction Regarding The Effect Of Trust In Manager On Motivation Of The Staff: An Applied Example With Different Analysis Techniques", *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, (21), p:55.
- Jenkins, B. & Warren, N.A. (2012). Concept Analysis: Compassion Fatigue and Effects Upon Critical Care Nurses, *Critical Care Nursing Quarterly*, (35), p:388-395.
- Joinson, C. (1992). Coping With Compassion Fatigue, *Nursing*, 22 (4), p:116-121.
- Karaköse, T. & Kocabaş, İ. (2006). "Özel ve Devlet Okullarında Öğretmenlerin Beklentilerinin İş Doyumu ve Motivasyon Üzerine Etkileri", *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2 (1), ss:3-14.
- Kılıç, R. & Keklik, B. (2012). 'Sağlık Çalışanlarında İş Yaşam Kalitesi ve Motivasyona Etkisi Üzerine Bir Araştırma', *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, C.XIV, S II, ss:157-158.
- Kök Bayrak, S. (2006). İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (20):1, ss:294.
- Koroğlu, Ö. (2011). "İş Doyumu ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, Balıkesir. ss:140-144.
- Lahad, M. (2012). Dipsiz Kuyunun Üzerindeki Karanlık, Afetin Ardından Kriz Müdahale Ekiplerine Süpervizyon Sağlamak, (Çev. F. Kurter) <http://www.Arkabahcepsikoloji.Com.Tr/İpanel/Article/Afetinardindan.Pdf>, ss:2.
- Mcholm, F. (2006). Rx For Compassion Fatigue, *Journal of Christian Nursing: A Quarterly Publication of Nurses Christian Fellowship*, 23(4), p:12-19.
- Meyer, R.M., Li, A., Klaristenfeld, J. & Gold, JI. (2015). Pediatric Novice Nurses: Examining Compassion Fatigue As A Mediator Between Stress Exposure And Compassion Satisfaction, Burnout, And Job Satisfaction. *J Pediatr Nurs*, 30(1), p:174-183.
- Oflaz, F. (2008). Felaketlerin Psikolojik Etkileri ve Hemşirelik Uygulaması, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(3), ss:70-6.
- Pehlivan, T. (2019). "Onkoloji-Hematoloji Hemşirelerine Uygulanan Kısa Ve Uzun Süreli Merhamet Yorgunluğu Dayanıklılık Programı'nın Yaşam Kalitesi, Algılanan Stres Ve Psikolojik Dayanıklılık Üzerine Etkisi", *Koç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, ss:42.

- Pines, A. & Aronson, E. (1988). *Career Burnout. Causes And Cures*, The Free Press, 3 (1), p:17-28.
- Polat, F. N. (2016). "Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışma Yaşam Kalitesi İle İlişkisi: Sağlık Profesyonelleri Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, ss:71-75.
- Polat, F. N., & Erdem, R. (2017). "Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışma Yaşam Kalitesi İle İlişkisi: Sağlık Profesyonelleri Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (26), ss:291-312.
- Pommier, E. A. (2011). *The compassion scale*. Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences;(72), p:1174.
- Portoghese, I., Galletta, M., Coppola, R.C., Finco, G. & Campagna, M. (2014). *Burnout and workload among health care workers: The moderating role of job control*, Safety and Health at Work, 5, p:152-157.
- Romeo-Ratlif, A. (2014). *An Investigation into the Prevalence of and Relationships Among Compassion Fatigue, Burnout, Compassion Satisfaction, and SelfTranscendence in Oncology Nurses*, Seton Hall University Dissertations and Theses, Spring, p:5-20.
- Sacco, T.L., Ciurzynski, S.M., Harvey, M.E., Ingersoll G.L. (2015). *Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue Among Critical Care Nurses*, CriticalCareNurse, 35(4), p:32-44.
- Sağlam Arı, G. & Çına Bal, E. (2008). "Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi" Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi Cilt:15 Sayı:1 ss: 131-148.
- Sayan, İ. (2018). 'Kurumsal Liderlik Tarzlarını Algılamının Örgütsel Bağlılık ve Vatandaşlığa Etkisinde Çalışanların Motivasyon Seviyelerinin Rolü ve Bir Araştırma', TC İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, ss: 216
- Semerci, A. S. (2005). "İş Motivasyonu ve Sonuçları: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda Bir Uygulama", T.C. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, ss: 9.
- Showalter Sherry, E. (2010). "Compassion Fatigue: What is it? Why Does It Matter? Recognizing The Symptoms, Acknowledging The Impact, Developing the Tools to Prevent Compassion Fatigue, and Strengthen the Professional Already Suffering from the Effects", The American Journal of Hospice & Palliative Care, 27(4), p:239-242.
- Silah, M. (2001). "Çalışma Psikolojisi", 1. Baskı. Selim Kitabevi, Ankara, ss:12-24.
- Stamm, B. H. (2002). "Measuring compassion satisfaction as well as fatigue: developing history of the compassion satisfaction and fatigue test", Figley CR, editor. *Treating Compassion Fatigue*. New York: Brunner-Routledge, p:107-119.
- Sunter, A.T, Canbaz, S., Dabak, Ş., Öz, H. & Pekşen, Y. (2006). *Pratisyen Hekimlerde Tükenmişlik, İşe Bağlı Gerginlik ve İş Doyumu Düzeyleri*, Genel Tıp Dergisi, 16(1), s: 9-14.
- Şirin, M., & Yurttaş, A. (2015). *Hemşirelik Bakımının Bedeli: Merhamet Yorgunluğu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, (8), ss:123-130.
- Türk Dil Kurumu, (Erişim), 02 Nisan 2019, (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc6f7d17410a1.59005890).
- Türk Dil Kurumu, (Erişim), 02 Nisan 2019, (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc6f7d17410a1.59005890).

- Uslu, Y. & Korkmaz Demir, F. (2017). "Hemşirenin Hissi Tarafı: Şefkat Yorgunluğu", Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 33(1), ss:103-113.
- Ünsar, A.S., İnan, A. & Yürük, P. (2010). 'Çalışma Hayatında Motivasyon ve Kişiyi Motive Eden Faktörler: Bir Alan Araştırması', Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), ss:248-262.
- Wagner, D., Heinrichs, M. & Ehlert, U. (1998). Prevalence of Symptoms of Post Traumatic Stress Disorder in German Professional Fire Fighters, The American Journal of Psychiatry, 155(12), p:1727-1732.
- Yüksel, Ö. (2003). "İnsan Kaynakları Yönetimi", Gazi Kitabevi, Ankara, ss:139.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Ertürkmen, G., Bolat, İ. (2020). "Türkiye'deki Özel Sermayeli Mevduat Bankaları ile Katılım Bankalarının Aktif Kalitesi ve Kârlılık Oranlarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 ; pp: 19-36

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları, Veri Zarflama Analizi (VZA), Malmquist İndex, Süper Etkinlik
Keywords: Participation Banks, Private Capital Deposit Banks, Data Envelopment Analysis (DEA), Malmquist Index, Super Efficiency

Makale Türü Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DEKİ ÖZEL SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI İLE KATILIM BANKALARININ AKTİF KALİTESİ VE KÂRLILIK ORANLARININ KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Research in Turkey of Private Capital Deposit Banks with Participation Banks on Asset Quality and Profitability Ratios

Gülferah ERTÜRKMEN¹

İsmet BOLAT²

Geliş Tarihi / Arrived Date
07.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date
23.01.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31.01.2020

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki katılım bankaları ile özel sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesi ile kârlılık oranları açısından etkinliklerinin araştırılmasıdır. Araştırmaya konu olan veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) veri setine kayıtlı, 3 katılım bankası ve 9 özel sermayeli mevduat bankasından elde edilmiştir. Elde edilen veriler Veri Zarflama Analizi (VZA), Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi ve süper etkinlik analiz teknikleri ile değerlendirilmiştir. Yapılan etkinlik analizi ve verimlilik endeksi sonuçları şu şekildedir: katılım bankalarının hiçbiri ortalama değer bazında Malmquist endeksine göre yeterli etkinliği yakalayamamıştır. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise sadece bir banka endeks değerine göre etkin çıkmıştır. İncelenen bankaların BCC-I etkinlik sonuçlarına göre, analize dâhil edilen katılım bankalarının incelenen yıllarda etkinlik skoruna ulaştıkları yıl sayısı, etkinlik skoruna ulaşamadıkları yıl sayısından fazladır. Özel sermayeli mevduat bankalarının çoğunluğunun incelenen yıllarda yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this research is private capital deposit banks with the participation banks in Turkey investigate the effectiveness in terms of profitability ratios and asset quality of banks. Data is subject to the Banks Association of Turkey (TBB) and the Participation Banks Association of Turkey (TKBB) registered in the data set were obtained from 3 participation bank and 9 private capital deposit banks. The data were evaluated with Data Envelopment Analysis (DEA), Malmquist total factor productivity index and super efficiency analysis techniques. The results of the efficiency analysis and productivity index are as follows: none of the participation banks has achieved sufficient efficiency according to the Malmquist index on average value basis. On the other hand, only one bank from private capital deposit banks was effective according to the index value. According to the BCC-I activity results of the examined banks, the number of years in which the participation banks included in the analysis reached the activity score in the examined years is more than the number of years in which they did not reach the activity score. It has been observed that the majority of private deposit banks have not achieved sufficient efficiency score in the examined years.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, gbozkaya@ksu.edu.tr, Kahramanmaraş /TÜRKİYE

² Öğr.Gör.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu, ibolat@ksu.edu.tr, Kahramanmaraş/TÜRKİYE

1. GİRİŞ

Günümüzde ülke ekonomilerinde bankalar ve bankacılık sisteminin önemi gittikçe artmaktadır. Zira bankalar yarattıkları ekonomik büyüklükle ülkelerdeki para akışına yön vermektedirler. Bankaların temel görevi mevduat toplamak ve toplanan bu mevduatları kredi olarak piyasalara dağıtmaktır. Bankalar bunun dışında kaynaklara akıcılık sağlama, maddi varlıkların rasyonel bir biçimde dağılması, kaynak kullanımını iyileştirme, kaydi para yaratma, para politikasının etkinliğini artırma gibi faaliyetleri de yürütmektedirler.

Son zamanlarda bankacılık sektöründe görülen hızlı gelişmeler ülkelerin ticari, sosyal ve ekonomik yapılarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle toplumsal yaşam içerisinde paranın fonksiyonları arttıkça, bankacılık sektörü de gelişme göstererek, günümüzdeki düzeye ulaşmıştır (Arslan ve Hotamışlı, 2007:196).

Türkiye’de bankalar faaliyet türlerine göre çeşitli şekillerde isimlendirilirler. Katılım bankaları dediğimiz faizsiz bankaların çalışma prensipleri İslami esaslara göre düzenlenmiştir.

Katılım bankacılığının mantığında tasarruf sahiplerinden toplanan fonların faizsiz finans modeline uygun olarak değerlendirilmesi ve oluşan kar-zararın tasarruf sahipleriyle paylaşılması vardır. Faizsiz bankacılık ilk olarak 1963-1967 yılları arasında Mısır’da başlamıştır. 1971 yılında ilk faizsiz banka kurulmuştur. Türkiye’de faizsiz bankacılık faaliyetlerine ilişkin yasa 1983 yılında çıkmış ve ilk faizsiz bankalar “Özel Finans Kurumu” adıyla 1985 yılında kurulmuştur. 1999 yılında katılım bankalarıyla ilgili ilk düzenlemeler yapılarak Bankacılık Kanunu kapsamına alınmıştır. 2005 yılındaki düzenleme ile de isimleri “Özel Finans Kurumu” iken “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiştir (Yurttdur, Demirbaş, 2017:90).

Katılım bankalarında esas olan; Faizsizlik Prensibinin özü aşağıdaki gibidir;

- Fon toplarken herhangi bir sabit getiri taahhüdünde bulunmamak, oluşacak karı/zararı belli bir paylaşım oranında müşteri ile bölüşmek,
- Nakit kredi kullandırmayıp, bir malı veya hizmeti peşin alıp vadeli satmak veya ortaklık yapmak,
- Her türlü bankacılık hizmetinde faizden kesinlikle kaçınmak (Hazıroğlu, 2016:123).

Özetle, katılım bankaları alternatif finansman hizmetleri sunan, finansal sektörde faaliyette bulunan, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlardır. Temel bankacılık hizmetlerinin yanı sıra, tasarruf sahiplerinden cari hesap ve kâr-zarar ortaklığı hesapları yoluyla topladıkları fonları, faizsiz finansman ilkelerine göre reel sektöre aktararak, oluşan kâr veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşmaktadırlar (Tunç, 2000:13).

Mevduat bankaları özellikle reel sektörle ilişkilerinin de belirleyici olması nedeniyle Türkiye ekonomisinde öneme sahip finansal kurumlardır. Sundukları finansman imkânları ve tasarrufları toplama noktasında sahip oldukları tercih edilme durumu, mevduat bankalarını diğer finansal kurumlar arasında daha aktif duruma getirmiştir (Atukalp, 2018:38-39).

Özel Sermayeli Mevduat Bankaları ise; özel kişi ve kuruluşların sahip olduğu, sermayelerinde kamu payı bulunmayan bankalardır. Özel sermayeli bankalar genelde ticaret, yatırım veya mevduat bankası şeklinde kurulurlar (www.bankalar.org).

Sermayelerinin tümü kamu adına hazineye veya diğer kamu tüzel kişilerine ait olan bankalara kamu (devlet) sermayeli bankalar denilmektedir. T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası, Halk Bankası ve Türk Eximbank gibi bankalar kamu sermayeli bankalara örnek olarak gösterilebilir. Yabancı sermayeli bankaların kuruluş ve yönetim merkezleri genellikle ülkemiz sınırları dışında bulunur. HSBC Bank, ING Bank ve Citibank gibi bankalar bu gruba örnek verilebilir. Yabancı sermayeli bankalar, sermayelerinin tümü yabancı uyruklu kişi veya kuruluşlara ait olan bankalardır. Özel kişi ve kuruluşların sahip olduğu, sermayelerinde kamu payı bulunmayan bankalardır. Özel sermayeli bankalar genelde ticaret, yatırım veya mevduat bankası şeklinde kurulurlar. Türkiye Garanti Bankası, Anadolubank ve Akbank gibi bankalar, özel sermayeli bankalardır (Arabacı, 2018:28-29).

Mevduat bankalarının ekonomide finansal aracılık, kaynaklara akıcılık sağlama, kaynak kullanımında etkinlik, kaynaklarda süre ve tutar uyumu sağlama, kaydı para veya banka parası yaratma, para politikasının uygulanmasında etkinlik sağlama ve uluslararası ticareti geliştirme gibi fonksiyonları bulunmaktadır (Atukalp, 2018:39).

2. LİTERATÜR

Araştırma konusu ile ilgili literatür incelendiğinde katılım bankaları ve mevduat bankaları konularında çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde alınan literatür örnekleri asıl konu ile dolaylı olarak ilişkili kaynaklardır. Bu şekilde incelenen başlıca çalışmaların kısa özetleri aşağıda kronolojik bir şekilde sunulmaktadır.

Sufian (2007) Malezya'daki İslami bankaların 2001-2004 yılları arası etkinliklerini Veri Zarflama Analizi tekniğini kullanarak analiz etmiş ve sonuç olarak İslami bankaların yeterli etkinlik sonucuna ulaşamadıklarını belirtmiştir.

Ahmad ve AbdulRahman (2012) Malezya'daki geleneksel bankalar ile İslami bankaların etkinliklerini 2003-2007 yılları arasında Veri Zarflama Analizi yöntemiyle incelemişler ve sonuç olarak İslami bankaların, geleneksel bankalara göre, teknolojik ilerleme ve yönetsel etkinlik bakımından daha verimsiz çalıştıkları görülmüştür.

Johnes vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada Veri Zarflama Analizi kullanılmış ve geleneksel bankalarla, İslami bankaların etkinlikleri karşılaştırılmıştır. Farklı 19 ülkede yapılan analizler sonucunda, İslami bankalarla geleneksel bankalar arasında etkinlik açısından anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Saeed vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada oran analizi tekniği ve parametrik olmayan Veri Zarflama Analizi tekniği kullanılarak Pakistan'daki İslami ve Geleneksel bankaların etkinliği değerlendirilmiş ve 2007-2011 döneminde 19 banka ele alınmıştır. Çalışma sonucu elde edilen bulgular, her iki yöntemde de geleneksel bankaların İslami bankalardan daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Doğan (2013) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de Bankacılık Sektöründe faaliyette bulunan katılım bankaları ve geleneksel bankaların finansal performansları karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda geleneksel bankaların katılım bankalarına göre likiditesi, borç ödeme gücü ve sermaye yeterliliği daha yüksek ve riskliliği daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte; katılım ve geleneksel bankaların kârlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Büyükakın ve Kapkara (2016) yılında yaptıkları çalışmalarında 2010-2015 dönemi için Türkiye'de faaliyet gösteren seçilmiş katılım bankalarının finansal yönden etkinliğini belirlemeyi amaçlamışlar ve bu doğrultuda ilgili bankaların bilançolarından elde edilen verilerle girdi ve çıktı seti oluşturulmuşlardır. Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi uygulanarak katılım bankalarının finansal etkinlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Modellerin çözüm aşamasında DEAP 2.1 paket programı kullanılmıştır. Bu analiz ile seçilmiş katılım bankalarının çeşitli etkinlik değerleri, ölçek tipleri ve toplam faktör verimlilikleri belirlenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, göreceli olarak en etkin faaliyet gösteren bankanın Türkiye Finans Katılım Bankası olduğu görülmüştür.

Algahtani vd. (2017) GCC Bölgesi İslami bankaları ile konvansiyonel bankalarının etkinliklerini, Veri Zarflama Analizi yöntemiyle ölçmüşler ve kriz sırasında İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre daha uygun maliyetli çalıştıkları tespit edilmiştir.

Öztürk vd. (2017) yılında yapmış olduğu çalışmalarında katılım bankaları ile mevduat bankalarının 2009-2016 yılları etkinliklerinin VZA ile karşılaştırmış ve mevduat bankalarının etkinliklerinin her yıl artmasına karşın tam etkinlik skorunu yakalayamadıklarını belirtmişlerdir. Katılım bankalarının ise, 2009 yılında % 90, 2010 yılında % 92, 2011 yılında % 94, 2012 ve 2014 yıllarında % 98, 2013 yılında % 97, 2016 yılında % 96, 2015 yılında ise % 100 etkin olduğu tespit edilmiştir.

Karaca vd. (2019)'nin birlikte yaptıkları araştırmada 2009-2016 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının etkinlik analizi yapılmıştır. 5 katılım bankası için seçilen girdi ve çıktılarının etkinlik ölçümü doğrusal planlama kökenli bir analiz türü olan Veri Zarflama Analizi (VZA)

kullanılarak yapılmıştır. Uygulamada CCR ve BCC etkinlik skorları çıktı odaklı olarak hesaplanmıştır. Sonuçta 2009-2016 yılları arasında Türkiye'deki 5 katılım bankasının genelde etkin oldukları gözlenmiştir. 2016 yılına doğru etkinliklerinin ve aktif büyüklüklerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sucu (2019) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde; ulaşılan sonuçlara göre NPL oranı ve bankacılık sektörünün gelişmişlik düzeyi mevduat ve katılım bankalarının finansal performansı üzerinde negatif yönlü etkiye sahiptir. Diğer bağımsız değişkenlerin finansal performansa etkisi ise incelenen banka türüne ve performans ölçütü olan bağımlı değişkene göre farklılık göstermektedir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bankalar ülke ekonomilerinde finansal sistemin önemli birer aktörüdür. Türkiye'deki bazı bankalar çalışma esasları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Katılım bankaları faizsiz bankacılık faaliyetlerinde bulunurken, bazı bankalarda özel sermayeli mevduat bankaları olarak ülkemizde faaliyetlerinin sürdürmektedirler. Çalışmada benzer girdi ve çıktıları kullanan katılım bankaları ve özel sermayeli mevduat bankalarından hangilerinin aktif kalitesi ve kârlılık açısından daha etkin çalıştıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Türkiye'de halen aktif olan 3 katılım bankası ve 9 özel sermayeli mevduat bankasının 2010-2018 yılları arası verileri Türkiye Katılım Bankaları Birliği (www.tkbb.org.tr) ve Türkiye Bankalar Birliği (www.tbb.org.tr) veri setlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Analiz yöntemi olarak VZA (Veri Zarflama Analizi), Süper Etkinlik Modeli ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi kullanılmıştır. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'de 6 aktif katılım bankası bulunurken analize 3 katılım bankasının seçilmesinin nedeni, dahil edilmeyen katılım bankalarının (Ziraat katılım, Vakıf katılım ve Emlak katılım) bankalarının seçili dönemlerde 2015 sonrası verilere sahip olmalarından dolayıdır. 2010 yılından önce analize katılan katılım bankalarının da verileri olmadığından dolayı dönem olarak da verilere ulaşılabilen en yüksek aralık (2010-2018) seçilmiştir.

Analizde girdi yönelimli BCC yöntemi, Süper Etkinlik modeli sonuçları her yıl için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Malmquist Endeks değerleri tek bir tablo'da 2015-2018 yılları için hesaplanmıştır.

3.3. Veri Zarflama Analizi ve Süper Etkinlik

Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen VZA-CCR olarak adlandırılan ilk VZA modeli girdi yönelimli ve ölçeğe sabit getirili (CRS) bir model olarak kabul edilmiştir. Bu yöntem, firmaların verimli üretim sınırını belirlemeye çalışan bir yöntem olarak literatüre geçmiştir. Bu yöntemde göre bir firmanın etkinlik sınırına olan radyal mesafesi, verimliliğinin ölçülmesini sağlamaktadır. Önerilen ikinci VZA modeli, VZA-BCC olarak bilinen ölçeğe göre değişken getiri (VRS) hipotezini sunar ve bu yöntem ilk defa (1984) yılında Banker, Charnes ve Cooper, tarafından geliştirilmiştir. Bu iki önemli modelin yanı sıra, literatürde daha az sıklıkta görülen diğer VZA modelleri de vardır. (Paço and Perez, 2013:9). Veri Zarflama Analizi Analiz, banka şubeleri, hastaneler, mağazalar ve birimlerin benzer görevleri yerine getirdiği diğer örnekler gibi örgütsel "birimlerin" görel verimliliğini karşılaştırır. Bu birimler, benzer çıktılar oluşturmak için girdi olarak adlandırılan benzer kaynakları kullanır (www.banxia.com, 22.12.019). VZA, benzer birimlerin etkinliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan doğrusal programlama temelli bir tekniktir (Ersoy, 2018: 480). Bu yöntemde, her firmanın verimlilik puanı bir verimliliğe göre hesaplanır. Verimlilik sınırında yer alan firmalar 1 (veya % 100) verimlilik puanına sahiptir. Sınırın altında faaliyet gösteren firmaların verimliliği düşüktür ve 1'den (veya% 100'den) daha düşük bir puan almaktadırlar. Bu yöntemde firmaların % 100'den daha yüksek bir verimlilik puanına sahip olamayacaklarını ve etkinlik sınırının üstünde bulunamayacağını unutulmamalıdır (Huguenin, 2012:6).

Yöntem firmaların girdi ve çıktıları için hedef değerler belirleyerek, verimli olabilmeleri için girdilerin ne kadar azaltılması veya çıktıların ne kadar artırılması gerektiğini hesaplar (Huguenin, 2012:5).

Bir firma, belirli girdilerden maksimum çıktı elde edebiliyorsa veya belirli çıktıları üretirken kullanılan girdileri en aza indirebiliyorsa, teknik açıdan verimli kabul edilir. VZA yaklaşımı, girdi-çıkıtı

kombinasyonu'nun bir fonksiyonu olarak her bir karar verme biriminin (DMU) etkinliğini ölçer (Ftiti, 2013:289).

Her verme birimindeki etkinsizlik miktarını ve etkinsizliğin nereden kaynaklandığını tanımlayabilmesi yöntemin sahip olduğu önemli bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Yöntem etkin olmayan birimlerin etkin birimler gibi bir etkinlik seviyesine ulaşabilmesi için girdiler ve çıktılar yapılaması gereken miktar artırım-azaltımlarına ilişkin bilgiler vermektedir. Bu yöntemi diğer yöntemlerden ayıran bir diğer önemli özellik ise; çoklu girdi ve çoklu çıktı kullanarak önceden belirlenmiş herhangi bir analitik üretim fonksiyonu varlığının öngörülmesine gereksinim duymadan ölçüm yapılabilmesidir (Yaşa, 2008:41-42).

VZA, her bir KVB'yi yalnızca en iyi KVB'lerle karşılaştırmaktadır. En iyi olarak belirlenen bu KVB'ler etkinlik sınırını oluştururken herhangi bir KVB'nin etkinliği bu sınıra göre ölçülmektedir. Yöntem, etkinlik sınırı üzerinde yer alan en iyi KVB'leri görece etkin olarak değerlendirir ve bu birimler referans kümesi olarak ifade edilir. Etkinlik sınırı üzerinde yer almayan diğer KVB'ler ise görece etkin olmayan birimlerdir. VZA, görece etkin olmayan karar verme birimlerinin etkinliklerinin iyileştirilmesi için neler yapılması gerektiği noktasında yöneticilere ve karar vericilere yol gösteren bir yöntemdir (Özden, 2008:169).

Bu yöntemin avantajlarından biri de, örnekteki her bir firmanın değerlendirilebileceği verimlilik sınırını elde etmek için gerçek örnek verilerini kullanmasıdır (Yue, 1992:33).

Verimli birimleri incelemek için süper etkinlik modelini kullanabiliriz. Bu model CCR (BCC) modelinin aksine, verimli birimlerin verimlilik oranını kendi aralarında değerlendirmemizi sağlar (Vincova, 2005:26).

VZA modelleri; girdiye yönelik ya da çıktıya yönelik olarak oluşturulabilir.

CCR modelinin girdiye yönelik olan versiyonu, gözlemlenen girdi değerlerini en aza indirerek aynı seviyede çıktı düzeyine ulaşmaya çalışır. Çıktı odaklı CCR modeli ise; gözlemlenen girdi değerlerinden daha fazlasına ihtiyaç duymadan çıktıları en üst düzeye çıkarmaya çalışır (Seiford and Tone, 2007:41).

3.4. Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi (MTFVE)

Malmquist verimlilik endeksi kavramı ilk olarak Malmquist (1953) ve birkaç yazar tarafından parametrik olmayan çerçevede incelenmiş ve geliştirilmiştir. Bir karar verme birimi'nin toplam faktör büyümesini temsil eden bir endekstir, bu endeks çoklu girdi ve çoklu çıktı çerçevesi altında sınır teknolojisinin ilerlemesi veya gerilemesi ile birlikte verimlilikteki ilerlemeyi veya gerilemeyi yansıtır. Malmquist endeksi bir DMU'nun verimlilik değişikliğini iki zaman dilimi arasında değerlendirir. Endeks'teki değişimleri "Catch-up" ve "Frontier-shift" terimlerinin ürünü olarak tanımlar. Catch-up, terimi, bir DMU'nun verimliliğini artırmak için elde ettiği dereceyle ilgilidir. Frontier shift (İnovasyon) terimi, iki zaman dilimi arasında DMU'yu çevreleyen verimli sınırlardaki değişikliğini yansıtmaktadır (Tone, 2004:203-204).

MTFV Endeksi girdi ve çıktı yönelimli olarak hesaplanabilir. Bu endeks analize dahil edilen yıllardaki karar birimlerinde verimlilik değişiklikleri teknik etkinlik ve teknolojideki değişimlere göre ölçer. Bu iki faktörün çarpımı toplam faktör verimlilik endeksini oluşturmaktadır. Eğer çarpım değeri 1'den yüksek ise karar birimlerinde gelişme, 1'den küçük ise karar birimlerinde gerilemeyi gösterir. Eğer endeks değeri 1'e eşit ise karar birimlerinin verimliliği sabit kalmıştır bir değişiklik yoktur yorumu yapılabilmektedir (Lorcu, 2010: 278-280).

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Girdi- Çıktı Değişkenleri

Girdi Değişkenler	Çıktı Değişkenler
Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar

4. Verilerin Analizi

Bu başlık altında 2010-2018 yılları arasında analize dahil edilen bankaların VZA kullanılarak ölçeğe göre değişken getiri altında (BCC) girdi değerleri, süper etkinlik değerleri ve Malmquist analiz sonuçları tablolar halinde gösterilmiş ve tabloların altlarına yorumları eklenmiştir.

Tablo 2. Bankaların 2010 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2010))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-1	1	Constant
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.93353	K-2	8	Increasing
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Şekerbank T.A.Ş.	0.78538	M-6	10	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.91938	M-6	9	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1	M-8	1	Constant
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1	M-9	1	Constant

Tablo 2’de 2010 yılı için, Türkiye’deki katılım bankalarının ve özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre, 2010 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 10 bankadan 7’si yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 3 banka (Türkiye Finans, Şekerbank ve Türk Ekonomi Bankası) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2010 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. 6 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 4 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 3. 2010 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2010			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	K-2	7.4167	2
2	M-6	1.32288	7
3	K-1	1.27325	1
4	M-3	1.11204	5
5	M-8	1.04275	9
6	M-2	1.02141	4
7	M-9	1.02073	10

Tablo 3’de görüldüğü gibi, 2010 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre K-2 kodlu Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-9 Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.’dir. Etkin olmayan KVB’nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 4. Bankaların 2011 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2011))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümese	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-1	1	Constant
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	1	K-3	1	Constant
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	0.92916	K-2	8	Increasing
Fibabanka A.Ş.	0.73216	K-2	10	Increasing
Şekerbank T.A.Ş.	0.73747	M-2	9	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.65469	K-1	11	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1	M-8	1	Constant
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1	M-9	1	Constant

Tablo 4'de 2011 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2011 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 7'si yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 4 banka (Anadolubank A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank ve Türk Ekonomi Bankası) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. 6 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 5 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 5. 2011 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2011			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	K-2	4.21839	2
2	K-1	1.70256	1
3	K-3	1.68707	3
4	M-6	1.60083	8
5	M-2	1.03826	4
6	M-9	1.03609	11
7	M-8	1.00085	10

Tablo 5'de görüldüğü gibi, 2011 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre K-2 kodlu Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-8 Türkiye İş Bankası A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. 0 yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 6. Bankaların 2012 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2012))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-1	1	Decreasing
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	1	K-3	1	Constant
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Fibabanka A.Ş.	0.91622	K-1	9	Decreasing
Şekerbank T.A.Ş.	0.87082	K-2	10	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.80965	K-2	11	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1	M-8	1	Constant
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.92717	K-2	8	Increasing

Tablo 6'da 2012 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2012 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 7'si yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 4 banka (Fibabanka A.Ş., Şekerbank, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Türk Ekonomi Bankası) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında 2 banka ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olduğu ve gelişme potansiyellerini yeterince kullanamadıkları görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin kullanmaları beklenir. 5 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 4 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 7. 2012 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2012			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	K-1	1.54512	1
2	M-3	1.30241	5
3	K-2	1.23993	2
4	M-6	1.23581	8
5	K-3	1.10832	3
6	M-2	1.04739	4
7	M-8	1	10

Tablo 7'de görüldüğü gibi, 2012 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre K-1 kodlu Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-8 Türkiye İş Bankası A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 8. Bankaların 2013 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2013))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-1	1	Constant
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Increasing
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.97798	K-1	7	Increasing
Akbank T.A.Ş.	0.99589	M-6	6	Increasing
Anadolubank A.Ş.	0.87787	K-2	9	Increasing
Fibabanka A.Ş.	1	M-4	1	Increasing
Şekerbank T.A.Ş.	0.8429	K-2	10	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.8191	K-2	11	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.93234	M-6	8	Increasing
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1	M-9	1	Constant

Tablo 8'de 2013 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2013 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 5'i yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 6 banka (Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Akbank T.A.Ş., AnadoluBank A.Ş., Şekerbank, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Türk Ekonomi Bankası) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin kullanmaları beklenir. 2 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 9 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 9. 2013 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2013			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	K-1	1.52162	1
2	M-4	1.45834	6
3	M-6	1.15399	8
4	K-2	1.07329	2
5	M-9	1.06791	11

Tablo 9'da görüldüğü gibi, 2013 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre K-1 kodlu Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-9 Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 10. Bankaların 2014 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2014))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-1	1	Constant
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Increasing
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.87898	K-2	9	Increasing
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Fibabanka A.Ş.	1	M-4	1	Constant
Şekerbank T.A.Ş.	0.87692	K-2	10	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.83957	K-2	11	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.95081	K-2	7	Increasing
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.89948	K-2	8	Increasing

Tablo 10'da 2014 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2014 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 6'sı yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 5 banka (Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Şekerbank, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası A.Ş.) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin kullanmaları beklenir. 4 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 7 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 11. 2014 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2014			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	M-3	1.65093	5
2	K-1	1.17181	1
3	M-4	1.13846	6
4	M-6	1.08061	8
5	K-2	1.05155	2
6	M-2	1.03456	4

Tablo 11'de görüldüğü gibi, 2014 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre M-3 kodlu AnadoluBank A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-2 Akbank T.A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. 0 yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 12. Bankaların 2015 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2015))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-1	1	Constant
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.87644	K-2	10	Increasing
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Fibabanka A.Ş.	0.86647	K-2	11	Increasing
Şekerbank T.A.Ş.	0.89216	K-2	9	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	1	M-7	1	Constant
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.94302	K-2	7	Increasing
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.90385	K-2	8	Increasing

Tablo 12'de 2015 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2015 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 6'sı yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 5 banka (Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Türkiye İş Bankası A.Ş.) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin etkin kullanmaları beklenir. 5 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 6 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 13. 2015 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2015			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	M-7	1.31624	9
2	M-3	1.27947	5
3	K-1	1.17379	1
4	K-2	1.06959	2
5	M-6	1.06471	8
6	M-2	1.01908	4

Tablo 13'de görüldüğü gibi, 2015 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre M-7kodlu Türk Ekonomi Bankası A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-2 Akbank T.A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 14. Bankaların 2016 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2016))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	0.94959	K-2	6	Increasing
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.88857	K-2	8	Constant
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Fibabanka A.Ş.	0.80439	K-2	10	Increasing
Şekerbank T.A.Ş.	0.79293	K-2	11	Constant
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.99195	K-2	5	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.94225	K-2	7	Constant
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.86145	K-2	9	Constant

Tablo 14'de 2016 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2016 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 4'ü yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 7 banka (Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş, Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş, Fibabanka A.Ş, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası A.Ş, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş ve Türkiye İş Bankası A.Ş.) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin etkin kullanmaları beklenir. 7 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 4 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 15. 2016 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2016			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	M-3	1.4907	5
2	M-6	1.46113	8
3	K-2	1.38176	2
4	M-2	1.04885	4

Tablo 15'de görüldüğü gibi, 2016 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre M-3 kodlu AnadoluBank A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-2 Akbank T.A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 16. Bankaların 2017 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2017))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	0.9526	K-2	8	Constant
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.96344	K-2	6	Constant
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Fibabanka A.Ş.	0.87296	K-2	11	Constant
Şekerbank T.A.Ş.	0.95484	K-2	7	Constant
Turkish Bank A.Ş.	1	M-6	1	Constant
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	1	M-7	1	Constant
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.92997	K-2	10	Constant
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.94637	K-2	9	Constant

Tablo 16'da 2017 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2017 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 5'i yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 6 banka (Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Türkiye İş Bankası A.Ş.) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin kullanmaları beklenir. Bu yılda tüm bankaların ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez.

Tablo 17. 2017 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2017			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	M-6	6.79835	8
2	K-2	1.40516	2
3	M-7	1.29689	9
4	M-3	1.09609	5
5	M-2	1.04975	4

Tablo 17'de görüldüğü gibi, 2017 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre M-6 kodlu Turkish Bank A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise M-2 Akbank T.A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 18. Bankaların 2018 Yılı BCC-I Değerleri ve Ölçek Getiri Türleri

BCC (Teknik Etkinlik Değeri (2018))				
KVB	Etkinlik Skoru	Referans Kümesi	Etkinlik Sırası	Ölçek Getiri Türü
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	0.97365	M-2	9	Increasing
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1	K-2	1	Constant
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0.99118	M-3	6	Increasing
Akbank T.A.Ş.	1	M-2	1	Constant
Anadolubank A.Ş.	1	M-3	1	Constant
Fibabanka A.Ş.	0.94549	M-3	11	Increasing
Şekerbank T.A.Ş.	0.98981	M-3	7	Increasing
Turkish Bank A.Ş.	0.97539	M-2	8	Increasing
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.94919	M-3	10	Increasing
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1	M-8	1	Increasing
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.99206	M-2	5	Increasing

Tablo 18'de 2018 yılı BCC-I sonuçlarına göre Türkiye'deki Katılım Bankalarının ve Özel sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorları referans kümeleri, etkinlik sıraları ve ölçek getiri türleri gösterilmiştir.

Tabloya göre 2018 yılında, BCC-I yaklaşımına göre, analize dahil edilen 11 bankadan 4'ü yeterli etkinlik skoruna ulaşırken, 7 banka (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank, Turkish Bank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.) yeterli etkinlik skoruna ulaşamamıştır.

Ölçek etkinlik türlerine bakıldığında 2011 yılında hiçbir bankanın ölçeğe göre azalan getiriye (Decreasing) sahip olmadığı görülmektedir. Bu bankalardan etkin kapasiteye ulaşabilmeleri için üretim yöntemlerini daha etkin etkin kullanmaları beklenir. 3 bankanın ölçek getiri türü ölçeğe göre sabit getirilidir (Constant) yani bu bankalar girdi kadar çıktı üretmektedir. Bu bankalar için ölçek etkinlik türüne göre herhangi bir azaltma ya da arttırmadan bahsedilemez. 8 banka ise ölçeğe göre artan getiriye (Increasing) sahiptir. Yani bu bankalar bir birim girdiyle bir birimden daha fazla çıktı üretebilecekken kaynaklarını verimli kullanamamışlar ve daha az çıktı elde etmişlerdir. Bu bankalar gelişme potansiyellerini daha iyi kullanıp daha fazla çıktı üretebilirler.

Tablo 19. 2018 Yılı Süper Etkinlik Değerleri ve Sıralama

Model = Super-BCC-I-2018			
Banka Etkinlik Sıralaması	Karar Verme Birimi	Banka Skorları	Banka No
1	M-3	1.19368	5
2	M-2	1.05298	4
3	M-8	1.00221	10
4	K-2	1	2

Tablo 19'da görüldüğü gibi, 2018 yılında toplam etkin olan bankalar arasında süper etkinlik modeli kullanılarak bankaların etkinlik sıralaması yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Super-BCC-I etkinlik değerlerine göre M-3 kodlu AnadoluBank A.Ş. en etkin banka olurken etkin bankalar içinde en az etkin olan banka ise K-2 Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.'dir. Etkin olmayan KVB'nin süper etkinlik değerleri ile görece etkinlik değerleri birbirine eşit olacağından, bunların etkinlik sıra numarası değişmeyecektir. O yüzden etkin olmayan birimler süper etkinliğe dahil edilmemiştir.

Tablo 20. 2015-2018 yılları arası Malmquist I-V Index

Malmquist	2015=>2016	2016=>2017	2017=>2018	Average
K-1	0.772309	0.889484	0.644361	0.897825
K-2	1.085056	1.14212	0.539696	0.772609
K-3	0.944907	1.016644	0.735015	0.839598
M-2	1.143164	0.997557	1.045144	0.964281
M-3	1.267218	0.775051	0.61958	0.954946
M-5	0.996125	1.277318	0.654202	0.972611
M-6	1.394741	3.450417	0.081221	1.210442
M-7	0.88429	1.027122	0.516349	0.942812
M-8	1.305236	0.988575	0.864068	0.924628
M-9	1.152598	1.021061	0.868464	0.966066
Average	1.094564	1.258535	0.65681	0.944582
Max	1.394741	3.450417	1.045144	1.210442
Min	0.772309	0.775051	0.081221	0.772609
SD	0.197279	0.781569	0.260548	0.113337

Tablo 20’ de analize dahil edilen bankaların yıllar itibariyle toplam faktör endeks değerlerindeki değişimler gösterilmiştir. Tabloya göre 2015 yılından 2016 yılına geçişte analize dahil edilen 10 bankanın ortalama değeri (1.09) çıkmış ve bankalar ortalama değer olarak toplam faktör verimliliğini aşmıştır. 2016-2017 yılları arasında bu değer (1.25) çıkmıştır. Değer 1’in üzerinde olduğu için bankaların bu dönemde de ortalama değer bazında faktör verimliliğini yakaladığı görülmektedir. 2017 yılından 2018 yılında geçişte bankaların ortalama faktör verimliliğinde (0.65) ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu dönemde sadece bir banka faktör etkinliğini yakalarken diğer bankaların faktör etkin olmadıkları görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’deki Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının ve Katılım Bankalarının 2010-2018 yılları arası etkinlik sonuçlarının VZA, Süper Etkinlik ve Malmquist TFVE kullanılarak yapılan analizi sonucunda;

2010 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 2’si etkin çıkarken, 7 özel sermayeli mevduat bankasından 5’i yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dâhil edilen bankalardan büyük çoğunluğunun (%70) girdi değişkenlerini etkin kullandığı görülmektedir.

2010 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.’dir.

2010 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 2’si sabit getiri altından çalışmaktayken 1’inin ölçeğe göre artan getiriye sahip olduğu görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 4’ünün sabit getiriye, 3’ünün ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2011 yılında BCC-I yaklaşımında 3 katılım bankasının tamamı etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 4’ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dâhil edilen bankaların çoğunluğunun (%64) yeterli etkinlik skoruna ulaştıkları ve girdilerini etkin kullandıkları görülmektedir.

2011 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Türkiye İş Bankası A.Ş.’dir.

2011 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 3’ü de sabit getiri altından çalışmaktayken, Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 3’ünün sabit getiriye, 5’inin ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2012 yılında BCC-I yaklaşımında 3 katılım bankasının tamamı etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 4’ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankaların çoğunluğunun (%64) yeterli etkinlik skoruna ulaştıkları ve girdilerini etkin kullandıkları görülmektedir.

2012 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Türkiye İş Bankası A.Ş.'dir.

2012 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 1'inin azalan getiriye sahip olduğu diğer ikisinin ise sabit getiri altında çalıştığı görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 1'i azalan getiriye sahipken, 3'ünün sabit getiriye, 4'ünün ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2013 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 2'si etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 3'ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankalardan çoğunluğunun (%55) yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları görülmektedir.

2013 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.'dir.

2013 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 1'inin sabit getiriye sahip olduğu diğer ikisinin ise artan getiri altında çalıştığı görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 1'i sabit getiriye sahipken, 3'ünün sabit getiriye, 7'sinin ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2014 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 2'si etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 4'ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankalardan çoğunluğunun (%55) yeterli etkinlik skoruna ulaştıkları görülmektedir.

2014 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka, Anadolubank A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Akbank T.A.Ş.'dir.

2014 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 1'inin sabit getiriye sahip olduğu diğer ikisinin ise artan getiri altında çalıştığı görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 3'ü sabit getiriye sahipken, 5'inin ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2015 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 2'si etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 4'ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankalardan çoğunluğunun (%55) yeterli etkinlik skoruna ulaştıkları görülmektedir.

2015 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka Türk Ekonomi Bankası A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Akbank T.A.Ş.'dir.

2015 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 2'inin sabit getiriye sahip olduğu diğer birinin ise artan getiri altında çalıştığı görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 3'ü sabit getiriye sahipken, 5'inin ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2016 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 1'i etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 3'ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankalardan çoğunluğunun (%64) yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları görülmektedir.

2016 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka Anadolubank A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Akbank T.A.Ş.'dir.

2016 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 2'inin sabit getiriye sahip olduğu diğer birinin ise artan getiri altında çalıştığı görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 5'i sabit getiriye sahipken, 3'ünün ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

2017 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 1'i etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 4'ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankalardan çoğunluğunun (%55) yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları görülmektedir.

2017 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka Turkish Bank A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Akbank T.A.Ş.'dir.

2017 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde hem analize dahil edilen tüm katılım bankalarının hem de özel sermayeli mevduat bankalarının tamamının sabit ölçekte çalıştıkları görülmektedir.

2018 yılında BCC-I yaklaşımında incelenen 3 katılım bankasından 1'i etkin çıkarken, 8 özel sermayeli mevduat bankasından 3'ü yeterli etkinlik değerine ulaşmıştır. Bu yılda analize dahil edilen bankalardan çoğunluğunun (%64) yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları görülmektedir.

2018 yılında süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin banka Anadolubank A.Ş. olmuştur. Etkin çalışan bankalar içinde en az etkin bulunan banka ise Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş'dir.

2018 yılı ölçek getiri türleri incelendiğinde katılım bankalarından 1'inin sabit getiriye sahip olduğu diğer ikisinin ise artan getiri altında çalıştığı görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarından ise 2'si sabit getiriye sahipken, 6'sının ise artan getiriye sahip oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmad, S. & Abdulrahman, A. (2012). "The Efficiency of Islamic and Conventional Commercial Banks in Malaysia", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 5(3):241-263.

Algahtani, F.; Mayes, D. G. & Brown, K. (2017). "Islamic Bank Efficiency Compared to Conventional Banks During the Global Crisis in the GCC region", *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 2017(51):58-74.

Arabacı, H. (2018). "Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi (2000-2016)", *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Dergisi*, 2(3):25-42.

Arslan, R. & Hotamışlı, M. (2007). "Türk Bankacılık Sisteminde Kurumsal Çevrenin Bankaların Yapı ve Uygulamaları Üzerinde Oluşturduğu Teşvik ve Kısıtlamalar", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1):196-208.

Atukalp, M. E. (2018). "Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının İncelenmesi: Türkiye Örneği", *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14):38-52.

BANIXA, Frontier Analyst Data Envelopment Analysis software, How Data Envelopment Analysis Works, <https://banxia.com/frontier/resources/how-data-envelopment-analysis-works/>, adresinden 22.12.2019 tarihinde edinilmiştir.

Büyükkın, F & Kapkara, S. (2016). "Katılım Bankalarının Veri Zarflama Yöntemi İle Verimlilik Ve Etkinlik Analizi Üzerine Bir Değerlendirme (2010-2015) Dönemi", *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi Bildiriler Kitabı, ICOMEP 2016*, 493-515. İstanbul.

Doğan, M. (2013). "Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan/2013:175-188.

<https://www.bankalar.org/ozel-sermayeli-bankalar/>, adresinden 01.01.2020 tarihinde edinilmiştir.

Johnes, J.; Izzeldin, M. & Pappas V. (2012). "A Comparison of Performance of Islamic and Conventional Banks 2004 to 2009", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 103(1):93-117.

Ersoy, N. (2018). "Banka Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 3(2), 478-487.

Ftiti, Z.; Nafti, O. & Sreiri, S. (2013). "Efficiency Of Islamic Banks During Subprime Crisis: Evidence Of GCC Countries", *2013 The Journal of Applied Business Research*, 29(1):285-304.

Hazıroğlu, T. (2016). "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi", *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2(1):119-132.

Huguenin, J.M. (2012). "Data Envelopment Analysis (DEA) A pedagogical guide for decision makers in the public sector", *IHDEAP, Chair of Public finance*, 276(2012),

- https://serval.unil.ch/resource/serval:BIB_0FC432348A97.P001/RE, adresinden 22.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Karaca, K. K.; Ekşi, İ. H. & Altemur, N. (2019). "Türkiye'deki Katılım Bankalarının Etkinlik Analizi", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(2):280-290.
- Lorcu, F. (2010). "Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi: Türk Otomotiv Sanayi Uygulaması", İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39(2):276-289.
- Özden, Ü. H. (2008). "Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi", İstanbul University Journal of the School of Business Administration, 37(2):167-185.
- Öztürk, D.; Canbaz, M. F. & Gür, M. (2017). "Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının 2009-2016 Yılları Etkinliklerinin Vza İle Karşılaştırılması", Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Bildiriler Kitabı, INES 2017, 328-337, Antalya.
- Paço, L. C. & Perez, J. M. (2013). "The use of DEA (Data Envelopment Analysis) Methodology to Evaluate the Impact of ICT on Productivity in the Hotel Sector", <https://journals.openedition.org/viatourism/1005> adresinden 20.12.2019 tarihinde edinilmiştir
- Saeed, S.; Ali, F.; Adeeb, B. & Hamid, M. (2013). "Examining Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Pakistan: Using Data Envelopment Analysis", Global Journal of Management and Business Research, 13(10):25-34.
- Seiford, M.L. & Tone, K. (2007). "The CCR Model and Production Correspondence" <https://www.researchgate.net/publication/319518317>, adresinden 20.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Sucu, Ö. (2019). "Katılım Bankaları İle Mevduat Bankalarının Finansal Performansı Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sufian, F. (2007). "The Efficiency of Islamic Banking Industry in Malaysia: Foreign vs Domestic Banks", Humanomics, 23(3):174-192.
- TBB, Türkiye Bankalar Birliği, www.tbb.org.tr, 20.12.2019
- TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, www.tkbb.org.tr/veri-seti. 20.12.2019
- Tone, K. (2004). "Malmquist Productivity Index", Handbook on Data Envelopment Analysis, National Graduate Institute for Policy Studies, Chapter 8:203-227.
- Vincova, K. (2005). "Using Dea Models to Measure Efficiency", BIATEC, Narodna Banka Slovenska, BIATEC, 2005(8):24-28.
- Yaşa, A. (2008). "Bankacılık Sektöründe Etkinlik Ve Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Ölçülmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yue, P. (1992). "Data Envelopment Analysis and Commercial Bank Performance: A Primer with Applications to Missouri Banks". Federal Reserve Bank of St Louis Review, 74(1): 31-45.
- Yurttadur, M. & Demirbaş, H. (2017). "Türkiye'de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması", İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2):89-117.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Varlı, E. B. (2020). "Garanti Markalarından Doğan Sorumluluğun Sigortalanması", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 ; pp:37-47

Anahtar Kelimeler: Garanti Markası, Sorumluluk, Güvence, Sigorta, Ürün Mali Sorumluluğu Sigortası

Keywords: Guarantee Mark, Liability, Assurance, Insurance, Products Liability Insurance

Makale Türü Araştırma Makalesi

GARANTİ MARKALARINDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN SİGORTALANMASI

Insurance of Liability About Guarantee Marks

Elif Banu VARLI¹

Geliş Tarihi / Arrived Date
06.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date
28.01.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
30.01.2020

ÖZ

ABSTRACT

Garanti markaları, marka sahibinin kontrolü altında bu markayı kullanmaya yetkili kılınmış birçok işletme tarafından üretilen mal ve/veya hizmetlerin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi menşelerini ve kalitesini garanti etmeye yarayan işaretlerdir. Garanti markası sahibinin sorumluluğu alıcıya, mal ve hizmetlerin belirli standartlarda olduğuna ilişkin bilgi vermek ve alıcıda oluşan güvene dayalı sözleşme öncesi görüşmeler aşamasında ortaya çıkan bir sorumluluk olduğu düşünülmektedir. Garanti markasına güvenerek işlem yapan üçüncü kişiye karşı sorumluluğunun hukuki dayanağını güven sorumluluğu oluşturmaktadır. Garanti markasının sağladığı güven ile üçüncü kişi arasında edim yükümünden bağımsız kanuni bir borç ilişkisi ihlal edilmekte ve üçüncü kişi bu nedenle oluşan güven zararlarının tazmin edilmesini istemektedir. Garanti markasının temin ettiği bu güvenden doğan sorumluluğun Sigorta Hukuku açısından sigortalanması hususuna yer verilmiştir.

Guarantee marks guarantee that, produced by many companies who are authorized to use this trademark common characteristics of the production methods, geographical, resources and quality of goods and / or services under the control of the trademark owner. Since the responsibility of the guarantee mark holder, who informs the purchaser that the goods and services are of a certain standard, is a responsibility that arises during the pre-contract negotiations. The legal basis for guarantee mark's liability to the third party, who relies on the guarantee mark, is the responsibility of trust. A statutory debt relationship that is independent of the performance obligation between the trust provided by the guarantee mark and the third party is violated and the third party requests that the trust losses incurred for this reason be compensated. The liability arising from this trust provided by guarantee mark is insured in terms of Insurance Law.

1. GİRİŞ

Bir tüketici yeni bir akıllı telefon satın aldığı anda, farklı modellerin Wi-Fi, Bluetooth ve 4G (yakında 5G) gibi bir dizi ortak standart uygulayıp uygulamadığını kontrol etmektedir. Benzer şekilde, tipik bir tüketici, bir microUSB konektörü kullanılarak şarj edilen bir telefonda Apple'ın "Lightning" konektörünü veya daha yeni USB-C konektörünü kullanan bir telefona geçtiğinde, şarj kablolarını da değiştirmesi gerektiğini bilir. Çoğu tüketici, bu teknolojilerin arkasındaki standartların nasıl çalıştığı konusunda belirli bir fikre sahip değildir. Bununla birlikte, tüketiciler bu basit ticari

¹ Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, banu.varli@asbu.edu.tr, Ankara/TÜRKİYE

isimlerle ilişkilendirilen işlevselliğe aşinadırlar. Böylece teknik standartların adları tüketiciler için kritik bir bilgi rolü üstlenir.

Standartlar ve bunlara verilen adlar, genellikle sonunda bir endüstri standardı haline gelen özel teknoloji geliştiren firmalar (örneğin, Adobe Taşınabilir Doküman Formatı (PDF)) veya daha sıklıkla standart geliştirme olarak bilinen gönüllü endüstri birlikleri tarafından oluşturulmaktadır. Marka, ayırt edicilik işleviyle birlikte üzerinde kullanıldığı mal veya hizmetin kalite simgesine dönüşmektedir. Bu nedenle marka bir anlamda tüketicilerin bu mal veya hizmet için beklentilerini yönlendirmektedir. Bununla birlikte marka sahibinin kanuni çerçevede markanın kullanıldığı mal veya hizmetin kalitesini değiştirmesi mümkündür. Fakat piyasa şartları gereğince markanın kalitesinin garanti edilmesi çok gereklidir (Yılmaz, 2015: 9).

Bir teşebbüsün mal veya hizmetlerini başka bir teşebbüsün mal veya hizmetlerinden ayırt etmeye yarayan ve markanın ayırt etme, köken belirtme işlevleri günümüzde önemini yitirerek, yerini garanti işlevine bırakmıştır. Markanın tüketiciye garanti ettiği kalite sadece mal veya hizmetin objektif ve fiziksel olarak sahip olduğu niteliklerden ibaret olmayıp, markanın tüketiciler üzerindeki psikolojik etkisi de yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

Fikri mülkiyet hukukunda markalar; ticaret markaları, hizmet markaları, ortak marka ve garanti markası olmak üzere dört grup altında incelenmiştir. Çalışma konumuzu ise garanti markalarından doğan sorumluluğun sigortalanması oluşturduğundan, diğer marka türlerine çalışmada ayrıntılı şekilde yer verilmeyecektir.

Garanti markaları, marka sahibinin kontrolü altında, bu markayı kullanmaya yetkili kılınmış birçok işletme tarafından üretilen mal ve / veya hizmetlerin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi kaynaklarını ve kalitesini garanti etmeye yarayan işaretlerdir. Bu sebeple bir malın Türk standartlarına uygun olduğunu ve kaliteli şekilde üretilip piyasaya sunulduğunu gösteren TSE veya Uluslararası kalite normlarına uygun olduğunu gösteren ISO 9000, 9001, 9002 işaretleri de garanti markası olarak kabul edilmektedir.

Garanti markasını kullananlar ile alıcılar (tüketiciler) arasında bir sözleşme ilişkisi olması halinde, mal veya hizmetin belirtilen standartlara uygun olmaması nedeniyle zarar gören alıcı, TBK m. 219' da düzenlenen ayıba karşı tekeffül veya TBK m. 475' te düzenlenen iş sözleşmesi hükümleri çerçevesinde uğranılan zararı garanti markasını kullananlardan talep edebileceği gibi; aralarında böyle bir sözleşme ilişkisi bulunmaması halinde 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) kapsamında zararının giderilmesini isteyebilecektir. Garanti markası sahibi, işaretin kullanılmasıyla kendi belirlediği standartlarda herhangi bir eksiklik olmadığını ve herhangi bir zararın doğmayacağını temin etmektedir. Alıcı bu garanti işaretlerine güvenerek sözleşme kurmaktadır. Bu sebeple garanti markası işaretini sigortalayarak sağlayıcılar (üreticiler) üzerindeki sorumluluğu bir nevi arttırması mümkündür.

Alıcıların garanti markası sahiplerinden uğramış oldukları zararın tazminini talep etmesi mümkünken garanti markasının güvenceden doğan sorumluluğu sigortalaması çalışma konumuzun esasını oluşturmaktadır. Her ne kadar garanti markası sahibi ile alıcılar arasında bir sözleşme ilişkisi bulunmasa da sözleşme görüşmeleri esnasında üçüncü kişi konumundaki garanti markası sahibinin vermiş olduğu güvene dayanarak sözleşme yapmaya karar veren ve bu sözleşmeyle malın belirtilen özelliklere sahip olmaması nedeniyle zarar gören alıcının, bu zararlarını garanti markası sahibinden talep edebilmesi gerekir. Garanti markasına yöneltilen bu talebin garanti markasının sigortalanması marifetiyle çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Caner-Şahin, 2013: 357).

Garanti markaları başlı başına değerlendirilmesi gereken sorunları içinde bulundurmaktadır. Bazı işaretlerin garanti markası işlevinin olup olmadığı doktrinde tartışmalıdır. Garanti markalarından doğan sorumluluğun sigortalanması hususuna ise daha önce değinilmemiştir. Çalışmamızın konusunu oluşturan "Garanti Markasından Doğan Sorumluluğun Sigortalanması" birçok açıdan ele alınmıştır. Öncelikle, markanın ne olduğundan, garanti markasının 6769 sayılı Kanun'daki

yerinden bahsedilmiştir. Ardından garanti markası nedeniyle oluşan sorumluluktan ve doktrinde sorumluluğun kaynağının neler olabileceğine ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Son olarak garanti markalarından doğan sorumluluğun sigortalanması hususunda değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

2. GARANTİ MARKALARI NEDENİYLE SORUMLULUK

2.1. Genel Olarak Marka

Bir teşebbüsün mal veya hizmetlerini başka bir teşebbüsün mal veya hizmetlerinden ayırt etmek amacıyla kullanılan marka; kişi adları dâhil, sözcükler, şekiller, harfler, sayılar, malların biçimi veya ambalajları gibi çizimle görüntülenebilen veya benzer biçimde ifade edilebilen, baskı yoluyla yayınlanabilen ve çoğaltılabilen her türlü işaretleri ifade etmektedir (Marka kavramına ilişkin ayrıntılı bilgi için *bknz.* Arkan, 1997, 35 vd.; Yosmaoğlu, 1978: 109, 110; Dönmez, 1992: 1-2; Poroy/ Yasaman, 2018,: 413 vd.; Aslan ve Şenyüz ve Ergün, 2002: 281,282; Camcı, 1999: 6 vd.; Şanal, 2006: 10 vd.; Dirikkan, 2003,: 5 vd.).

Ticari marka, belirli bir ürün veya hizmetin kaynağını tanımlamak için kullanılan bir kelime, isim, sembol veya başka bir cihazdır. Ticari markaların çoğu, ya düz metin biçiminde (en geniş kapsama biçimi) ya da stilize bir görünüme sahip (Örneğin, Coca Cola ve IBM gibi markaların oluşturulduğu yeni yazı tipleri), logolar, tasarımlar şeklinde ifade edilen kelimeler ve renkler, şekiller, kokular ve seslerden oluşmaktadır(Contreras, 2018: 2). Bir ticari marka olmak için, marka olarak kullanılmak istenen işaret ticarete kullanılmalı, ayırt edici olmalı ve zaten kullanımda olan bir işaret ile kafa karıştırıcı şekilde benzememelidir. Kişi, ticari markaları yalnızca, benzer bir işareti kafa karıştırıcı benzer bir şekilde kullanabilecek herhangi birinden önce, kaynak göstergesi olarak mal veya hizmetlerle bağlantılı ayırt edici biçimde kullanılmalıdır. Bir ticari markanın sergilediği ayırt edilebilirliğin derecesi, marka olarak kullanılabilme kabiliyetini, tescil için uygunluğunu ve uygulanabilirliğini etkilemektedir.

Günümüzde markanın ayırt etme ve köken belirtme işlevleri her geçen gün önemini yitirmekte; tüketiciler markayı bu markanın konulduğu malların aynı olduğunu belirten, bunu garanti eden bir işaret olarak kabul etmektedirler. Malın kalitesinin ve niteliklerinin markanın önceki malları ile aynı olması ve tüketicilerde oluşturduğu güven duygusunun zedelenmemesi markanın yegane işlevidir. Bu bakımdan markanın tüketiciye tercih ettiği malda belli bir standardı sağlama işlevinin bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır(Dirikkan, 2003: 14).

Marka aynı zamanda tüketiciye, o malın bozuk olması ihtimalinde malın iade alınacağı ve yenisiyle değiştirileceğini de garanti eder; çünkü markalı ürün tüketiciye o malın nerede, ne şekilde ve hangi standartlarda üretildiğinin de garantisini vermektedir. Marka sahibi açısından asıl önemli olan husus, müşteri memnuniyetini sağlamak olduğundan; müşterilerine sağladığı güveni korumak isteyen marka sahibi de tüketiciye aynı malı aynı kalitede sunmak durumundadır. Bunun dışında markasız ürünlerde tüketici menfaatlerinin gözetilmediğini ve bunların kısa vadeli yatırımları hedeflediğini bilen tüketiciler, bu ürünlere şüpheli yaklaşmaktadırlar(Sert, 2007: 37-38).

Markanın tüketiciye garanti ettiği kalite yalnız malların objektif ve fiziksel olarak sahip olduğu niteliklerden ibaret değildir. Bunun dışında yapılan testler sonucunda birçok tanınmış markaya ait malların, daha az bilinen markaların kullanıldığı ile aynı hatta daha düşük kalitede olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle marka yalnız objektif kalite özelliklerini değil; bunun dışında tüketicinin psikolojik olarak inandığı başka özellikleri de temsil etmektedir(Dirikkan, 2003: 15). Garanti işlevi yalnız malın kalitesi açısından önem taşımaz. Bunun dışında pahalı ve lüks mallara oranla, birçok üretim malının satışa konu malın miktarı ve ebadının da aynı kalması tüketiciler açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle üreticinin uzun bir süre markanın muhataplarına sunduğu kalite ve buna paralel olarak imajını da muhafaza etmesi ve belirli bir pazar olgunluğunun yakalanması suretiyle marka, tüketici açısından üretici ve mal yönünden bir güven oluşmasını sağlamaktadır(Dirikkan, 2003: 15).

Emekten ve masraftan tasarruf tüketici için önem arz etmektedir. Marka emek ve masraftan tasarruf edilmesinin aracıdır. Tüketici markalı malın kalitesinin aynı kaldığını düşündüğü için alışveriş esnasında bu malın kalitesi konusunda bilgi alma zorunluluğu hissetmemektedir. Ayrıca, markanın garanti fonksiyonu sayesinde malların üretimi, pazar şeffaflığı ve edim rekabeti de teşvik edilerek toplum menfaatleri de korunmaya çalışılmaktadır(Dirikkan, 2003: 16).

Bir teşebbüsün mal veya hizmetlerini başka bir teşebbüsün mal veya hizmetlerinden ayırt etmeye yarayan markanın, çeşitli türleri bulunmaktadır. Fikri mülkiyette markalar klasik olarak ticaret markası (trademark for good) , hizmet markası (service markası), ortak marka (collective mark) ve garanti markası (certification mark) olmak üzere dört grup altında incelenebilir. Ticaret markası bir işletmenin imalatını, ticaretini yaptığı malları başka işletmelerin mallarından ayırmaya yarayan işaret şeklinde tarif edilmiştir. Hizmet markası, bir işletmenin hizmetlerini diğer işletmelerin hizmetlerinden ayırt etmeye yarayan işaretlerdir. Ortak marka, bir grup tarafından kullanılan ve grubun ürettiği mal veya hizmetin diğer işletmelerin mal veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlayan işaretlerdir (SMK m.31/3). Garanti markası ise, marka sahibinin kontrolü altında birçok işletme tarafından o işletmelerin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi menşelerini ve kalitesini garanti etmeye yarayan işaretlerdir (SMK m.31/1). Çalışmamızın esasını oluşturan garanti markaları bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde incelenecektir.

2.2. Garanti Markaları

2.2.1. Genel Olarak Garanti Markaları

6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu m. 31’de garanti markaları marka sahibinin kontrolü altında birçok işletme tarafından o işletmelerin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi menşelerini ve kalitesini garanti etmeye yarayan işaret olduğu düzenlenmiştir. Ancak bu tanım yanıltıcıdır. Zira garanti markasında markanın garanti etme niteliği bu markayı kullanan işletmelere yönelik değil, işletmenin ürettiği mal ve hizmete yöneliktir. Bu nedenle garanti markası, marka sahibinin izni ve kontrolü altında farklı işletmeler tarafından kullanılan, söz konusu işletmelerin ürettikleri mal veya sundukları hizmetlerin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi kaynaklarını ve kalitesini garanti etmeye yarayan işaret olarak tanımlanabilir(Suluk ve Karasu ve Nal, 2017: 172).

Garanti markasına ilişkin yapılan bu tariflerden de anlaşılacağı üzere, bu markaların değişik işletmeler tarafından üretilen mal veya hizmetlerin ayırt edilmesi işlevleri bulunmamaktadır. Ancak bu markalar işletmelerin ortak özelliklerini, mal veya hizmetin üretim usullerini, coğrafi menşelerini ve kalitelerini garanti altına alırlar. Bu nedenle bir malın Türk standartlarına uygun olduğunu ve kaliteli şekilde üretilip piyasaya sürüldüğünü gösteren TSE veya Uluslararası Kalite normlarına uygun üretildiğini gösteren ISO 9000, ISO 9001 ve ISO 9002 işaretleri klasik anlamda marka olmamakla birlikte, 6769 sayılı Kanun ile garanti markası olarak nitelendirilmiş ve klasik markaların tabii olduğu hükümlere tabii kılınmıştır. Örneğin; Uluslararası Yün Birliği’ ne ait “Woolmark” markası, şartlarını birliğin koyduğu yünden mal üretenler tarafından birlikten izin alınmak suretiyle kullanılır. Bir yün kumaş üzerinde “Woolmark” markasını gören kişi, bu kumaşın kalitesinin nasıl olduğunu ve bunun Birlik tarafından garanti edildiğini bilmektedir. Bunun gibi, Sri Lanka Cumhuriyeti Çay Heyeti tarafından (Tea Board) kullanma hakkı verilen, Srilanka Devleti Bayrağında yer alan “aslan amblem ve logosu” da bir tür garanti markası niteliğinde olduğundan, bu logo ancak kuruluşun izin alınarak Seylan çay ambalajlarında kullanılabilir. Ayrıca Zürih Üniversitesi Dişçilik Enstitüsü’nün sahibi olduğu ve diş çürümelerine neden olmayan sakızlarda kullanılan (diş üzerinde şemsiyeden oluşan resimli) işaret de başka bir garanti markası olduğu gibi Avrupa Birliği’ ne ihraç edilecek bazı mallar için kullanılması zorunlu olan “CE” işareti de garanti markalarındandır(Caner-Şahin, 2013: 362).

Garanti markasını diğer markalardan ayıran hususlardan biri bu markanın sahibi veya ona iktisaden bağlı olan işletmenin mal veya hizmetlerinde kullanılmayacak olmasıdır(SMK m.31/2). Sağlayıcıların hem üretimi sağlayıp hem de standartların belirlenmesinde kontrolü elinde bulundurmaları birtakım zorluklara neden olacağı göz önünde bulundurularak böyle bir

düzenlemeye gidilmiştir. Hükümde garanti markasının marka sahibine iktisaden bağlı bir işletmenin mal veya hizmetlerinde kullanılması da yasaklanmıştır. Bu ifade ile yalnız marka sahibinin yönettiği şirketler değil, ondan tarafsız bir denetim beklenemeyecek olan diğer şirketler anlaşılmalıdır. Nitekim bu şirketlerin de garanti markasını kullanmaları mümkün değildir. Garanti markası sahibi markayı bizzat kullanmamasına rağmen markanın, marka sahibinin belirlediği ve teknik yönetmelikteki nitelikleri taşıyıp taşımadığı marka sahibi tarafından denetlenir ve devamlı surette kontrol edilir (Meran, 2004: 32).

2.2.2. Güven Duyulan Marka

Garanti markasına benzer bir kavram olarak son yıllarda “*güven duyulan marka*” kavramı ortaya çıkmıştır. Güven duyulan marka 90’lı yılların sonundan itibaren e-ticarette kullanılmaya başlanmış; bu yıllarda çok sayıda güven duyulan marka kurulmuş ve güven duyulan markalar işletmelerin web sayfalarında daha fazla görülmeye başlanmıştır.

Marka güveninin birçok çalışmada (Doney ve Cannon, 1997: 35-51; Moorman ve Zaltman ve Deshpande, 1992: 314-328) merkezi olduğu düşünülmektedir. Firma başarısında dikkate değer bir faktör olarak kavramsallaştırılmıştır (Morgan ve Hunt, 1994: 31). Chaudhuri ve Holbrook (2001) marka güvenini “*ortalama bir tüketicinin markanın belirtilen işlevini yerine getirme yeteneğine güvenme isteği*” olarak tanımlamaktadır. Marka güveni, tüketicilerin şirketlerin tekliflerini değerlendirmesinden sonra ortaya çıkar. Şirketler tüketicileri için markaları hakkında güvenlik, dürüstlük ve güvenilirlik inancı sağlarsa marka güveni oluşacaktır. Marka güveninin, tüketicilerin markalar aracılığıyla doğrudan deneyimleriyle yaratıldığı ve geliştirildiği yorumlanabilir (Kabaydayı ve Koçak-Alan, 2012: 81).

Marka güveni ve marka etkisi arasındaki temel fark; marka güveni, mağaza hakkında tüketici deneyimlerinin dikkate alınmasıyla oluşabilecek uzun bir süreç olarak görülürken, marka etkisi kendiliğinden oluşabilecek dürtüsel duygulardan oluşmaktadır. Bu nedenle marka güveni, duygusal tepkiye, yani marka etkisine neden olabilecek bir bileşen olarak düşünülebilmektedir (Chaudhuri ve Holbrook, 2001: 89).

E-ticarette tüketici güveninin sağlanması yollarından biri de güven duyulan markalardır. Yapılan bir tarife göre güven duyulan marka, devlet, endüstri ve tüketici grupları tarafından birlikte meydana getirilen bağımsız bir inisiyatiftir. Güven duyulan markadan e-alışveriş yapan bireyler için artırılmış bir tüketici koruma seviyesi sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bu anlamda güven duyulan marka bireylerin e-alışverişlerinde gördüklerinde güvenebilecekleri bir logo ile temsil edilmekte, bu logoyu taşıyan tacirlere ise tüketiciler “*yüzde yüz*” güvenmektedirler.

Güven duyulan marka, tüketicilere güvenli olduğu onaylanan mağazalardan alışveriş yaptıklarında, bu mağazaların öngörülen kurallara uygun hareket ettiklerini bilmelerini sağlayarak tüketicilerde güven hissi uyandırmaktadır. Güven duyulan markanın aynı zamanda müşteriyi kendi ülkesinde uygulanan kuralların başka bir AB ülkesinden alışveriş yaptığı zaman o ülkede de uygulandığı konusunda bilgi verme işlevi vardır.

Güven duyulan markaların çoğu, genellikle e-ticarette tüketici güvenliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçlarla oluşturulan güven duyulan markaların çoğu son birkaç yıl içerisinde oluşturulmuş ve bazen yalnız özel sektör veya kamu sektörüne ait işbirlikleri şeklinde ortaya çıkarılarken bazen de tüketiciler ve işletme organizasyonları arasındaki işbirlikleri olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Klasik ticari hayatta ise güven duyulan marka işlevini gören birtakım araçlar bulunmaktadır. Bu anlamda SMK m. 31’de düzenlenen garanti markaları da bu araçlardandır.

3. GARANTİ MARKALARI NEDENİYLE SORUMLULUK

Garanti markaları nedeniyle, alıcının zarar görmesi halinde bu zarardan kim veya kimlerin hangi nedenlerle sorumlu tutulması gerektiği üzerinde önemle durulması gereken konulardan birini oluşturmaktadır. Alınan mal veya hizmetin garanti markası ile kefil olunan özelliklere sahip

olmaması ihtimalinde garanti markasını kullanan satıcı veya üretici TBK m.219'da hükme bağlanan ayıba karşı tekeffül hükümleri çerçevesinde sorumlu olacaktır. Ayrıca TBK m.475 hükmü gereğince, iş sahibi kullanamayacağı veya insaf ölçülerine göre kabule zorlanamayacağı derecede kusurlu bir şeyi kabul etmeme hakkına sahip olduğu gibi; zarar ve ziyanın karşılanmasını dahi isteyebilecektir. Garanti markasını kullanan kişi ile alıcılar arasında bir sözleşme ilişkisinin olmaması halinde ise alıcılar ayıplı maldan ve bu malın neden olduğu zararlardan satıcı ile üreticiyi müştereken ve müteselsilen sorumlu tutan TKHK hükümleri çerçevesinde markayı kullanan kişiden talepte bulunabileceklerdir(Caner-Şahin, 2013: 364)..

Bir garanti işareti, genellikle, bir ticari marka türüdür. Bununla birlikte, tüketiciye belirli bir ürünün veya hizmetin kaynağını göstermesi amaçlanan ticari markaların aksine, garanti işaretlerinin, bir ürünün belirli özelliklerini, ürünün incelemesinden kolayca ayırt edilememesi durumunda tüketicilere tanımlaması amaçlanmıştır. Bir ürünün güvenlik, güvenilirlik veya üretim süreci ile ilgili belirli gereklilikleri karşıladığını belirtmek için garanti markası kullanılır. Örneğin Amerika'da en iyi bilinen sertifika işareti, dünya Underwriters Laboratories'in "UL" sertifikasıdır. Underwriters Laboratories, markasının mutfak aletlerinden yangın söndürücülere ve endüstriyel halıya kadar yılda 22 milyar üründe görüldüğünü iddia edilmektedir. UL, ürünleri kendi standartlarına uygunluk ve geliştirilen standartlar için test eder ve onaylar(UL sertifikası almak, ABD'deki birçok ürün kategorisi için ticari bir gereklilik olarak görülmektedir.). Türkiye'de bu durum "Türk Standartları Enstitüsü" tarafından kontrol edilmektedir.

Garanti markasını kullananların TBK ve TKHK hükümlerine göre sorumlu tutulmaları gerektiğini tespit ettikten sonra, garanti markası sahibinin sorumluluğu ve bu sorumluluğun sigortalanabilmesi üzerinde de durulması gerekir. Bu hususta doktrinde Arkan tarafından ileri sürülen bir fikre göre, garanti markası sahibi, alıcılar arasında bir sözleşme ilişkisinin bulunmaması ve sınırlı bir denetim imkânına sahip olunması nedeniyle alıcıya karşı sorumlu tutulmamalıdır. Kural bu olmakla birlikte, marka sahibinin gerekli denetimden kaçınması ve markanın yetkisiz kişiler tarafından kullanılması karşısında sessiz kalması ihtimalinde aykırı kullanım kabul edilerek markanın hükümsüzlüğü yoluna gidilebilir.

Doktrinde Poroy/ Yasaman ise garanti markasında belirlenen niteliklere uyulmaması halinde, garanti markasını kullanan ve garanti markasının sahibinin sorumlu olduklarını belirtmekle birlikte, bu sorumluluğun hukuki niteliğine ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Kanaatimizce, garanti markası sahiplerini alıcılar ile aralarında bir sözleşme ilişkisinin bulunmaması ve sınırlı bir denetim imkânına sahip olmaları nedeniyle alıcılara karşı sorumlu tutmamak mümkün değildir. Nitekim günümüzde sözleşme tarafı olmamakla birlikte, sözleşmenin karşı tarafın da haklı güven oluşturan ve bu güven neticesinde karşı tarafı sözleşme yapmaya sevk eden kişilerin de TMK m. 2' de kanuni dayanağını bulan güven esasına göre sorumlu olacağı hakim doktrin tarafından kabul edilmektedir. Bu nedenle sözleşme görüşmeleri aşamasında mal veya hizmet alıcılarına ürünlerde belli özelliklerin bulunduğuyla ilişkin sorumluluğu üzerine alan garanti markası sahipleri de, alıcı ile doğrudan temas halinde bulunmasalar dahi güven esasını uyarınca sorumlu olmalıdırlar.

4. GARANTİ MARKASINDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN SİGORTALANMASI

WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı) tarafından tanımlanan fikri mülkiyet, "zihnin yarattıkları: icadı ve sanatsal eserler, semboller, isimler, görüntüler ve ticarete kullanılan tasarımlar" anlamına gelir. İki kategoriye ayrılmıştır: Buluşları (patentleri), ticari markaları, endüstriyel tasarımları ve kaynağın coğrafi göstergelerini içeren sınai mülkiyet; ve çizimler, resimler, fotoğraflar, heykeller ve mimari tasarımlar gibi edebi ve sanatsal eserleri içeren telif hakkı. Telif hakları ile ilgili haklar, performanslarında sanatçıların performanslarını, kayıtlarında fonogram üreticilerini ve radyo ve televizyon programlarında yayıncıların haklarını içermektedir.

Sınai mülkiyet haklarının korunması, mahkeme ve adli korumaya bağlı olduğu için hem marka sahibine hem de karşı tarafa birtakım ek masraflar yüklemektedir. Bu koşullarda, fikri mülkiyet sigortasının kullanılması fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili kayıpların telafi edilmesine

izin vermektedir. Bu nedenle, fikri mülkiyet haklarının özellikleri ve fikri mülkiyet haklarının ihlali oranının artmasıyla bağlantılı ek risklerle ilgili fikri mülkiyet alanının güvence altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, fikri mülkiyet haklarının satın alınması, elden çıkarılması ve ekonomik olarak devrilmesi ile ilgili işlemler her zaman ilgili sigorta hizmetlerinin uygulanması ile birleştirilmelidir(Smit, 2018: 423).

Fikri mülkiyet sigortasının amacı, işletmelerin entelektüel güvenliğinin seviyesini artıran entelektüel faaliyet sonuçlarının atanması ve ticarileştirilmesine ilişkin ekonomik ilişkilerin katılımcılarının değerli çıkarlarının korunmasıdır.

Fikri mülkiyet haklarının korunması, dünyadaki her gelişmiş ülkenin gümrük politikasının bir bileşenidir. Bu sebeple, fikri mülkiyet haklarının ihlaliyle üretilen veya dağıtılan mallar, ilgili ülkenin topraklarına ithal edilemez. Bu nedenle, günümüzde küresel pazarlardaki rekabetçi faaliyetlerin ana yöntemlerinden biri, şirketler fikri mülkiyet haklarını ihlal eden ekonomik aktörler üzerinde baskı oluşturmak için aktif olarak yasal iddialar kullanarak güvenlik politikaları geliştirmektedir. Bazı şirketler bu tür rakiplerin malları için bazı ulusal pazarları kapatmaktadırlar. Örneğin, Apple ve Samsung arasındaki uzun patent savaşı.(2011 yılında Samsung'un Galaxy Tab serisinin iPad'in patent haklarını ihlal ettiği ve sonrasında Samsung tarafından Apple'a açılan Apple'ın, kendisine ait 10 patenti ihlal ettiğinin öne sürülmesinden oluşmaktadır.)

Bu gibi durumlarda, sorumluluk sigortası, fikri mülkiyet konularının üçüncü taraflarca saldırgan rekabet politikasının uygulama risklerini azaltmalarına ve fikri mülkiyet haklarının hukuken korunmasına ilişkin harcamaları telafi etmeyi mümkün kılmaktadır.

Güvenlik markasının sahibi, işaretinin kullanımını da kontrol etmekle yükümlüdür. Aksi halde kontrol eksikliği, garanti markasının tescilinin iptali ile sonuçlanabilmektedir(Mccarthy, 2016: 92). Marka sahibinin sunduğu garantinin kullanımını standartlara uygun kontrol etmemesi bu sorunu oluşturmaktadır. Spesifik olarak, bir marka sahibi, ürün veya hizmetlerin garanti markasını kullanma izni vermeden önce TSE standartlarına uygun olduğunu doğrulamazsa, marka sahibinin kontrol eksikliği olduğu tespit edilebilmektedir. Örneğin; Midwest Plastic Fabricators, Inc. v. Underwriters Laboratories Inc.(Case 90-1043), kontrolü, tüketicilerin markayı taşıyan malların belirli niteliklerini gösteren bir garanti markası işaretiyle yanlış yönlendirilme riskinin artması nedeniyle önem arz etmektedir. Tam kontrol gerekli değildir; marka sahibi sadece *“markalarının kullanımını kontrol etmede dikkate değer bir özen”* göstermelidir. Garanti markası sahibi, ürün ve hizmetleri kişisel olarak *“işareti taşıyan ürünlerin standartlara uyduğunu halka açıklamak ilan etmek”* zorunda değildir(Smit, 2018: 420). Burada ilgili soru, kontrolün gerçekten sürdürüldüğü bir noktada üçüncü kişilerin zarar görmesi ve bu zararın garanti markası sahibi tarafından karşılanmasıdır. Bu noktada oluşan sorumluluk Türk hukukundaki *“ürün sorumluluğu sigortası”*na benzetilebilmektedir. 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun haksız fiil ve kusursuz sorumluluğa ilişkin hükümleri, özel olarak da 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile düzenlenmiş bulunmaktadır. 6502 sayılı Kanun m.4'te *“Ayıplı Mal ve Hizmetler”* başlığı altında, *“Ayıplı maldan ve/veya ayıplı malın neden olduğu her türlü zararlardan dolayı tüketiciye karşı garanti markası sahibi sorumlu olacaktır.”* şeklinde düzenlenmiştir. Garanti işaretine güven duyularak alınan malın ayıplı olduğunun bilinmemesi bu sorumluluğu ortadan kaldırmamaktadır.

“Mal” ve *“ayıplı mal”* kavramı 13 Haziran 2003 tarihli Resmi Gazete'de (25137 sayılı Resmi Gazete) yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan *“Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmeliğin”* 4. maddesinin c fıkrasında *“mal”* kavramı alışverişe konu olan taşınır eşyayı, konut ve tatil amaçlı taşınmaz malları ve elektronik ortamda kullanılmak üzere hazırlanan yazılım, ses, görüntü ve benzeri gayri maddi malları ifade ettiği; *“ayıp”* kavramı ile ilgili olarak *“Malın piyasaya sunum tarzı, makul kullanım şekli ve piyasaya sürüldüğü an ve benzeri diğer hususlar göz önüne alınarak, bir kimsenin o maldan haklı olarak bekleyebileceği güvenliği sağlamayan mal ayıplı sayılır.”* şeklinde düzenlenmiştir.

Yönetmeliğin 6. maddesinde “*Ayıplı bir malın, bir kişinin ölümüne veya yaralanmasına veya bir malın zarar görmesine sebep olması halinde imalatçı/üretici doğan zararı, kusuru aranmaksızın tazmin etmekle yükümlüdür.*” denilmekle, asıl üreticinin sorumluluğu saklı kalmak kaydıyla, işinin seyri içinde satış, herhangi bir dağıtımını yapma amacıyla bir ürün imal eden kişi, Yönetmelikte üretici olarak kabul edilmektedir. Türk hukukunda da Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelere paralel olarak “*ürün sorumluluğu*” kusursuz sorumluluk hali olarak belirlenmiştir(Ünal, 2015:9) Garanti markası sahibi temin ettiği markanın/ürünün verebileceği zararlardan kusursuz olarak sorumlu tutmak yerinde olacaktır. Genel hüküm olan kusur sorumluluğundan daha ağır tutulan kusursuz sorumluluk hükümlerine tabi olması garanti markası sahibinin marka işaretlerini daha dikkatli ve sonuçlarını hesaplayarak ürününe koymasını sağlayacaktır.

Kusursuz ürün sorumluluğu uygulanırken, üründeki güvenlik eksikliğinin tespiti, sorumluluğun kuruluşu açısından önem arz etmektedir. Bir ürünün güvenli olup olmadığını belirlemedeki temel ölçüt, toplumun üründen beklediği objektif güveni sağlayıp sağlamadığıdır. Buradaki objektif güven, ürünün insanların can ve mallarını azami ölçüde koruyacak şekilde üretildiği varsayımdır. Piyasaya tedavül edilen bir ürün kişilerin can ve mallarını beklenen azami ölçüde koruması gerekmektedir.(Dinç, 2017: 110,111) Ürünün kendisinden beklenen objektif güveni sağlayıp sağlamadığı tüm koşulların dikkate alınması ve her somut olaya göre değerlendirme yapılması ile mümkündür(Duffy, 2015: 154). Güvenli olduğu garanti markaları tarafından onaylanmış ürünler de zarara sebep olabilir. Bu durumda, ürünün niteliği gereği kişilerin vücut bütünlüğüne veya diğer mallarına zarar verebiliyorsa, bu zararlar ürün sorumluluğu kapsamında tazmini gerekmez(Aslan, 2010: 214). Bir başka deyişle, bir ürünün niteliği gereği normal kullanımından doğan zararlar ürün mali sorumluluk sigortası kapsamında değildir.

TKHK m.10/3. fıkrasında “Teknik düzenlemesine uygun olmayan ürünler ise hiçbir şekilde piyasaya arz edilemez.” hükmü ile garanti markalarının hazırladığı standartlara uymayan ürünlerin piyasaya sunulmayacağı düzenlenmiştir. Teknik düzenleme, TKHK'nun üçüncü maddesinin birinci fıkrasının j bendindeki düzenlemeyle 29/6/2001 tarihli ve 4703 sayılı “*Ürünlerle İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun*”da “Bir ürünün, ilgili idarî hükümler de dahil olmak üzere, özellikleri, işleme ve üretim yöntemleri, bunlarla ilgili terminoloji, sembol, ambalajlama, işaretleme, etiketleme ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri hususlarından biri veya birkaçını belirten ve uyulması zorunlu olan her türlü düzenlemeyi,” şeklinde hükmedilmiştir. Ürün güvenliği Kanunu teknik düzenlemeler bakımından, her sektöre ilişkin ayrı kriterler belirlememiş, güvenli ürün için gerekli standartları genel hatlarıyla belirtmiştir. Her ürünün güvenlik standartları, ürüne ilişkin sektörün kendi teknik ve idari düzenlemelerinde belirlenmektedir. Örneğin, Türk Standartları Enstitüsü kendi belirlediği teknik ölçütlere uyulmasını zorunlu kılmış ve garanti işaretinin kullanımına bu ölçüde izin vermektedir.

Üreticinin standartlara uygun davranmasına rağmen, standartların hatalı olduğunun sonradan anlaşılması halinde, üreticinin davranışı hukuka aykırılık teşkil etmemektedir. Bu durumda standartları belirleyen garanti markalarına sorumluluğun yükletilmesi hususu gündeme gelecektir. Bazı yazarlar(Aslan, 2015: 132, Hanımeli, 1999: 27) oluşacak zararların Güvence Hesabı benzeri bir fondan karşılanmasının hakkaniyete uygun olacağını belirtmişlerdir. Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik m.7/1'inci maddesinin d fıkrasında, ürüne ilişkin standartları belirleyen emredici hükümlere uygun davranılmış olunması bir zarara sebebiyet verirse, bu durum üretici için sorumluluktan kurtuluş nedeni olduğu düzenlenmiştir. Bu durumda, sorumluluğun garanti markası sahibine karşı yöneltilmesi gerekmektedir. Ürün sorumluluğu sigortasının kapsamının, rizikonun sınırlarının ürünün niteliğine göre belirlenmesi ve sorumluluğun genişletilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Ürün sorumluluk sigortası sorumluluk risklerinin sigortacılar tarafından kontrollü bir şekilde üreticilerden devralınarak üretici firmaların varlığını tespit edebilecek tazminat taleplerine karşı koruma sağlanmasının yanında itibarlarının korunması ve haksız taleplerine karşı savunma sağlanmayı amaçlamaktadır. Ürün sorumluluğu sigortası ile üretici gelecekte maruz kalabileceği sorumluluklardan kaynaklanabilecek ve miktarı o an için belirsiz olan tazminat talepleri yerine,

miktarı belirli olan sigorta primini ödeyerek, sigorta poliçesi süresince karşılaşılabileceği tüm sorumluluk giderlerini amorti etmektir(Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 9).

Sorumluluk sigortalarında rizikodan bahsedebilmek için her şeyden önce sigorta ettirenin malvarlığında bir kötüleşmenin meydana gelmesi veya en azından böyle bir kötüleşme olasılığının ortaya çıkmış bulunması zorunludur. Ürün sorumluluğu sigortası zarar sigortası niteliğinde oldukları için sorumluluk sigortalarında da sigortacı ancak sigorta ettirenin malvarlığı bir kötüleşmeye (veya kötüleşme tehdidine) maruz kaldığı takdirde koruma edimini (dinamik olarak) yerine getirecektir.

Bu sigortalarda rizikoyu özelleştiren husus sigorta ettirenin sorumluluğudur. Bu bakımdan, sigorta ettirenin malvarlığında sigorta ettirenin sorumluluğu dışındaki bir sebeple meydana gelen kötüleşmeler (örneğin, sigorta ettirene ait bir eşyanın çalınması, doğal afet yüzünden yok olması vb.) sorumluluk sigortalarının kapsamına dahil değildir. Buna göre, sorumluluk sigortasında sigorta edilen risk, bir kişinin sorumlu olması, yani üçüncü kişilere karşı tazminat ödemek zorunda kalması tehlikesidir. Öte yandan bir sorumluluk sigortasının her türlü sorumluluğu kapsaması da teknik sebeplerle mümkün olamamaktadır. Bu yüzden, her sorumluluk sigortası belirli bir (veya bir kaç) temel sorumluluk sebebi ile sınırlı olarak koruma sağlar. Bundan başka, bir sorumluluk sigortasının kapsamakta olduğu sorumluluk zaman, yer ve miktar bakımından da sınırlanabilir. Sigortacının dinamik koruma borcu, ancak sözleşmede öngörülen zaman dilimi içinde, sözleşmede öngörülen yerlerde ortaya çıkan sorumluluklar için ve yine sözleşmede öngörülen teminat limitleri dahilinde gerçekleşir(Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 22).

Tüketici güveni, garanti markalarının kontrolünün arkasındaki itici faktörlerden biri olmasına rağmen, garanti markasının güvenilirliği büyük ölçüde marka sahibine bırakılmıştır. Marka sahibi standartları oluşturmakta, hangi ürünlerin markayı taşıyacağına karar vermekte ve tüketicileri garanti markasının temsil ettiği kalite standartlarını güvenilir bir şekilde sağladığına ikna etmektedir. Marka sahibinin bağımsız olarak, garanti işaretinin yetkisiz kullanımını engellemek isteyen tüketici, belirli bir markanın güvenilirliğini belirlemek için muhtemelen bu bilgilere ulaşamayacaktır. Marka sahibinin TSE standartları hakkında bilgi yayınlamaması durumunda, tek kontrol garanti işaretinde pazarın kendisi olacaktır(Smit, 2018: 424).

5. SONUÇ

Garanti markaları, marka sahibinin kontrolü altında bu markayı kullanmaya yetkili kılınmış birçok işletme tarafından üretilen mal ve/veya hizmetlerin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi kaynaklarını ve kalitesini garanti etmeye yarayan işaretlerdir. Bu nedenle bir malın Türk standartlarına uygun olduğunu ve kaliteli şekilde üretilip piyasaya sunulduğunu gösteren TSE veya uluslararası kalite normlarına uygun olduğunu gösteren ISO 9000, 9001, 9002 işaretleri de garanti markası olarak kabul edilmektedir.

Garanti markasını kullanan ile alıcılar arasında bulunan hukuki ilişki nedeniyle alıcılar TBK ve TKHK hükümleri çerçevesinde uğradıkları zararı tazminini talep edebilirler.

Alıcıya mal veya hizmetin belirli standartlarda olduğuna ilişkin bilgi veren garanti markası sahibinin sorumluluğunun hukuki dayanağı güven sorumluluğudur. Bu güven sorumluluğuna dayanarak işlem yapan alıcı oluşan güven zararlarının tazminini isteyebilmektedir. Bu noktada garanti markasının sahibinin sunduğu ürünün güvencesi ayıplı malın neden olduğu zararlardan doğan ürün sorumluluğu sigortası kapsamında rizikonun sınırlarının sigorta sözleşmesinde belirlendiği şekilde sınırlı olacağı şeklinde bir değerlendirme yapılması yerinde olacaktır.

Marka sahibi “*markalarının kullanımını kontrol etmede dikkate değer bir özen*” göstermelidir. Garanti markası sahibi, “*işareti taşıyan ürünlerin standartlara uyduğunu halka açıklamak ilan etmek*” zorunda değildir. Ancak, kontrolün gerçekten sürdürüldüğü bir noktada üçüncü kişilerin zarar görmesi durumunda meydana gelen zararın garanti markası sahibi tarafından karşılanması beklenmektedir. Bu noktada oluşan sorumluluk Türk hukukundaki “*ürün sorumluluğu sigortası*”na benzetilebilmektedir. Ürün sorumluluğu sigortasının kapsamının, rizikonun

sınırlarının ürünün niteliğine göre belirlenmesi ve sorumluluğun bu kapsamda genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arkan, S. (1997). Marka Hukuku, C. 1, Ankara.
- Aslan, İ. Y. (2010). Tüketici Hukuku Dersleri, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Aslan, İ. Y. (2015). 6502 Sayılı Kanun'a Göre Tüketici Hukuku, B.5, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Aslan, İ. Y.; Şenyüz, D. & Ergün, M. (2002). İşletme Hukuku, Bursa.
- Camcı, Ö. (1999). Marka Davaları, İstanbul.
- Caner Şahin, A. (2013). Garanti Markaları Nedeniyle Sorumluluk, Prof.Dr. Mustafa Dural'a Armağan, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Chaudhuri, A. & Holbrook, M. B. (2001). The Chain Of Effects From Brand Trust And Brand Affect To Brand Performance: The Role Of Brand Loyalty, *Journal of Marketing*, S. 6.
- Contreras, J. L. (2018). Trademarks, Certification Marks and Technical Standards, *Cambridge Handbook of Technical Standardization Law, C.2: Administrative Law, Trade, Privacy, Tort, Copyright and Trademark*.
- Dinç, İ. D. (2017). Ürün Sorumluluk Sigortasında Rizikonun Konusu ve Teminatın Kapsamı, *On İki Levha Yayıncılık*, İstanbul.
- Dirikkan, H. (2003). Tanınmış Markanın Korunması, Ankara.
- Doney, P. M. & Cannon, J. P. (1997). An Examination of the Nature of Trust in Buyer-Seller Relationships. *Journal of Marketing*, C.61, s.35-51.
- Dönmez, İ. (1992). En Son İçtihatlarla Açıklamalı Markalar ve Haksız Rekabet Davaları, İstanbul.
- Duffy, P. (2015). Products Liability Insurance, *Kluwer's Handbook of Insurance*, CCH Editions, London.
- Hanımelı, Ç. (1999). Ürün Sorumluluğu Sigortası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kabaydayı, T. E. & Koçak Alan, A. (2012). Brand Trust and Brand Affect: Their Strategic Importance On Brand Loyalty, *Journal of Global Strategic Management*, C.6, S.1.
- Mccarthy, J. T. (2016). Mccarthy on Trademarks And Unfair Competition, B.4, Bölüm 19.
- Meran, N. (2004). Marka Hakları ve Korunması, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2011). Ürün Mali Sorumluluk Sigortası, Pazarlama ve Perakende.
- Moorman, C. ; Zaltman, G. & Deshpande, R. (1992). Relationshtps Between Providers and Users of Market Research: The Dynamics of Trust Within and Between Organizations, *Journal of Marketing Research*, C. 29, s.314-328.
- Morgan, R. M. & Hunt, S. D. (1994). The Commitment Trust Theory Of Relationship Marketing, *Journal of Marketing*, C.58, S.2, s.20-38.
- Poroy, R. & Yasaman, H. (2018). Ticari İşletme Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Sert, S. (2007). Markanın Kullanılması Yükümlülüğü, Ankara.
- Smit, M. B. (2018). (Un) Common Law Protection of Certificiton Marks, *Notre Dame Law Review*, C.93, S.1.
- Suluk, C. ; Karasu, R. & Nal, T. (2017). Fikri Mülkiyet Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Şanal, O. (2006). İçtihatlı Açıklamalı Markalarda Hükümsüzlük Davaları, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara.

- Ünal, S. (2015). Ürün Sorumluluk Sigortası Genel Şartları ile İlgili Bir Değerlendirme, Reasürör, Milli Reasürans Ticaret Anonim Şirketi.
- Yılmaz, M. (2015). Garanti Markası ve Ortak Marka Kavramlarının İncelenmesi, Türkiye Düzenlemelerinin AB ve ABD Düzenlemeleriyle Karşılaştırılması, Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Yosmaoğlu, N. (1978). Patentler, Know How'lar Markalar, Ankara.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Eren, Ö., Mizrahitokatlı C. M. (2020). "İnsani Gelişim Endeksinin Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı Çerçevesinde Tekrar Değerlendirilmesi", R&S- Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 pp:48-62

Anahtar Kelimeler: MAUT, TOPSIS, İnsani Gelişim Endeksi, Refah Ölçümleri, Kendall Tau Sıra Korelasyonu

Keywords: MAUT, TOPSIS, Human Development Index, Welfare Measurements, Kendall Tau Rank Correlation

Makale Türü Araştırma Makalesi

İNSANİ GELİŞİM ENDEKSİNİN ABRAHAM MASLOW'UN İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ KURAMI ÇERÇEVESİNDE TEKRAR DEĞERLENDİRİLMESİ*

Evaluation of Human Development Index in The Framework of Abraham Maslow Hierarchy of Needs

Özge EREN¹

Ceki Murat MİZRAHİTOKATLI²

Geliş Tarihi / Arrived Date
14.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date
29.01.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31.01.2020

ÖZ

Geçmişten günümüze üzerinde sorgulanan ve tartışılan mutluluk, huzur ve refah gibi kavramlar temelde toplumların daha iyi yaşayabilmelerine referans olan ve insani gelişmişliklerini de belirli düzeyde yansıtan unsurlardır. Ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşlar gelişmişlikleri toplum nezdinde ölçülebilmek için türlü endeksler geliştirmiştir. Bu endekslere örnek olarak; İnsani Gelişim Endeksi, Daha İyi Yaşam Endeksi, Basın Özgürlüğü Endeksi ve Girişimcilik Endeksi verilebilir. Çalışma, Birleşmiş Milletler tarafından önerilen ve insanların yaşam kalitesini ölçümlenmeye çalışıldığı İnsani Gelişim Endeksinin, yeniden değerlendirilmesi üzerine kurgulanılarak, refaha farklı bir boyut olarak bir de Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine göre tekrar şekillendirilmiştir. Çalışmada, Maslow'un Piramidini oluşturan ihtiyaç göstergeleri alanında uzman bir sosyologun görüş ve önerileri dikkate alınıp tekrar şekillendirilerek, verileri elde edilen dünya ülkelerinin kendi aralarında sıralanması sağlanmıştır. Özellikle belli başlı kriterler ilk defa bu çalışma ile analizlere dahil edilmiştir. Aslında çalışma bireyin ihtiyaçlarının giderebildiği toplumların çok daha refahta olabileceği fikri üzerine kurgulanmıştır. Çalışmada yöntem olarak kantitatif araştırma yöntemlerinde önemli bir alan olan yöneylem araştırması disiplini altında yer alan "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri" kullanılmıştır. Bu yöntemlerden de literatürde sıkça karşılaşılan Çok Nitelikli Fayda Teorisi (MAUT) ve TOPSIS yöntemleriyle önce ülkeler arası (verileri elde edilebilen) performanslar belirlenmiş sonra da bu sıralamaların hem kendi aralarındaki tutarlılığının hem de İnsani Gelişim Endeksi (İGE) ile olan tutarlılığının ölçümü için de Kendall Tau sıra korelasyonu ile ilişkilerin gücü ve yönü hesaplanmıştır. İkili korelasyonlar incelendiğinde de özellikle MAUT ile elde edilen sıralamaların TOPSIS ile olan sıralamalara göre çok daha yüksek korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The concepts such as happiness, peace and prosperity, which have been questioned and discussed from past to present, are fundamentally reference to the better survival of societies and reflect the human development at a certain level. National or international institutions and organizations have developed different indexes to measure similar or different developments As an example of these indexes; Human Development Index, Better Life Index, Press Freedom Index and Entrepreneurship Index can be given. The study was constructed on the re-evaluation of the Human Development Index, which was proposed by the United Nations (UN). It was aimed at measuring the quality of life of people, and it was reshaped as a different dimension of welfare according to Maslow Hierarchy of Needs. Different criteria from different area including health, life satisfaction, security, income, education, environment, civil participation, which are thought to be included in the Maslow hierarchy of needs, have been tried to be taken up with a current approach. In this study, the needs of Maslow's Pyramid were re-shaped by taking into consideration the opinions and suggestions of a sociologist who is expert in their field, and it was ensured that various countries of the world were ranked among themselves using various Multi Criteria Decision Making Techniques. In particular, some of the criterias were included in the analysis first time. In fact, the main purpose of the study is to think that the societies where the needs of the individual can meet are much more prosperous. With this in mind, Maslow's principles are diversified and replicated with the expert opinion and reveal the rankings of various countries whose data can be reached. In the study, country performances were determined by Multi Attribute Utility Theory (MAUT) and TOPSIS methods, and then the strength and direction of Kendall Tau rank correlation was calculated to measure both the consistency of these rankings with Human Development Index (İGE). When paired correlations were examined, it was found that MAUT rankings showed higher correlation than TOPSIS rankings with İGE.

* Bu çalışma, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulmuş olan "Daha İyi Yaşam Endeksinin Çeşitli Sayısal Yöntemlerle Tekrar Ölçümlü Değerlendirilmesi" 22/7/2019 tarihli tezden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, ozgeeren@aydin.edu.tr, İstanbul/ TÜRKİYE

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Programı cekimurat@gmail.com, İstanbul/ TÜRKİYE

1. GİRİŞ

İnsani Gelişim Endeksi, 1990 yılından itibaren Birleşmiş Milletler tarafından 189 dünya ülkesi için insani gelişmeyi sağlık, eğitim ve gelir olmak üzere 3 temel boyutta ölçen ve ülkelerinde kendi gelişimlerini görmeleri ve birbirleri ile kıyas yapabilmeleri için kullanılan dikkate alınan oldukça önemli bir endekstir. Ancak bu çalışma ile gerçekleştirilen sıralamanın bir de Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki temel göstergeler ile birlikte revize ederek tekrar değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Literatürde de bu ilgiyi araştıran birkaç önemli çalışma mevcuttur. Melloul ve Collin çalışmalarında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisini, özellikle sürdürülebilir kalkınma bağlamında ele alarak modellemişlerdir (Melloul ve Collin,2002). Clarke ve arkadaşları da 1985 ile 2000 yılları arasında Avustralya'da refah ölçümüne yeni bir yaklaşım önermişler ve çalışmalarının belirli basamaklarında Maslow'un ihtiyaçlar Hiyerarşisindeki temel bazı prensipleri kullanmışlardır (Clarke vd.,2006).

Bu çalışmanın temel amacı, çeşitli dünya ülkelerini Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi' nde yer alabileceği düşünülen temel kriterleri, alanında uzman bir sosyoloğun görüşü dikkate alınarak, farklı sıralama teknikleri ile sıralamak ve bu sıralamayı aynı zaman dilimindeki insani gelişmişlik endeksi ile karşılaştırmak olmuştur. Çalışmadaki bir diğer temel düşünce ve çıkış noktası ise, kişilerin ihtiyaçlarının giderilebildiği noktada toplumların gelişmişliklerinin de sağlanabileceği fikridir. Bu açıdan bireylerin toplamından oluşan toplumsal yapının, bir açıdan en küçük yapıtaşının ihtiyaçlarının sağlanmasının, bir açıdan tüm toplumsal yapıya sirayet edebileceği inancıdır.

Çalışmadaki temel hipotez, özellikle Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşi' nde bulunan ancak birçok gelişmişlik endeksinde yer almayan göstergelerin ülke sıralamalarında etkili bir farklılık yaratacağı inancıdır. Özellikle diğer çalışmalardan farklı olarak eklenen göstergeler, ülkelerin girişimcilik endeksi değeri, basın özgürlüğü endeksi değeri ve turizme harcanan paranın gayri safi milli hâsıladaki oranı da çalışmanın bir açıdan yansıtmaya çalıştığı bakış açısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Özellikle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki son basamak olan kendini gerçekleştirme imkânının her ne kadar teorik olarak hemen hemen her insanın bu yeteneğe sahip olduğu düşünülse de, çoğumuzun bunu yapmayacağı ya da yalnızca sınırlı bir dereceye kadar gerçekleştirebileceğini belirtmiştir. Maslow insanların yalnızca yüzde ikisinin kendini gerçekleştirme durumuna ulaşacağını tahmin ediyordu (Maslow,1970).

Çalışma verilerimizin birçoğu Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Bazı verilerin devamlılığını bulmak zor olduğundan yıl olarak 2015 ve ülke olarak bazı kısıtlamalarla karşılaştırılmıştır. Basın özgürlüğüne ait veriler Freedom House'dan, Girişimcilik Endeksi verileri ise Küresel Girişimcilik İzlemesi (Global Entrepreneurship Monitor) sitesinden alınmıştır. Güvenlik Endeksi verisi ise, Ekonomi ve Barış Enstitüsü' ne (Institute of Economy and Peace) ulaşılarak elde edilmiştir. Özellikle bazı ülkelere ait, ülkelerin kendi resmi internet sitelerinden paylaştığı veriler eklenmiştir. 2015 yılına kadar verilerin devamlılığı varken, bu yıldan sonraki yıllara ait verileri bulma konusunda da eksikliklerin ve düzensizliklerin varlığı son güncel hedef yılın 2015 olarak seçilmesini gerekli kılmıştır.

2. REFAH, MUTLULUK, İHTİYAÇ KAVRAMLARI

Refah kelimesi, Türk Dil Kurumu tarafından belirtilen anlamlarından ilki "gönenc" kelimesi ile karşımıza çıkmaktadır (TDK, 2019). "Gönenc" kelimesi ise, "bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi yaşama" olarak tanımlanır (TDK, 2019). Refah kavramının tanımlamalarından yola çıkıldığında, herhangi bir şeyi nitelemek için başına "refah" kelimesini getirdiğimizde o şeyin "bolluk, varlık ve iyilik" barındırdığı ifade edilebilir (Ünlü, 2017:126). Birçok kişinin düşündüğünün aksine, kişisel anlamda refah sadece mutlu, gönenc, zengin olma durumu olarak tanımlamak eksik kalabilmektedir. Bu açıdan bu kavram kişisel düzeyde üç temel yapıda incelenebilir;

- Birincisi refah sübjektiftir; kişinin toplam deneyimi ile direk alakalıdır.

- İkincisi sadece kriterlerin yokluğu ile alakalı olmayıp, olumlu önlemlerle ilgilenmesidir.
- Üçüncüsü ise refah yalnızca bir yaşam alanının dar alanı ile ilgilenmekten ziyade çeşitli yaşam alanlarını küresel bir değerlendirme içerisine girmektedir (Kruger, 2011:325).

Psikolojik çerçevede ise refah algısı, çoğunlukla iyi geçen bir hayatın olması ve iyi hissetmenin, işlevsel olmanın kombinasyonu olarak da ifade edilebilir. Kişisel anlamda refahın sürdürülebilir seviyedeki durumu düşünüldüğünde, bireylerin her an iyi hissetmelerini gerektirmemektedir. Hayal kırıklığı, başarısızlık ve yas gibi arzulanmayan deneyimler de hayatın bir parçası olarak görülmekte olup, negatif ve arzulanmayan duygularla başa çıkmak ise refahın olmazsa olmazıdır. Ancak psikolojik refah yoğun negatif duyguların çok fazla olduğu durumda ödün vererek, kişinin günlük yaşamını idame ettirmesini engelleyebilir (Huppert, 2009:137). Refah ile pozitif ruh sağlığı arasında da bağ kuvvetlidir. Birçok sosyal bilimci, ekonomist ve politikacı bu ilişkiye gün geçtikçe daha çok önem vermektedir (Kahneman, 1999:4) Bu perspektif ile bakıldığında, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlığı “Bir hastalığın ve sakatlığın olmayışı değil; beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir” şeklinde tanımlanmıştır (WHO, 1948). WHO pozitif ruh sağlığını ise, “Kişinin kendi yeteneklerini fark ettiği, hayatın olağan stresleriyle başa çıkabileceği, verimli ve topluluğuna katkıda bulunabileceği bir refah durumudur” şeklinde tanımlamıştır (WHO, 2001).

Bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi ile bireylerden oluşan toplumun sahip olduğu refah düzeyinin yakın ilgisi vardır. Refah için ihtiyaçların giderilmesi gereklidir, toplum nezdinde özellikle belirli ihtiyaçların giderilememesi refah durumunu direkt olarak etkilemektedir (Feinberg 1973:12).

İhtiyaç fikri tarihsel olarak ilk zamanlarda sadece hayatta kalmak için gerekli olan göstergeler üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak ihtiyacın sınırları kısıtlı bir şekilde ihtiyacı tanımlamak için ve her girişimin ihtiyaç olup olmadığını içerecek şekilde günümüzde farklı farklı biçimlerde kabullenmelerle değerlendirilmektedir. Asgari geçim fikri üzerinden de değerlendirilen ihtiyaçlar, 1920’li yıllarda sadece fiziksel verimlilik olarak kabul edilmiş olup, insanların yetersiz beslenmediği, soğuk ya da hasta olmayacağı bir yaşam düzeyi olarak tanımlanmıştır (Rowntree, 1922:126). Ancak bu geçim fikri standardı pratikte toplum faydası için çok kısıtlayıcıdır. Birleşmiş Milletler, eğitim ve sağlık gibi belirli sosyal ihtiyaçları içerecek şekilde geçim fikrini genişleten temel ihtiyaçlar kavramı geliştirmeye çalışmıştır (Diener&Diener, 1995:276). Günümüzde ise insanların ihtiyaç duydukları şeyler, hayatta kalmanın veya geçim için gerekli olan temel basamakların çok ötesine uzandığı görülmektedir. İnsanlar arabalara, okullara ya da elektrige ihtiyaç duyarlar; çünkü bunlar aslında insanlık için içsel değildir, fakat bunları gerekli kılan toplumlarda yaşamaktadırlar. Refah anlayışı bir açıdan ihtiyaçların karşılanmasından daha fazlasını gerektirir ancak ihtiyaçlar tam olarak karşılanmadığında refah ortamının yaratılmasını da engelleyebilir.

Son yıllarda refah kavramı ile ilgili çalışmalarda artış olduğu görülmektedir. Refah, hem gelişmekte olan ülkelerin hem de gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde büyük öneme sahiptir. Ekonomi bilimi giderek matematikselleşip geliştikçe refahın tanımlanma açısı daralmıştır (Gökdemir ve Öztürk, 2015:39). Refahı ölçmek için uzun yıllar boyunca birçok gösterge önerisi sunulmuş olmasına rağmen, refahın sadece Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)’nin ötesinde ölçülmemesi oldukça önemli bir eksiklik olarak görülmüştür.

Literatürde 'Easterlin Paradoksu' olarak adlandırılan ve GSMH' nin refah ölçümü olarak görülmesinin eleştirilmesine sebebiyet veren Easterlin Paradoksu, sıklaşan mutluluk çalışmalarında tartışılan bir konu olmuştur (Veenhoven & Dumludağ, 2015:48). Psikolojide mutluluk kavramının karşılığı olan öznel iyi olma durumunun özellikle kişilerin sahip oldukları gelir ile çok da doğru orantılı olmaması ı oldukça yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Easterlin, ampirik verilerin iktisadi gelişmenin belirli bir basamağa kadar mutluluğu arttırdığını ancak belirli basamaktan sonra çok da etkisi olmadığını yaptığı çalışmalarla savunmuştur (Easterlin, 1974:119).

Refahın Ölçülme Yöntemleri

Ülkelerin sahip oldukları ortalama refah seviyelerinin ölçülebilmesi için geçmişten günümüze kullanılan farklı ölçümleme metotları mevcuttur. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası farklı refah ölçme yöntemlerine daha da ihtiyaç duyulmuş ve yöntemler ilk olarak "Faydacı Yaklaşım" ve "Yoksulluk Yaklaşımı" olarak iki sınıfa ayrılarak farklı zaman dilimlerinde toplumların kullandıkları yöntemler olmuşlardır (Akar, 2015:25). Daha sonra bu yaklaşımlar genişletilerek arttırılmıştır. Faydacı yaklaşım sonuçların getirdiği faydalara istinaden değerlendirilerek, refahı sadece elde edilen faydaya göre (refah/fayda) ile kısıtlamıştır (Şeker ve Çetin, 2012:280-282). Faydacılığın temel görüşü bir örnek üzerinden anlatılacak olunursa, bir toplumda idam hükmünün fizibilitesi bu hükme göre varılan toplumsal refah miktarı ile ilişkilidir. Faydacılık yalnızca idamın pratikte ortaya çıkardığı "toplam" neticesi ile ilgilenir (Hausman ve McPherson, 2000: 101). Yoksulluk Yaklaşımı ise temelde, bir toplumdaki refah seviyesini karşılaştırmada merkez olanın yoksulluk olduğunu ifade etmektedir. 70'li yıllarda yoksulluk kavramı, toplam gelirin yaşamsal varlığı sürdürmesi için gerekli olan gıda, giyecek vb. gibi minimum seviyedeki fiziksel gereksinimleri karşılayamaması olarak ifadelendirilmiştir (Sen, 1976:221). Bir başka deyişle yoksulluk, insan şerefine uygun bir hayat seviyesinin altında, maddi açıdan yetersiz olma halini ifade etmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:61). Gayri Safi Yurt İçi Hasılının (GSYİH) nüfusa bölünerek bulunan fert başına düşen milli gelir yeni ölçü olarak ilk 1960' lı yıllarda ilk defa refah ölçümü olarak dikkate alınmıştır. Lakin bir devletin fert başına düşen milli gelirinin yüksek olması, o devletin gelişmiş bir devlet olduğu varsayımının tatmin edici olmadığı ilerleyen yıllarda anlaşılmıştır (Kravis, Heston, & Summers. 1978:222). Fert başına düşen milli gelirin yüksek olması tek başına yeterli değildir ve iktisadi olarak gelişmiş birçok devletin sosyal problemlerin mevcut olması iktisadi gelişme ile insani gelişme arasındaki ilişkinin daha nitelikli yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur (UNDP, 1990:10). Daha fazla üretmenin ve tüketmenin dolayısı ile sermayenin artışının sayılarla ifadesi toplam refahı tam olarak ifade edilemez olduğu ise günümüz dünyasında artık kabul edilen bir gerçekliktir (Ülgener, 1991:61).

Yıllar süren kalkınma çalışmalarında yapılan tartışmalar doğrultusunda, toplumların refah tanımı daha da belirginleşerek ortaya Bretton Woods Yaklaşımı ve Birleşmiş Milletler (BM) Yaklaşımı olarak iki yaklaşım çıkmıştır. Bretton Woods Yaklaşımı, yoksulluğu genellikle iktisadi göstergeleri dikkate alarak fert başına düşen milli gelir, satın alma gücü, işsizlik oranını dikkate alarak açıklamaktadır. BM Yaklaşımı ise , yoksulluğun zengin ülkelerde de artmasıyla birlikte sorununu global olarak görmüş (Kabaş, 2009:41) ve yoksulluğu tanımlarken insana daha çok odaklanmış ve insani gelişme kavramıyla kalkınmanın odağına insanı yerleştirmiştir (UNDP, 1990; Kabaş, 2009:41). İnsanı merkeze yerleştiren BM Yaklaşımıyla Bretton Woods Yaklaşımını karşılaştırdığımızda BM yaklaşımı sorunu daha net tanımlamakta ve insanı odağına alarak çok daha zengin ve gerçekçi bir perspektifle değerlendirmekte olduğu düşünülebilir. BM'nin yoksulluk yaklaşımı birden fazla düzlemlidir. Bu yaklaşımda yoksulluk maddi olmayan okula kayıt, okur-yazarlık, ortalama yaşam süresi, temiz su kaynaklarına ve temel sağlık gibi kriterlerle ölçülmektedir (Kabaş, 2009:2). İnsani gelişme tanımında en hayati hususları BM Kalkınma Programı şu şekilde maddelemiştir. Bunlar eğitim, sağlık, yaşam standardı, insan hakları, siyasal özgürlük ve özsaygıdır (UNDP, 1990).

Amartya, Peter ve Dasgupta'nın çalışmaları BM Yaklaşımını oldukça ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan temel bir çalışmadır. Amartya' ın şekillendirdiği Kapasite Yaklaşımı ile BM Kalkınma Programı 1989 öncülüğünde olan İnsani Gelişim Yaklaşımını esas almaktadır. Kapasite yaklaşımı, yoksulluğu elde edilen gelirle tüketimin farkı olarak bir açıdan da kapasite eksikliği olarak nitelendirir (Therien, 1999:727). Bu nedenle Kapasite yaklaşımına istinaden, yoksullukla başa çıkmak için yalnızca iktisadi büyümeye bağlı bir tutum yeterli değildir (Therien, 1999:735).

Birleşmiş Milletler 2000'li yıllarla birlikte geliştirilen İnsani Gelişim Endeksi (İGE) ve Global Refah Endeksi olan iki önemli endeks daha ortaya konmuştur. İnsani Gelişim Endeksi (İGE), Dünya Bankası tarafından yaşam kalitesini ölçmek için hazırlanmış ve günümüzde hemen hemen tüm dünya ülkelerinin önemli bir gösterge olarak kabul edip yıl yıl takip etmektedir.

3. İNSANİ GELİŞİM ENDEKSİ (İGE)

İnsani Gelişim Endeksi'ni Birleşmiş Milletler 1990 yılında şöyle tanımlıyor, "İGE kişinin uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, eğitilmiş olmak ve iyi bir yaşam standardına sahip olabildiğini kapsayarak hesaplanan ve bu şekilde ülkeleri karşılaştıran bir endekstir. Bu seçeneklere ek olarak insan haklarını siyasi özgürlüğü ve Adam Smith'in toplumda diğerlerine utanmadan entegre olma yeteneği olarak açıkladığı özsaygı'da dahildir. Literatüre baktığımızda bu tanımdan yola çıkarak insani gelişmeyi iktisadi kalkınma dışında bir vasfının olduğuna varabiliriz. İnsani gelişme bireylerin yaşam seviyelerini çağdaş yaşam standartlarına çıkartmayı hedefleyen, bireylerin tüm haklarını gözeterek yaşayabilmesine imkân sağlayan bir sürecin toplamıdır. (Doğan & Tatlı: 2014;101). Bu kavram herkesin kendi potansiyellerini en üst düzeye getirmesini ve ortaya çıkan bu potansiyelin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel kapsamda en doğru şekilde paylaşılmasını amaçlayan bir kavram olarak tanımlamaktadır (UNDP, 1995:11).

Kalkınma, bireylerin elde edebilecekleri imkânları çoğaltarak, onlara daha çok seçim opsiyonu sağlamayı hedeflemektedir. İktisadi kalkınmanın merkezine bireyi koyan insani gelişme, insanların yaşam standartlarının artırılmasına odaklanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının bir amacı da ülkeler arasında sosyoekonomik gelişmişlik seviyesini karşılaştırmaktır. İnsani gelişmeyi fert başına düşen milli gelir, eğitim ve sağlık değerlerini merkeze alarak açıklamaya çalışan İGE, bireylerin makul bir yaşam seviyesinde olmasını amaçlar. (Doğan ve Tatlı, 2014:99). Ülkelerin yaşam standartlarını tanımlaması ve refah seviyesinin hesaplanması bu endekle daha basit bir şekilde anlatılmış ve 1990 yılında ilk kez insan odaklı bir gelişmeden bahsedilmiştir. (UNDP, 1995:11). "1990 yılındaki İGE raporunda da değinilen, kalkınmanın amaçlarını ve araçlarını ayırıştırılmasıyla esas olarak ilgilenilmesi mecburidir. Bu çalışmaların esas odağı insanlardır ve kalkınma fertlerin edindikleri maddi gelirler ve birikimler değildir" (Anand ve Sen, 1994:1).

Gelişim ekonomisi "iktisadi gelişim" ile "insani gelişim" olarak iki farklı ekolü barındırır. Odak noktası birbirinden farklı olan bu iki kavramı açıklarsak, "İktisadi gelişim" kalkınma kavramını fert başına düşen milli gelir artışı olarak ele alırken, "İnsani gelişim" kalkınmanın merkezini insan olarak ele almaktadır. İnsani gelişim, kişinin toplum içerisinde kültürel, ekonomik veya siyasal tüm tercihlerinin genişlemesine önem verir. Bu tutumla iktisadi gelişim açısından bireyin gelirindeki artışın önemine yer verilse de refahın artmasında yeterli değildir. Kısaca artan gelir bireylerin yaşam seviyesine ne kadar etki ettiği (Gürses, 2009:340).

Sosyo-ekonomik hayat açısından kişilerin gayri safi milli hasıla, eğitim ve sağlık gibi ölçütleri üç başlıkta toplayan İnsani Gelişim Endeksi, bu başlıkların hepsinde refah adına farklı bir boyut kazandırmıştır (Hicks, 1997:1285).

İnsani Gelişim Endeksi, gelişmişlik düzeyini refah seviyesi olarak iktisadi gelişmeyi, sosyal bağlamda ise sağlık ile eğitim seviyesinin tamamını bir bütün olarak ölçer. Refah standardı İGE'ne göre insanları memnun edebilecek bir hayat için lazım olan kaynaklara erişimini içerirken, sağlık ölçütü olarak sağlıklı ve uzun bir hayat ve eğitim ölçütü için ise bilgi edinebilmeyi tanımlar (Doğan ve Gürler, 2013:70, Güvenen, 1992:13).

Tablo 1. İnsani Yaşam Endeksi'nin Boyutları, Göstergeleri ve Boyut Endeksi Çizelgesi

BOYUTLAR	Uzun ve Sağlıklı Yaşam	Eğitim	İyi Yaşam Standartı
GÖSTERGELER	Doğumda Yaşam Beklentisi	Arzulanan Eğitim Süresi - Ortalama Eğitim Süresi	Fert Başına Düşen Milli Brüt Gelir
BOYUT ENDEKSİ	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	Fert Başına Düşen Milli Brüt Gelir Endeksi

4. ABRAHAM MASLOW'UN İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ KURAMI

Bireyin ihtiyaçlarını oldukça ayrıntılı bir şekilde inceleyerek bilimsel katkı sağlayan kişilerden belki de en bilineni Amerikalı araştırmacı ve düşünür Abraham Maslow'dur. Maslow, bireylerin farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlarının ön plana çıktığını iddia etmiş ve bunu araştırmak için ihtiyaç hiyerarşisi teorisini öne sürmüştür. Maslow' a göre ihtiyaçların belli bir sırası vardır ve bu ihtiyaçları sıralarken Murray'dan etkilendiği bilinmektedir. Üst ihtiyaçlara olan eğilim, alt ihtiyaçlar tatmine ulaştığı zaman ortaya çıkar (Güney, 2007:294).

Maslow ihtiyaçları beş grupta toplamıştır. Kişi Maslow' un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına göre, ilk yaptığı en önemli gördüğü basamağı gidermeye çalışmasıdır (Parlıt, 1999: 269). Yine kişi, bir alt basamaktaki ihtiyaçları gidermeden bir üst basamaktaki ihtiyaçlara geçmez.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında yer verdiği ihtiyaçlar aşağıdaki gibidir:

- i. Fizyolojik İhtiyaçlar
- ii. Güvenlik İhtiyacı
- iii. Ait Olma ve Sevgi İhtiyacı
- iv. Takdir Edilme ve Saygı İhtiyacı
- v. Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı

Maslow bu sınıflandırmayı iki temel varsayıma dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi, kişinin davranışlarının ihtiyaçları oluşturmasıdır. İkinci varsayımı ise, bazı ihtiyaçları tatmin etmek diğer ihtiyaçlarla kıyaslandığında daha önemli olmasıdır. Bireyler kendilerinin önemli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra diğer ihtiyaçlarını karşılamaya niyetlenirler (Koçel, 1982:304). Kişilerin davranışını algılayabilmek için ihtiyaçlarını bilmek önemlidir. Maslow fizyolojik ihtiyaçları ve güvenlik ihtiyaçlarını temel ihtiyaçlar kategorisine alırken, sevgi ve saygı ihtiyacını, bununla kendini kanıtlama ihtiyacını da ikinci derece ihtiyaçlar kategorisinde değerlendirir (Yüksel, 2007:135-136).

Maslow'un Piramidine Göre Oluşturulan Yaşam Endeksi

Çalışmamızda Maslow'un İhtiyaçlar Piramidine uygun olan göstergeleri (alanında uzman bir sosyologun görüşleri doğrultusunda) ve endeksleri bulmakta ilk olarak zaman kısıtı ile karşılaşılmıştır. Kullandığımız kriterler Maslow'un temel ihtiyaçlar piramidindeki gereksinimler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Ancak Şekil 3.1'de vurgulandığı üzere bu göstergelerin arasında hiyerarşik bir düzen vardır. Örneğin temel fizyolojik ihtiyaçların giderilemediği bir sistemde diğer adıma geçişin çok anlamı olmamaktadır. Çalışmada her bir bireysel ihtiyacın toplum nezdinde hangi göstergeler kullanılarak açıklanabileceği (Örneğin; fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi olan en alt basamakta temiz suya ve elektriğe ulaşım gibi temel göstergeler ele alınarak çalışma irdelenmiştir) araştırılmış ve piramidin o basamağını temsil edebileceği düşünülen göstergeler eklenmiştir. Bazı göstergelerin tam olarak yerinin tespiti oldukça zor olmuştur. Sağlık Endeksi bir açıdan fizyolojik ihtiyacın karşılanması uygun gibi gözükürken, kişilerin yaşam güvencelerinin de teminatı olarak kabul edildiğinde de güvenlik ihtiyacı kısmında yer alması uygun görülebilir. Bu durum çalışmamızda bir sıkıntı yaratmamaktadır çünkü bütün göstergeler eşit ağırlıkta yani önemde yer alacağı için temsili olarak yer aldıkları yapının bir önemi yoktur.

Tablo 2: Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi ve Göstergeler

Kendini Gerçekleştirme	Turizme Harcanan Paranın Gayri Safi Milli Hasıla'ya Oranı – Girişimcilik Endeksi
Takdir Edilme ve Saygı	Basın Özgürlüğü Endeksi – Ekonomik Özgürlük Endeksi
Ait Olma ve Sevgi İhtiyacı	GINI Endeksi – Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
Güvenlik	İşsizlik oranı – Yaşam Beklentisi – Güvenlik Endeksi - Sağlık Endeksi
Fizyolojik İhtiyaçlar	Elektriğe Ulaşım Hava Kalitesi Endeksi – Temiz Suya

5. ÇALIŞMA METODOLOJİSİ

Çalışmada yöntem olarak kantitatif araştırma yöntemlerinde önemli bir alan olan yöneylem araştırması disiplini altındaki alt bir alan olan “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri” kullanılmıştır. Çok kriterli karar analizi (Multi Criteria Decision Making) alanında, sonlu sayıda performans kriteri altında sonlu sayıda karar değişkeninin öznel değerlendirmesini desteklemek için matematiksel araçların tasarımıdır (Lootsma, 2007:1). Bir diğer açıdan da Çok kriterli karar verme (ÇKKV) hazırlanan kriterlerin çeşitli sayısal yöntemlerle en cazip çözümü saptama sürecidir (Kaya, Çetin & Kuruüzüm, 2011:81). ÇKKV için yöntemler, tercih edilen bir alternatifi bulmak, alternatifleri kategoride sınıflandırmak ve/veya alternatifleri öznel bir tercih sırasına göre sıralamak için tasarlanmıştır.

ÇKKV problemleri; birden fazla kriterin en uygun hale getirilerek ve olası olan çözüm grupları içinden en iyi seçeneğin belirlendiği süreçtir. Seçim, sınıflama ve sıralama olarak üç ana başlık altında çok kriterli karar verme problemlerini kategorize edebiliriz. (Vassilev, 2005). Çalışmada ilk olarak veri setlerine ulaşabilen dünya ülkeleri önce kendi aralarında sıralanmış daha sonra bu sıralamalar birbirleri ile ve İGE ile karşılaştırılmıştır.

ÇKKV problemlerinin sonuçlanması sırasında başvurulan teknikler ve yöntemler her geçen gün kendini yenilemekte ve geliştirmektedir. Bu tekniklerin uygulamaları için geliştirilen yazılımlar ÇKKV problemlerini çözmek konusunda sonuçlara ulaşmada araştırmacılara, yöneticilere ve karar alıcılara birçok konuda rahatlık sağlamıştır. Her problem çeşidine göre mevcut teknikler vardır. En bilinen teknikleri AHP, MAUT, TOPSIS, GRE, ELECTRE'dir. Ancak çalışmamızda literatürde sıkça karşılaşılan iki önemli sıralama tekniği olan MAUT (Çok nitelikli fayda teorisi) ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Literatürde özellikle ülkelerin refah düzeyleri ve gelişmişliklerinin çeşitli sıralama ve kümeleme ile değerlendiren çalışmalara bakılmıştır. 1994 yılında Anand ve Sen, Harvard Üniversitesinde yaptıkları çalışmada sürdürülebilir insani gelişmeye ait temel fikirleri ve onların hesaplanışlarına dair bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. 2002 yılında Alkire tarafından İnsani Gelişimin Boyutları çalışmasında ise Maslow'un ihtiyaçlar piramidi kullanılmıştır (Alkire, 2002:181-205). Safari ve Ebrahimi tarafından 2014 İnsani Gelişim Endeksi'nde İGE'ye dayalı sıralama ülkeleri için modifiye benzerlik adlı Çok Kriterli Karar Verme

teknikini önermektedir, metodoloji her ülke için İGE ilk olarak eşit olarak tahsis edilen sağlık, eğitim ve gelir boyutu endekslerinin ortalamasından hesaplanır ve daha sonra ülkeler bu endekse göre sıralanır. İGE'in hesaplama yönteminin aldığı eleştirilerle yönelik olarak, bu çalışma, ortalama yöntemine alternatif bir yöntem olarak ortaya atılmıştır. TOPSIS ve MOORA yöntemlerini ile 2016 yılında Önay, Daha İyi Yaşam Endeksinin çok kriterli değerlendirilmesi yaptığı çalışmada kullanılmıştır. El Gibari, Gómez&Ruiz tarafından 2019 yılında ÇKKV yöntemlerini kullanarak yapılan çalışmaları inceleyerek ÇKKV yöntemlerini derinlemesine incelemişlerdir (El Gabari vd., 2019:5).

5.1 Çok Nitelikli Fayda Teorisi (MAUT)

Birden fazla ölçütü olan sorunlardan maksimum faydanın çıkarılmasını hedefleyen (Kul, 2012:34 ve kısaca MAUT kısaltması ile kullanılan sıralama tekniğinde, önceden maksimum ve minimum olarak belirlenmiş kriterlere göre girdilerin, 0 ile 1 arasında normalize edilerek kullanılmaktadır.

MAUT yönteminde hem niteliksel hem de niceliksel kriterler baz alınarak en faydalı alternatifi bulmaktadır. (Løken and Botterud, 2005). Bu metotla toplam fayda esas temel ölçüttür. Nicel ve nitel kriterleri kıyaslamak veya bir araya getirmek için bir toplam fayda eşitliği kurulur. Tek bir kriter için (x) göre, fayda u (x') ile gösterilir (Keeney&Raiffa, 1993). Genel toplam fayda denklem 1 ile ifade edilmiş olup aranan U_i değerinin maksimum olması istenen bir durumdur.

$$U_i = \sum_{j=1}^m w_j u_{ij} \quad (1)$$

U_i = Her bir alternatifin toplam fayda değeri

u_{ij} = Her bir alternatifin fayda değeri

n = Kriter sayısı

m = Alternatif sayısı

Bu yöntem kısaca aşağıdaki temel basamakları içerir;

Adım 1: Kriter ve alternatifler belirlenerek karar matrisinin oluşturulması

Adım 2: Faydanın belirlenmesi için her bir fayda değeri $u_i(x_i)$ maksimum ya da minimum olma durumuna göre farklı şekilde normalize edilir

$$u_i(x_i) = \frac{x - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \quad (\text{Maksimize edilmesi için}) \quad (2)$$

$$u_i(x_i) = \frac{x_i^+ - x}{x_i^+ - x_i^-} \quad (\text{Minimize edilmesi için}) \quad (3)$$

Burada;

x_i^+ = En iyi alternatif değeri

x_i^- = En kötü durumdaki alternatif değeri

Adım 3: Toplam fayda hesaplanır.

$$U_i = \sum_{j=1}^m w_j U_{ij} \quad (4)$$

Adım 4: Alternatifler toplam fayda puanına göre sıralanır

Bu sıralamada en yüksek puan alan en iyi alternatif olarak değerlendirilirken ve en düşük puanda en kötü alternatif olarak kabul edilir.

5.2. TOPSIS Sıralama Tekniği

Yoon ve Hwang tarafından 1980 yılında geliştirilerek, karar noktalarının pozitif ve negatif ideal çözüme uzaklığı ve yakınlığı temel ilkesine dayanarak oluşturulmuş bir yöntemdir. Yöntemin çözüm süreci 6 adımdan oluşmakta ve yönteminin adımları aşağıda sırasıyla anlatılmaktadır (Hwang, 1981:58, Tzeng & Huang, 2011).

Adım 1 : Karar Matrisinin (A) Oluşturulması

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

A_{ij} matrisinde n değerlendirilen kriter sayını m ise alternatif sayısını belirtmektedir.

Adım 2 : Standart Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

A matrisinin elemanlarından yararlanılır ve aşağıdaki formül uygulanarak Standart Karar Matrisi saptanır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (5)$$

R matrisi aşağıdaki şekilde bulunur.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 3: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin (V) Oluşturulması

Bu matris için değerlendirme faktörlerine yani kriterlere bağlı ağırlık değerleri (w_i) bulunur.

Sonra R matrisinin tüm sütunundaki elemanlar ilgili tek tek w_i değeri ile kütlelendirilerek V matrisini oluştururuz. V matrisi şu şekilde düzenlenmiştir. Ancak çalışmada her bir kriterin ağırlığı eşit olduğu için bu adım atlanarak devam edilmektedir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 4 : İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması

TOPSIS yöntemi, tüm değerlendirme faktörünün monoton artan veya azalan bir eğilime sahip olduğunu varsaymaktadır. İdeal çözüm setinin bulunabilmesi için V matrisindeki ağırlıklandırılmış kriterlerin yani sütun değerlerinin en büyükleri (ilgili değerlendirme faktörü minimizasyon yönlü ise en küçüğü) seçilir. İdeal çözüm setinin oluşturulması aşağıdaki şekilde formülize edilmiştir.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (6)$$

(6) numaralı formülden saptanacak set $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ olarak ifade edilebilir.

V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme faktörlerinin yani sütun değerlerinin en küçükleri (ilgili değerlendirme faktörü maksimizasyon yönlü ise en büyüğü) ideal çözüm seti yapılandırılır. Negatif ideal çözüm setinin yapılandırılması aşağıdaki formül ile ifade edilmiştir.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (7)$$

(7) numaralı formül ile saptanacak set $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde ifade edilebilir.

Elde edilen iki formül sayesinde J fayda en üst düzeyde ki (maksimizasyon), J' ise kayıp en alt düzeyde ki (minimizasyon) değerine ulaşılabilir.

Değerlendirme faktörü sayısından yani m elemandan, hem ideal hem negatif ideal çözüm seti türetilmektedir.

Adım 5 : Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

TOPSIS yönteminde her bir karar noktasına ilişkin değerlendirme faktör değerinin İdeal ve negatif ideal çözüm setinden sapmalarının bulunabilmesi için Öklid Uzaklık ölçümünden yararlanılmaktadır. Buradan elde edilen karar noktalarına ilişkin sapma değerleri ise İdeal Ayırım (S_i^*) ve Negatif İdeal Ayırım (S_i^-) Ölçüsü olarak adlandırılmaktadır. İdeal ayırım (S_i^*) ölçüsünün

hesaplanması 8 formülünde, negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçüsünün hesaplanması ise 9 formülünde gösterilmiştir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (8)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (9)$$

Burada hesaplanacak S_i^* ve S_i^- sayısı doğal olarak karar noktası sayısı kadar olacaktır.

Adım 6 : İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığının (C_i^*) hesaplanmasında ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden yararlanır. Burada kullanılan ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ayırım ölçüsü içindeki payıdır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması aşağıdaki formülde gösterilmiştir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (10)$$

Burada C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer alır ve $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir

6. BULGULAR VE SONUÇ

Abraham Maslow, insanın yaşam içerisinde devamlığını sağlayabilmesi için ihtiyaçların güdülmesi gerektiğini ve bu güdümün kendi içerisinde bir sırası olduğunu belirtir (Maslow, 1943, s. 375). İhtiyaçlar hiyerarşisi olarak adlandırılan bu önemli kuram çalışmamızda bize kılavuzluk etmiştir. Çalışmada ortaya atılan iddia eğer hiyerarşik yapıdaki tatminlerin gerçekleşmesi bir açıdan toplumlarında bütünsel anlamda doyuma ulaşmalarının sağlanabileceği inancıdır. Yapılan bu araştırmada ilk olarak MAUT ile daha sonra da TOPSIS ile birer sıralama gerçekleştirilmiş olup daha sonra da bu iki sıralama aynı yıla ait İGE sıralaması karşılaştırılmıştır. Bu ikili sıralamaların korelasyonları sırasıyla TOPSIS-MAUT arasında 0,62'lik ve TOPSIS-İGE arasında 0,51'lik ve son olarak MAUT-İGE arasında 0,69'luk bir korelasyon gücü hesaplanmıştır.

Tablo 3. Kendall Tau Skorları

TOPSIS -MAUT	
Kendall tau	0.62
TOPSIS -İGE	
Kendall tau	0.51
MAUT İGE	
Kendall tau	0.69

Tablo 4'de ise TOPSIS ve MAUT ile olan verileri elde edilen çeşitli dünya ülkelerinin sıralamaları sonuçları paylaşılmıştır. TOPSIS ile yapılan sıralamada İsviçre 1.ve Portekiz 2. sıradadır. MAUT ile yapılan sıralamada ise İsviçre 1.ve Lüksemburg 2. sıradadır. Malezya TOPSIS ile yapılan çalışmada 18. sıradadır. Amerika Birleşik Devletleri ise TOPSIS'te 33. sırada yer almıştır. MAUT'la yaptığımız çalışmada Amerika Birleşik Devletleri 20. sıradadır. İsrail TOPSIS ile 41. sırada ve Türkiye ise TOPSIS ile 42. sırada yer almıştır. Çalışmanın en ilginç ögesi ise Lüksemburg'dur İGE'de 13. Sırada olan Lüksemburg hem MAUT'ta 2. hem de TOPSIS'te 4. sıradadır. Her sıralamada yüksek sıralarda bulunan Lüksemburg'un turizme harcanan (ayrılan) kısmının çok yüksek oranda olmasına bağlanabilir. Üst sıralarda yer alan ülkelerin kendilerini gerçekleştiren bireylerden farklı ülkeler olduğu da söylenebilir. Çalışmada gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş dünya ülkeleri için eşit önem seviyesi belirleyerek bir sıralama gerçekleştirilmiştir. İleri dönem bu konu üzerine çalışma

gerçekleştirmek isteyen araştırmacılara öneri olarak; her biri eşit ağırlıklı olarak alınan göstergelerin (alanında uzman sosyolog, psikolog ve uluslararası ilişkiler konusunda yetkin kişilere danışılarak) farklı ağırlık değerleri ile tekrardan bir sıralama gerçekleştirilebileceğidir.

Tablo 4. Ülkelerin Sıralanması

	TOPSIS	MAUT	İGE
İsviçre	1	1	2
Portekiz	2	12	20
Japonya	3	10	11
Lüksemburg	4	2	13
Finlandiya	5	5	9
Slovenya	6	15	14
Avustralya	7	6	3
İsveç	8	11	5
Almanya	9	8	4
Norveç	10	4	1
Belçika	11	3	10
Hollanda	12	7	6
Macaristan	13	25	22
Polonya	14	14	19
İspanya	15	21	15
Hırvatistan	16	22	23
Bulgaristan	17	19	25
Malezya	18	17	29
Romanya	19	28	26
Litvanya	20	16	21
Uruguay	21	26	27
Estonya	22	13	18
İtalya	23	24	16
Endonezya	24	33	40
İngiltere	25	9	8
Panama	26	30	31
Tunus	27	34	37
Arjantin	28	37	24
Kazakistan	29	27	28
Yunanistan	30	31	17
Peru	31	29	34
Morocco	32	36	41
ABD	33	20	7
Brezilya	34	40	33
Tayland	35	23	36
Güney Afrika	36	42	39
Kamerun	37	43	43
Filipinler	38	35	38
Meksika	39	32	32
Hindistan	40	41	42
İsrail	41	18	12
Türkiye	42	38	30
Kolombiya	43	39	35

2000'li yıllarda refah kelimesini tanımlarken yalnızca gelir düzeyinden bahsedilirken, günümüzde OECD'nin temel bir çalışma olarak oluşturduğu daha iyi yaşam endeksi ile farklı alanlarda refah tanımı yapılır hale gelmiştir. Daha İyi Yaşam Endeksi 11 kriterden oluşmaktadır. Bu kriterler neticesinde ülkelerin kendilerini eksik ya da fazla gördüğü alanlar belirlenmektedir. Ülkeler düşük değer aldıkları kriterler için güncel politikalar geliştirmeli ve bunları uygular hale gelebilmelidir.

Ülke sıralamalarında Türkiye'nin verilerinin orta sıralarda olması ülkenin gelişmeye açık yönlerinin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, H. (2015). "Farklılaşan Refah Ölçüm Yöntemleri ve Eğitim Açısından Türkiye'nin Değerlendirilmesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt 52, Sayı 606, ss:23-39.
- Alkire S. (2002). "Dimensions of Human Development". *World Development*, Volume 30, Issue 2, pp: 181-205.
- Anand, S. & Sen, A. (1994). "Human Development Index: Methodology and Measurement", *Human Development Occasional Papers*, pp: 1-15.
- Arpacıoğlu, Ö. & Yıldırım, M. (2011). "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 60-76, 2011.
- Clarke, M., Islam, S. M., & Paech, S. (2006). Measuring Australia's well-being using hierarchical needs. *The Journal of Socio-Economics*, 35(6), 933-945.
- Diener E. & Diener, C. (1995). "The wealth of Nations Revisited: Income and Quality of Life", *Social Indicators Research*, 36(3), pp:275-286.
- Doğan, E. M. & Tatlı, H. (2014) "İnsani Gelişme ve Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), ss: 99-124.
- Doğan, H. G. & Gürler, Z. (2013). "Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksinin Analitik Olarak Değerlendirilmesi", *Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), ss:69-76.
- El Gibari, S. GÓMEZ, T. & Ruiz, F. (2019). "Building Composite Indicators Using Multicriteria Methods: A Review.", *Journal of Business Economics*, 89(1), pp:1-24.
- Easterlin, R. A. (1974). "Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence". In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), "Nations and households in economic growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz", New York, NY: Academic Press. pp. 98-125.
- Feinberg, J. (1973). "Social Philosophy", Prentice-Hall, pp. 12.
- Gökdemir, Ö. & Öztürk, M. (2015). "Fayda, Sosyal Seçim ve Mutluluk", *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, ss:39.
- Güney, S. (2007). "Yönetim ve Organizasyon", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss:294.
- Gürses, D. (2009). "İnsani Gelişme ve Türkiye", *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), ss:339-350.
- Güvenen, O. (1992). "Bir İstatistikçi Gözüyle: İnsanca Gelişme Raporu", *İnsanca Gelişme Birinci Türkiye Konferansı (Rapor)*, UNDP, 7-8 Eylül, Ankara.
- Hausman, D. & Mcpherson, M. S. (2000). "Economic Analysis and Moral Philosophy", Cambridge University Press, Cambridge, pp. 101.
- Hicks A. D. (1997). "The inequality-adjusted human development index: A constructive proposal", *World Development*, 25(8), pp.1283-1298.
- Huppert, F. A. (2009). "Psychological Well-being: Evidence Regarding its Causes and Consequences", *Applied Psychology: Health And Well-Being*, 1 (2), 137-164.
- Huppert, F. A. (2008). "State-of-science review: SR-X2 Psychological Well-being: Evidence Regarding its Causes And Consequences.", London, UK: Government Office for Science.
- Hwang, C. L. & Yoon, K. (1981). "Methods form multiple attributed decision making." In *Multiple attributed decision making*, Springer, Berlin, Heidelberg, pp. 58-59.

- Kabaş, T. (2009). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana, ss. 2-41.
- Kahneman, D., Diener E. & Schwarz, N. (1999) "Well-being: The foundations of Hedonic Psychology", Russell Sage Foundation, pp: 3-25.
- Kaya, P., Çetin, E. & İpekçi Kuruüzüm, A. (2011). "Çok Kriterli Karar Verme İle Avrupa Birliği Ve Aday Ülkelerin Yaşam Kalitesinin Analizi", Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi, (13), pp:80-94.
- Koçel, T. (1982). "İşletme Yöneticiliği", İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Yayınları No:132, İstanbul, ss:304.
- Kravis, I., Heston, A. & Summers, R. (1978). "International Comparisons of Real Product And Purchasing Power", International Bank for Reconstruction and Development, Washington, DC, pp. 222.
- Keeney R. L. & Raiffa, H. (1993). "Decisions With Multiple Objectives-Preferences And Value Tradeoffs", Cambridge University Press, Cambridge & New York, pp: 569.
- Kruger, P. S. (2011). "Wellbeing The Five Essential Elements" Applied Research in Quality of Life, 6(3) pp:325-328.
- Kul, Y., (2012). "Alışılmamış İmalat Yöntemlerinin Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme Metotlarının Kullanılması", Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, ss:34.
- Lootsma, F. A., (2007). "Multi-Criteria Decision Analysis Via Ratio and Difference Judgement", Vol. 29, Springer Science & Business Media, pp:1.
- Løken, E. & Botterud, A. (2005). "Planning of Mixed Local Energy Distribution Systems: A Comparison of Two Multi-Criteria Decision Methods", 28th Annual IAEE International Conference, Taipei, Taiwan.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50(4), 370-96.
- Maslow, A. H. (1970b). Religions, values, and peak experiences. New York: Penguin. (Original work published 1964)
- Melloul, A. J., & Collin, M. L. (2002). Prioritization of sustainable groundwater management needs: The case of Israel's stressed coastal aquifer. Environment. Development and Sustainability, 4(4), 347-360.
- Parlıtı, C. (1999). "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 4(4), ss:267-277.
- Rowntree, B. S. (1922). "Poverty-A Study of Life", pp:126.
- Sen, A. (1976). "Liberty, Unanimity and Rights", *Economica*, 43(171), pp.217-245.
- Sen, A. (1989). "Development as Capability Expansion", *Journal of Development Planning* 19: 41-58.
- Şeker, F. & Çetin, M. (2012). "Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen'in Eleştirisi", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (24), ss:277-304.
- Thérien, J. P. (1999). "Beyond The North-South Divide: The Two Tales of World Poverty", *Third World Quarterly*, 20(4), pp: 723-742.
- Türk Dil Kurumu, (Erişim), 6 Haziran 2019, (<http://www.tdk.gov.tr>)
- UN Development Program, (1990). Human Development Report, Oxford University Press, New York.

- UN Development Program, (1995). Human Development Report, Oxford University Press, New York.
- Ülgener, F. S. (1991). "Milli Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme", Der Yayınları, 7. Basım, İstanbul, ss. 61.
- Ünlü, E. Ö. (2017). "Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikada Dönüşüm ve Temel Gelir", Mülkiye Dergisi, 41 (2), ss:123-166.
- Vassiliev, V., Genova, K & Vassileva, M. (2005). "A Brief Survey of Multicriteria Decision Making Methods And Software Systems. Cybernetics and information Technologies", 5(1):3-13.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015). "İktisat ve Mutluluk", İktisat ve Toplum Dergisi, 58, ss:46-51.
- WHO, (2011). "MentalHealth: New Understanding", The World Health Report 2001 -New Hope.
- WHO, (1948). "Constitution Of The World Health Organization".
- Yüksel, Ö. (2007). "İnsan Kaynakları Yönetimi", Gazi Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, ss:135-136.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Erol M., Eken E. N. (2020). "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Tam Zamanında Üretim (Just in Time) Sisteminin Uygulanması", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 ; pp:63-69

Anahtar Kelimeler: Kriz, Ekonomik Kriz, İş Dünyası, Tam Zamanında Üretim Sistemi

Keywords: Crisis, Economic Crisis, Business World, Just in Time Production System

Makale Türü Araştırma Makalesi

EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE TAM ZAMANINDA ÜRETİM (JUST IN TIME) SİSTEMİNİN UYGULANMASI

Application of Just in Time Production System in The Periods of Economic Periods

Mikail EROL¹

Elif Nur EKEN²

Geliş Tarihi / Arrived Date
23.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.01.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31.01.2020

ÖZ

ABSTRACT

Türkiye Ekonomisi sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasından sonra çeşitli krizler yaşamıştır. Ekonomide yaşanan krizler daha çok iş dünyasını etkilemektedir. Bundan da daha çok küçük işletmeler etkilenmektedir. Krizler gerek ulusal gerekse uluslararası nedenlerden kaynaklanabileceği gibi işletmenin bağlı bulunduğu sektör veya işletmenin kendisinde de kaynaklanabilir. Gerek dünyada gerekse ülkemizde zaman zaman ekonomik krizler yaşanmaktadır. Etkileri ne olursa olsun bütün krizler ülke ekonomilerini ve sosyal yapıyı önemli oranda etkilemektedir. Ekonomik Kriz dönemlerinde bir firmanın başarısızlığa uğraması firmanın geçici cari sorumluluklarını yerine getirmemesinden iflas etmesine kadar uzanan durumları içeren bir süreci kapsamaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin Tam Zamanında Üretim Sistemini uygulamaları uygun olacaktır. Bunun için özellikle üretim işletmelerinin çağdaş üretim tekniklerini kullanması hem kendi işletmelerini hem toplumu hem de iş dünyasını etkileyecektir. Tam Zamanında Üretim Sistemi'nin uygulanması işletmeleri ekonomik olarak rahatlatacak ve ülke ekonomilerine olumlu katkıda bulunacaktır. Çünkü Tam Zamanında Üretim Sistemi ile maliyetler daha düşük düzeyde olmakta, malların kalitesi yükselmekte, kalite yüksekliğinden dolayı malların yaşam kalitesi artmakta, değer katmayan maliyetler ortadan kalkmakta, stok bulundurulmamakta ve verimlilik sağlanmaktadır.

Economy of Turkey has experienced several crises after the release of capital movements. Crises in the economy mostly affect the business world. Small businesses are also affected. Crises can be caused by both national and international reasons as well as in the sector of the enterprise or the enterprise itself. Both in the world and in our country, economic crises are experienced from time to time. Regardless of their impact, all crises have a significant impact on the national economy and social structure. The failure of a company in times of economic crisis involves a process that involves the firm from failing to fulfill its temporary current responsibilities to bankruptcy. In times of economic crisis, it will be appropriate for enterprises to implement the Just in Time Production System. For this, especially that production companies use modern production techniques will affect both their businesses and society as well as the business world. The implementation of the just in time production system will comfort the enterprises economically and contribute positively to the national economies. Because with just in time production system, costs are lower, quality of goods increases, quality of life of goods increases due to high quality, costs that do not add value are eliminated, stock is not kept and productivity is provided.

¹ Prof. Dr. İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, mikailerol06@gmail.com, İstanbul / TÜRKİYE

² Arş. Gör. İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, elifnureken@hotmail.com, İstanbul / TÜRKİYE

1. GİRİŞ

Ekonomik krizler iş dünyasındaki işletmeleri etkilemeleri yanında bireyleri de etkilemektedir. Özellikle KOBİ'ler krizden daha çok etkilenmektedir.

Ekonomide yaşanan krizler işletmeleri, kişileri ve toplumları olumsuz olarak etkileme gücüne sahip durumlardır. Bu nedenle işletmelerin krizi önlemede bazı tedbirleri almaları gerekmektedir. Çalışmanın amacına ulaşması için kullanılan veriler uygun seçilmiş, yeterli yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanılarak hedefe ulaşılması sağlanmıştır.

Ekonomik kriz dönemlerinde halkın alım gücünün düşmesiyle birlikte kurumların da kazançları düşmektedir. Ekonomik kriz piyasada ilk önce durgunluğa sonra da geriye doğru düşüşe neden olur.

2. KRİZ VE EKONOMİK KRİZLE İLGİLİ GENEL KAVRAMLAR

Kriz, durgunluk veya bunalımdır (Biçer, 2008:90). Kriz, beklenmeyen veya önceden seçilemeyen acele ve çabuk cevap verilmesi gereken koruma, önlem veya uyum mekanizmalarının yetersiz hale getirilerek mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur. Kriz, milli gelirin kısa bir süre içinde önemli bir oranda düşmesidir. Kriz, reel olmayan ekonomi ile reel ekonomi arasında açılmadan çıkar. Bir diğer tanımlama ise, finansal ekonomi ile fiziki ekonomi arasındaki farkın açılması şeklinde ifade edilebilir (Erol,2010:162). Kriz, birdenbire meydana gelen kötüye gidüş yolundaki gelişmelerdir (Aktan ve Şen, 2001: 1237).

Kriz, işletmelerin uzun ve kısa dönemli amaçlarını tehdit eden, acil tepkiler gerektiren ve bununla beraber yanıt için karar verme süresini kısıtlayan ve en önemlisi varlığıyla karar verme bileşimlerini şaşırtan kararsızlığa sürükleyen dönemdir (Çarıkçı,2001:218). Ekonomik kriz ise, ekonomide gerileme dönemine verilen ad, kendi gücüyle gelişmeye gücü yetmediği ve bu nedenle ekonomik bunalım da denilen bir olgudur (Erol;2010:162). Ekonomik kriz, bir ülkede beklenmedik şekilde veya yetersiz ya da yanlış yönetsel tercihlerle belirli bir dönemde ortaya çıkan makroekonomik buhranlar olarak tanımlanır (Apak,2009:6). Kısaca kriz, bir süreçte ani dönüşüm noktası, ekonomi ve politika alanında istikrarsız ve tehlikeli bir oluşumu kapsayan zor dönemdir (Colins ve Jons,1986:370).

Ekonomik kriz, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Aktan ve Şen, 2001: 1245).

Bir başka tanımla ekonomik kriz, küreselleşme ile piyasaların serbest bırakılmasından doğabileceği gibi bu serbestliğin ardından denetim sisteminin iyi işlememesinden de kaynaklanabilir (Ayrıçay, 2010:178). İşletmelerin, amacı krizleri fırsat bilerek atlama taşı olarak kullanmak olmalıdır. Kriz, işletmeyi başarıya ulaştıracak bir köprü olarak görülmelidir. Krizi normal durumlardan ayıran unsurlar şunlardır (Erol, 2010:163).

Krizi, olağan durumlardan ayıran en önemli özellik, acil cevap verme zorunluluğudur. Krizin bir diğer özelliği ise, işletme yönetiminin sınırlı kaynaklarla öncelikle ulaşılması gereken amaçları ve yapılacak faaliyetleri belirlemede yetersiz kalmasıdır. Ayrıca bir kriz durumu için değişme veya gelişmelerin işletmenin varlığını tehdit etmesi gerekir.

Meydana gelen değişme ve gelişmeler işletmenin devamlılığını ister olumlu ister olumsuz yönde etkilesin, işletmenin temel değer ve amaçlarının değişmesini gerektirdiği için onun krizi önleme araçlarını yetersiz hale getirecektir.

Yukarıda yapılan tanımlamalar açıklamalar ışığında kriz durumunun özellikleri olarak iç ve dış konjonktüre bağlı olarak aniden gelişebilme, birey, işletme, toplum ve küresel düzeyde toplumların yaşamlarını içinden çıkılması zor durumlara sokabilme, buhran, bunalım ve kargaşa yaratarak karar birimlerini kararsızlığa sürükleyebilme ve geleceğe yönelik beklentileri olumsuz kılabilme şeklinde özetlenebilir (Daştan,2009:59).

3. İŞLETMELERDE KRİZE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

İşletmenin çevrenin değişen koşullarına uyum sağlaması ortam ile ilişkisini bu da işletmenin yaşamını tehlikeye sokacaktır. İşletme ve çevresi arasındaki bu uyumsuzluk muhtemel krizlerin habercisidir. Uyumsuzluk, işletmenin genel ve yakın koşullarından ya da işletmenin yapısal özelliklerinden kaynaklanabilir. Buna göre krizi ortaya çıkaran faktörleri işletme içi ve işletme dışı olmak üzere ikiye ayırabiliriz (Çetin,2009:182-183).

3.1.İşletme Dışı Faktörler

Krizi ortaya çıkaran işletme dışı faktörler, ekonomik çevre faktörlerindeki değişiklikler, doğal çevre faktörlerindeki değişiklikler, hukuksal çevre faktörlerindeki değişiklikler ve genel ekonomik belirsizlik ve dalgalanmalar şeklinde sıralanabilir (Akgüç, 1994:915).

Ekonomik Faktörlerdeki Değişiklikler: Ekonomik çevrede meydana gelen değişikliklerin belirsizliği ve karmaşıklığı organizasyonların krizle karşılaşmalarında en başta gelen faktördür. Ekonomik bazı faktörler organizasyonun amaçlarına ulaşma ve başarılı olma durumuna yardımcı olacak veya güçleştirecektir. Bu faktörler, ürün ve hizmet fiyatlarındaki enflasyonist ve deflasyonist eğilimler, para politikası, faiz oranları, milli paranın diğer paralara oranla revalüe veya devalüe edilmesi ve vergi politikalarıdır.

Doğal çevre Faktörlerindeki Değişiklikler: Doğal koşulların meydana getirdiği risk ve tehlikeler ile değişme ve iniş çıkışların etkilerini tüm organizasyonlarda görmek mümkündür. Krize sebep olabilecek en önemli etkiler deprem, sel, yangın, kuraklık gibi doğal afetlerdir.

Sosyo-Kültürel Çevre Faktörlerindeki Değişiklikler: Sosyo-Kültürel çevrede oluşan değişikliklerden organizasyonların yönetimi çeşitli şekillerde etkilenir. Toplumun nüfus miktarı, bileşimi bilimsel ve kültürel düzeyi, görenek ve gelenekleri gibi sosyo-kültürel koşullardaki değişimler farklı fırsat ve tehlikeleri de beraberinde getirir.

Teknolojik Çevre Faktörlerindeki Değişiklikler: Teknoloji işletmeyi etkileyen diğer koşulları diğer çevrelere göre daha yoğun olan etkisi altına alan çevresel bir unsurdur. Karar vericiler teknolojik gelişmeleri sürekli olarak izlemek ve bunlara ilişkin sonuçları elde etmek zorundadırlar.

Hukuksal Çevre Faktörlerindeki Değişiklikler: Toplumun hukuksal ve siyasal düzeninin anayasa başta olmak üzere bütün kurumların işletme yönetimi üzerindeki etkileri geniş kapsamlıdır. Devletin organizasyonların faaliyetlerini düzenleyici nitelikteki karar ve yasalarında meydana gelen değişiklikler organizasyonları krize götürebilir.

Genel Ekonomik Belirsizlik ve Dalgalanmalar: Ekonomik durumun içinde bulunduğu genel yapısal özellikler genel olarak konjonktürel durumu ortaya çıkarır. İşletmeler, genel olarak ekonomik gidişin bu genel durumla uyumlu bir gelişim gösterirler. Konjonktürel yapının çok iyi olduğu dönemlerde bazı işletmeler kötü durumda olabileceği gibi kötü bir konjonktürde de iyi durumda olabilir.

3.2. İşletme İçi Faktörler: İşletmeleri başarısızlığa ve sonunda krize götürebilecek birçok işletme içi faktörler sayılabilir. Bunlardan en önemlileri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akgüç,1994:915-917):

- İşletmenin tüm yönlerinin ayrıntıya inen konulara kadar tek bir elde toplanması
- İşletmenin kuruluş yerinin hatalı seçilmesi
- Fizibilite çalışması yapmadan ani kararlar alınması
- Finansal planlamanın yetersiz oluşu, finansman gereksinimleriyle kaynaklar arasında dengenin kurulmaması, kaynakların süreleriyle bunların yatırımlardaki iktisadi varlıkların kullanım süreleri arasında uyum olmayışı
- Öz kaynak yetersizliği nedeniyle optimal sermaye yapısının oluşturulmaması
- İşletmenin amaç ve hedeflerinin önceden sağlıklı bir şekilde belirlenmemesi ve planların revize edilmemesi

- Dünyada, ülkede ve endüstride ortaya çıkan gelişmelerin önünde yer almaması veya en azından bu gelişmelerin izlenememesi
- İşletmelerin optimal kapasitede kurulmasının gerçekleştirilememesi
- Verimliliğin ve etkinliğin yeterince sağlanmaması
- Geleceğe yönelik tahminlerin doğru yapılamaması
- Yönetim faaliyetlerinde eşgüdümün yetersizliği
- Çağdaş işletmecilik tekniklerinin uygulanamaması
- Bilgili ve yetenekli yöneticilerin bulunamamasıdır.

3.3. Krizin Safhaları: Bir kriz dört farklı ve belirgin bir şekilde meydana gelebilir. Kriz safhaları, ilk kriz safhası, had kriz safhası, kronik kriz safhası ve normale dönüş safhalarından meydana gelir (Çetin,2009:1184).

İlk Kriz Safhası: Eğer uyarı işaretleri varsa uyarı safhasıdır. Birçok olayda bir dönüm noktasıdır. Eğer dönüm noktası yani krizin ilk safhası başlangıçta kaçınılırsa, fark edilmez ise had krizi görülür. İlk kriz safhasında, krizin belirtilerinin görülmesi ve bu belirtilere göre tedbir alınması gerekir. Krizin ilk safhasındaki belirtiler ne olursa olsun artık bunlar zamanında fark edilirse kriz yönetimi o kadar kolay olur.

Had Kriz Safhası: Birçok açıdan bu safha geriye dönüşün mümkün olmadığı safhadır. Belirtiler artık sona ermiştir ve ilk aşamada had kriz safhasına geçildiğinde kaybedilenlerin artık geri elde edilmesi mümkün değildir. Bundan sonra ne kadar hasar olacağı yönetime bağlıdır. Had kriz safhası genellikle insanların krizi gündeme getirdikleri safhadır.

Kronik Kriz Safhası: Krizin getirdiği olumsuzlukların temizlendiği, düzeltilmeye çalışıldığı dönemdir. Bu nedenle bu döneme bazen temizlik denildiği de olur. Bu safha aynı zamanda iyileşmenin olduğu dönemdir.

Normale Dönüş Safhası: Son aşama olan bu dönem boyunca krizin kontrol altına alınması ile ilgili sonuçlar görülür. Krizin ilk safhası başladığında kriz yöneticisi krizin çözümü için doğrudan ve uygun kontrol mekanizmalarını kavramalıdır. Yöneticiler genellikle krizin had ve kronik safhalarıyla ilgilenirken bu dönemi nasıl en hızlı şekilde atlatır ve bir daha krize yakalanmam diye düşünebilir.

4. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİ (JUST IN TIME)

Küresel rekabet ortamının yarattığı değişim, üretim teknolojilerini önemli derecede etkilemiştir. Bu değişim ortamında, işletmelerin sürekli olarak daha düşük maliyetle üretme ve kaliteyi yükseltme ihtiyaçlarını karşılamaktan başka seçenekleri kalmamıştır. İşletmelerin hedefi, bahsedilen bu ortamda üretilen malı dünyada aynı malı üreten başka işletmelerden daha kaliteli ve söz konusu malı üreten rakiplerine karşı rekabet gücünü arttıracak bir şekilde daha ucuza üretmektir (Firuzan, 2004:43). Daha düşük maliyetle üretme ve kaliteyi yükseltme zorunluğunun sonucunda maliyet yönetimi yaklaşımlarından tam zamanında üretim sistemi ortaya çıkmıştır.

Tam Zamanında Üretim Sistemi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonların kıt kaynak, yetersiz işgücü ve yetersiz sermaye nedeniyle ekonomik varlıklarını devam ettirmeleri için ellerindeki kıt kaynakları en verimli şekilde kullanmayı öğrenme zorunluluklarıyla ortaya çıkmıştır. Tam Zamanında Üretim felsefesinin ortaya çıkışında söz konusu bu ihtiyaçlar önemli rol oynamıştır (Barın, <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/B23>).

Tam Zamanında Üretim Sistemi bir felsefe ya da yönetim tarzı olarak da ifade edilmektedir. Fakat bunların ötesinde Tam Zamanında Üretim Sistemini bir üretim sistemi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır (Özkan ve Esmeray, 2002:130).

4.1. Tam Zamanında Üretim Sisteminin Tanımı

Tam zamanında üretim, işletmenin sıfır hata ve stok hedeflerine ulaşmada az sayıda satıcıdan yüksek kaliteli ürünlerin küçük miktarlarda ve zamanında teslimini zorunlu kılan bir yaklaşım

veya üretim stratejisidir. Tam zamanında üretim, üretim sürecinde üretimin geliştirilmesini ve maliyetlerin azaltılmasını sürekli kılacak şekilde gereksiz unsurların ve işlemlerin elimine edilmesini öngören üretim felsefesidir. Bir diğer tanımla tam zamanında üretim, gerekli yerde gerekli malzemeyi bulundurmaya amaçlayan malzeme hareketleridir (Erol, 2008:199).

Günümüzde bir işletme özellikle kriz dönemlerinde mümkün olduğunca stoksuz çalışabilmeyi amaçlamak zorundadır (Akyazı, 2015:208). Amaç, ürettiğini satabilen işletme değil, satabileceğini üreten işletme olmalıdır (Yamak, 2007:215).

Tam zamanında üretim, işletmenin hem satın alma hem üretim hem de dağıtım fonksiyonları olmak üzere bütün fonksiyonlarına uygulanmakta olan bir sistemdir. Tam zamanında üretimin temel felsefesi; bir mal ya da hizmette katma değer yaratmayan bütün faaliyetlerde azaltma veya çıkartma olmaktadır. Aynı zamanda katma değeri yüksek olan malların kalitesi esas alınmaktadır ve kusurlu olan malları düzeltmek yerine tamamen üretim sürecinden çıkarmak ve bu yolla üretim faaliyetlerindeki verimliliği arttırmak bir diğer felsefesi olmaktadır (Titiz ve Çetin, 2000:126).

Tam zamanında üretim sisteminde üretim sürecine değer katmayan unsurların bertaraf edilmesi konusunda üretim sürecinde gerekli malzemenin gerektiği kadar üretilmesi de önemli olmaktadır. Tam zamanında üretim sisteminde, üretim sürecinde söz konusu malzeme ihtiyaç duyulduğu kadar üretilmektedir. Her bir üretim aşamasında hangi malzemenin ne kadar üretileceği bir sonraki üretim aşamasındaki ihtiyaca göre belirlenmekte ve üretilmektedir. Yani bir önceki üretim aşamasında, bir sonraki üretim aşamasında söz konusu malzemeye ihtiyaç duyulduğu kadar üretilir (Soyuer,1999:155).

İşletmeler, tam zamanında üretim yaklaşımıyla beraber amaçları doğrultusunda, işletme faaliyetlerinde verimlilik ve başarı sağlayabilmektedir. Söz konusu başarı, üretimlerinde etkinlik, üretim maliyetlerinde azalma, kalite kontrolü ve iyileştirme, planlama ve kontrol çalışmaları yolu ile maliyet muhasebesi ve yönetim muhasebesinin iyileştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Alkan, 2001:185).

Tam zamanında üretim sisteminin pek çok başka avantajı da bulunmaktadır. Bu avantajlar, işletme çalışanları arasındaki çalışma ilişkilerinin gelişmesi, tedarikçilerle daha güçlü ve daha güvenilir çalışma ilişkilerinin kurulması, daha yüksek kar ve tüketicilerin tatmin seviyelerinin yükselmesi olarak ifade edilmektedir (Cheng ve Podolsky,1996:12).

4.2. Tam Zamanında Üretim Sisteminin Amaçları

Tam zamanında üretim sisteminin sıfır hata ve sıfır israf olmak üzere iki temel amacının yanında diğer amaçları da şu şekilde açıklanabilir (Erol,2008:199):

- Bütün alanlarda özellikle mamul tasarımında sürekli gelişmeyi amaçlamak ve mamul tasarımında maliyetlerin kontrolünü sağlamak,
- Üretim sürecini kolaylaştırmak,
- Çalışanların katılımını sağlamak,
- Stok bulundurma maliyetlerini minimize etmek, gereksiz stokları ortadan kaldırmak ve toplam verimlilik ve de yatırım geliri oranını arttırmak,
- Düşük maliyetli ve kaliteli mal üretimi,
- Verimsizliklerin ortadan kaldırılması,
- Savurganlığı ve kaçağı elimine etmek,
- Tam zamanında üretim sistemi, düşük maliyet ve yüksek verimliliği sağladığı için tercih edilen sistemdir.

5. SONUÇ

Ülkemizde zaman zaman yaşanan ekonomik krizler işletmeleri güç durumlara sokmuş özellikle de küçük işletmeler bundan direkt olarak etkilenmiştir.

Finansal istikrarsızlık son yıllarda dünya ekonomisinin en belirgin özelliği olmuş, kısa dönemler halinde ortaya çıkan krizler özellikle gelişmekte olan ülkelerin reel ekonomileri üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Ekonomik krizlerin günümüzdeki etkileri finansal piyasalarda, gerçek etkisi ise reel kesimde ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşen ve dolayısıyla artan rekabetin olduğu düzende işletmeler için düşük maliyet ve yüksek kalitede üretim önemini gün geçtikçe arttırmaktadır. Bir üretim sistemi olarak nitelenen tam zamanında üretim sistemi maliyeti oluşturan etkenleri azaltma konusuna önem vermekte ve maliyetleri azaltıcı opsiyonlar sunmaktadır.

Tam zamanında üretim sistemi gerek gerekli zamanda gerekli miktarda üretim ve dağıtım misyonu ile gerek sıfır hata amacıyla işletmelerin maliyetlerini düşürmekte ve yine işletmenin verimliliğini arttırmaktadır. Bu sayede işletmeler buldukları piyasada rekabet edilebilirliklerini arttırmaktadır.

Tam zamanında üretim sisteminin düşük maliyetli ve yüksek verimlilikte mal üretme imkanı sağlaması nedeniyle işletmelerin tercih ettiği bir sistemdir.

Ekonomik kriz dönemlerinde zor durumda kalan işletmenin varlığını sürdürebilmesi için kaliteyi düşürmeden fiyatları düşürme, kendi içerisinde küçülmeye gitme yanında özellikle üretim işletmelerinin çağdaş maliyetleme tekniklerini kullanması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Apak, S. (2009). "1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması" Dünya ve Türkiye Örneği, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak 2009.
- Akgüç, Ö. (1994). "Finansal Yönetim" 6.Baskı, Muhasebe Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C. & Şen, H. (2001). "Ekonomik Kriz: Nedenleri ve Çözüm Önerileri" Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt: 5.
- Akyazı, A. (2015). "Finansal Kriz Dönemlerinde Mikro Ekonomik Politikalar: Basın İşlemleri Üzerine Bir Araştırma" Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt:11, Sayı:43.
- Alkan, H. (2001). "İşletme Başarısında Maliyet Yönetiminin Rolü ve Maliyet Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar" Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, Sayı:2.
- Ayrıçay, Y. (2010). "Ekonomik Krizin Sanayi Kuruluşları Üzerine Etkisi: İşletme Finansına İlişkin Bir Çalışma" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, Sayı:1.
- Barın, İ. ("Tam Zamanında Üretim Sisteminin Tanıtımı ve Bazı Ülkelerdeki Uygulamalarının İncelenmesi", <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/B23>, Erişim Tarihi: 28.02.2019.
- Biçer, T. (2008). "Yönetmeyi Yönetememek" Kobi Efor, Kasım.
- Cheng, T.C.E & Podolsky, S. (1996). "Just-in-Time Manufacturing", 2. Baskı, Chapman&Hall Yayınları, London.
- Çarıkcı, H. İ. (2001). "İşletme Yöneticilerinin Kriz Dönemine Yönelik Stratejik Düşünme Nedenleri", Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:1.
- Çetin, H. (2009). "Kriz yönetimi Ve İşlemler Açısından Alınacak Önlemler", 6.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Avcı Ofset Basımevi, İstanbul.
- Daştan, D. A. (2009). "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletmelerdeki Rolü ve Kriz Yönetimine Katkısı", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Yıl.9 Sayı:28.
- Erol, M. (2010). "Ekonomik Kriz ve Kobiler", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Haziran.
- Erol, M. (2008). "Maliyet Muhasebesi", Orion Yayınları, Ankara.

- Firuzan, E. (2004). "Tam Zamanında Üretim Sisteminin Bir İşletmede Uygulanması", Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:11, Sayı:2.
- Özkan, A. & Esmeray, M. (2002). "Bir Maliyet Kontrol Sistemi Olarak JIT Üretim Sistemi ve Muhasebe Uygulamaları", Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 3, Sayı:1.
- Soyuer, H. (1999). "Tam Zamanında Üretim Sistemlerinin Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Uygulanma Koşulları", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı:2.
- Titiz, İ. & Çetin, C. (2000). "Karar Almada Geleneksel Maliyet Yönetimi Yaklaşımında Yaşanan Gelişmeler ve Stratejik Maliyet Yönetimi", Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:5, Sayı:2.
- Yamak, O. (2007). "Üretim Yönetimi" I. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- William, C. and Sons. (1986). "Colins English Dictionary", Colins Co. Ltd. Şti, London.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Eren, A. S., Pınar, A. H. & Bilginer, M. (2020), "Göçün Entelektüel Sermayenin Hareketlerine Etkisi: İllere Göre Göç Ve Patent Sayısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol: 3 Issue: 1 ; pp: 70-78

Anahtar Kelimeler: Göç, Entelektüel Sermaye, **Keywords:** Migration, Intellectual Capital, Patent Patent

Makale Türü Araştırma Makalesi

GÖÇÜN ENTELEKTÜEL SERMAYENİN HAREKETLERİNE ETKİSİ: İLLERE GÖRE GÖÇ VE PATENT SAYISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ

The Effect of Migration on the Intellectual Capital: Determination of the Relationship Between Migration and Patents

Arif Selim EREN¹

Ali Haluk PINAR²

Mesut BİLGİNER³

Geliş Tarihi / Arrived Date
19.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date
30.12.2019

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31.01.2020

ÖZ

Ülkelerin gelişmişlik ölçütleri arasında entelektüel sermayenin kendilerini tercih etmelerinin de olduğu bilinmektedir. Günümüz ekonomisinde işletmelerin sürekli gelişimi sürdürülebilir hale getirebilmeleri için beşeri sermayeyi ellerinde tutacak önlemler geliştirmeleri gerekmektedir. Buradan yola çıkarak mevcut çalışma il bazında göç ve onaylanmış patent sayısı arasındaki ilişkiden yola çıkarak göçün entelektüel sermaye üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Türk Patent Enstitüsü (TPE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun 2000-2010 yılları patent sayısı ve illere göre göç verilerinin regresyon yöntemi ile analiz edilmesi sonucunda; göç alan illerin patent alımında belirleyici olduğu dolayısıyla da göçün entelektüel sermayenin hareketleri üzerinde etkisinin olduğu istatistiki olarak kanıtlanmıştır. Çalışmada göçün idaresi üzerine çalışma yapacak olan akademisyenlere araştırma önerileri ile birlikte uygulayıcılara tavsiyelerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

It is known that being chosen by intellectual capital is among the development criteria of countries. In today's economy, businesses need to develop measures to keep human capital in their hands so that sustainable development can be maintained. From this point of view, the current study aimed to determine the effects of migration on intellectual capital, by establishing a link between migration and the number of granted patents on provincial basis. With the analysis of the data (from 2000 to 2010), obtained from Turkish Patent Institute (TPI) and Turkish Statistics Institute (TSI), on the number of granted patents and migration on provincial basis; the provinces that get migration are found to be decisive in patents numbers, so the effect of migration on intellectual capital is statistically proven. Moreover, some implications for researchers on further research are provided besides some recommendations for the practitioners.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, arifselimeren@hotmail.com Kahramanmaraş / TÜRKİYE

² Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, halukpinar@ksu.edu.tr Kahramanmaraş / TÜRKİYE

³ Öğr. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mbilginer@hotmail.com Kahramanmaraş / TÜRKİYE

1. GİRİŞ

Ekonomik koşullar işletmelerin piyasadan pek çok bilgi elde etmelerini gerekli kılmaktadır (Aksu, 2015: 48; Cleary ve Quinn, 2016: 256). Bu bilgilerin değerli olup olmadığının belirlenmesi ve entelektüel sermayeye yatırım yapmanın, yapılan yatırımların geri dönüşünde önemli etkiler yaptığını ifade eden çalışmalara rastlanmaktadır (Housel ve Nelson, 2005: 544). Ayrıca ülkelerin gelişmişlik ölçütleri arasında entelektüel sermayeye olan yatırımlarının büyüklüğünün incelendiği çalışmaların da olduğu görülmektedir (Abeysekera, 2007: 329).

Günümüz işletmeciliğinde entelektüel sermayenin elde tutulmasının strateji geliştirme için gerekli olduğu ifade edilmektedir (Roos vd., 2001: 21). Ayrıca ülkelerin ekonomik gelişmelerinin sürdürülebilir halde tutulmasının, sosyal politikalarla entelektüel sermayenin bağlılığı ve adanmışlığının sağlanması ile mümkün olduğuna yönelik bulgulara da ulaşmak mümkündür (Tomé, 2004: 648). Bunlarla birlikte işletmelerin finansal performanslarının artırılması için entelektüel sermayeye yatırım yapmaları gerektiğinin vurgulandığı çalışmalara da rastlanmaktadır (Kendirli ve Diker, 2016: 45). Finansal olarak gerekliliğin vurgulandığı bu çalışmaların yanında üretim yönetimi için de aynı gereksinimin olduğuna odaklanan çalışmaların da olduğu gözlenmektedir (Koçak ve Uygun, 2011: 2764). Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde entelektüel sermayenin işletmenin tüm fonksiyonları için önem arz ettiği görülmektedir. Ayrıca Demir (2005: 77), ülkemizde entelektüel sermaye üzerine daha fazla çalışma yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle mevcut çalışmanın gerçekleştirilmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir.

Buradan hareketle mevcut çalışma, illere göre göç ve patent istatistiklerini kullanarak entelektüel sermaye üzerinde göçün etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle detaylı bir yazın taraması gerçekleştirilmiş olsa da konuyu tam olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte entelektüel sermaye üzerine yapılan önceki çalışmaların genelde önemini vurgulamak üzerine gerçekleştirildiği görülmüştür. Ancak, yazındaki kaynaklardan hem teorik altyapının geliştirilmesi hem de mevcut çalışmanın araştırma deseninin ortaya çıkarılmasında kullanılması ve ayrıca ortaya çıkan sonuçların desteklenmesinde kullanılabilecek pek çok önemli bilgiye ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında TPE ve TÜİK tarafından sunulan göç ve patent sayısı verilerinden hareketle Cleary ve Quinn , (2016: 255)'in kullanmış olduğu regresyon analizi ile çalışmanın ampirik kısmı ortaya çıkarılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular patent sayısı ile göç arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

2. LİTERATÜR

Yazında göçün entelektüel sermaye üzerindeki etkilerinin incelendiği az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalar kapsam bakımından değerlendirildiğinde, çoğunun teorik bazda konuyu ele aldıkları gözlenmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen yazın taramasından elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Demir (2005: 77) entelektüel sermayenin işletmelerin piyasa değerine etkisini konu ettiği çalışmada Amerika Birleşik Devletleri ile ülkemiz arasında kıyaslamalarda bulunmuştur. Fortune 500 firmaları ve İMKB verileri üzerinden yürütülen çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde entelektüel sermayenin elde tutulmasının işletmelerin piyasa değerine olumlu etkide bulunduğu ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca ülkemizde entelektüel sermaye üzerine daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliği de vurgulanmaktadır. Bu sonucun mevcut çalışmanın gerekçelendirilmesi için kullanılabileceği öngörülmüştür.

Öte yandan Roos vd. (2001: 21) entelektüel sermayenin stratejik bir araç olarak kullanımını konusunu ele aldıkları çalışmalarında teorik bazda konunun ele alınmasını sağlamıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde günümüz işletmeciliği için stratejik davranmanın artık bir gereksinim haline geldiği ve bunu gerçekleştirilebilmenin de entelektüel sermayenin elde tutulması ile sağlanabileceğinin vurgulandığı gözlenmektedir.

Nerdrum ve Erikson (2001: 127) ise insan kaynakları bakımından entelektüel sermayeyi ele alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada etkin insan kaynakları yönetimi gerçekleştirebilmek için entelektüel sermayenin bağlılığı ve adanmışlığının sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Buradan hareketle entelektüel sermayenin yurt içinde kalması için çaba sarf edilmesi gerektiği sonucu elde edilmektedir. Böylece mevcut çalışmanın sonuç kısmında elde edilebilecek sonuçların değerlendirilmesi için önemli bir bulguya ulaşılmıştır.

Tomé, (2004: 648) de dünyadaki gelişmeler bağlamında entelektüel sermaye, sosyal politikalar ve ekonomik gelişme konularını ele alan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ekonomik gelişmenin sosyal politikalarla desteklenmiş etkin bir entelektüel sermaye ile gerçekleştirilebileceğinin öngörüldüğü tespit edilmiştir. Bu sonucun da Nerdrum ve Erikson (2001: 127)'un elde etmiş olduğu sonuç gibi mevcut çalışmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesinde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte Housel ve Nelson, (2005: 544) örgütsel entelektüel sermayede uygulamak üzere bilginin değerlendirilmesi konulu bir çalışma gerçekleştirmiştir. Teorik temelde gerçekleştirilen çalışmada bilgi değerlemesi ile ilgili süreçlerin ele alındığı gözlenmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde bilgi üzerine yapılan yatırımların geri dönüşünün örgütün faydasına geliştiği görülmektedir. Buradan hareketle mevcut çalışmada entelektüel sermayenin örgütler için önemini değerlendirilmesinde kullanılabilecek önemli bir bulguya ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Abeysekera, (2007: 329) ise gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki entelektüel sermayeye bakış açısını ele alan bir çalışma yürütmüştür. Sri Lanka ve Avustralya borsalarındaki verilerden elde edilen bulgularla gerçekleştirilen çalışmada gelişmekte olan ülkelerin konu ile ilgili çok fazla kat etmeleri gereken yolun olduğunun ifade edildiği gözlenmektedir. Mevcut çalışma bakımından değerlendirildiğinde Tomé, (2004: 648) ve Nerdrum ve Erikson (2001: 127) da olduğu gibi, ülkelerin gelişmişliklerini sürdürmek ya da gelişmelerini sekteye uğramamak için entelektüel sermaye üzerinde çalışmalar yapmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Aksu (2015: 41) da ülkemizde beşeri sermayenin önemini stratejik, sosyal ve ekonomik olarak değerlendiren bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada da gelişmekte olan ekonomilerin bu gelişimi sürdürülebilir kılmak için entelektüel sermayeye yatırım yapmasının vurgulandığı görülmektedir. İnsani Gelişme Endeksi verileri ile ülkemiz verilerinin diğer bazı ülkelerle kıyaslandığı çalışmadan mevcut çalışmanın araştırma deseninin oluşturulmasında faydalanılmıştır.

Kendirli ve Diker (2016: 45) ise Demir (2005: 77)'e benzer biçimde kağıt ve ambalaj sanayi işletmelerinde entelektüel sermayenin finansal performansa etkisini araştıran bir çalışma gerçekleştirmiştir. İşletmelerle ilgili cari oran, asit test oranı, nakit oranı gibi bazı oranların elde edilmesi ile gerçekleştirilen analizde finansal performansın artırılması için işletmelerin entelektüel sermayeye yatırım yapmaları gerektiği ifade edilmektedir.

Koçak ve Uygun (2011: 2764) entelektüel sermayenin temel unsuru olarak altın yakalıları inceleyen bir çalışma yürütmüştür. Üretim yönetimi bağlamında entelektüel sermayenin ortaya çıkışının özetlendiği çalışmada, altın yakalıları terimi ile ilgili teorik bilgilerin sektörlerden elde edilen deneyimlerle harmanlandığı görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde işletmelerin üretim yönetimini etkin bir şekilde gerçekleştirmek için kilit personele yatırım yaparak entelektüel sermayeyi ellerinde tutmalarının gerektiğinin ifade edildiği gözlenmektedir.

Roos ve O'Connor , (2015: 364) ise Abeysekera, (2007: 329) ile benzer biçimde Avustralya imalat işletmeleri üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmada kamu düzenlemelerinin entelektüel sermaye üzerindeki etkilerini incelemiştir. 12 ay süren veri toplama sürecinde video kayıtları ve yapılandırılmamış mülakatlarla elde edilen verilerin kavramsal çerçeve içinde analiz edildiği görülmektedir. Araştırma sonucunda kamunun getirdiği teşvik edici düzenlemelerin entelektüel

sermayenin gelişimi için fırsatlar sunduğu, kısıtlayıcı düzenlemelerin ise bunu önleyici bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Cleary ve Quinn , (2016: 255) de Kendirli ve Diker (2016: 45) ve Demir (2005: 77)'e benzer biçimde entelektüel sermayenin işletme performansına etkisini inceleyen bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada analiz yöntemi olarak regresyon yönteminin benimsendiği görülmektedir ve bu mevcut çalışmanın araştırma deseninin ortaya çıkarılmasında kullanılmıştır.

Son olarak Pazarçık (2010: 1) ise yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirmiş olduğu çalışmada beyin göçünün entelektüel sermaye üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma kapsamında ABD'de yükseköğrenim faaliyeti yürüten sosyal bilimcilerin algıları ölçülmüştür. Toplamda Türk asıllı 145 akademisyen üzerinden gerçekleştirilen çalışmada araştırmalar için fon oluşturma ve bilimsel altyapının ABD'de daha gelişmiş olduğu için ülkemize tercih edildiğinin ifade edildiği görülmektedir.

Bütün bu çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde yazında tam olarak göçün entelektüel sermaye üzerine etkilerinin incelendiği az sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Entelektüel sermaye üzerine yapılan çalışmaların da genelde entelektüel sermayenin önemi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması için entelektüel sermayenin desteklenmesi gerektiği de anlaşılmaktadır.

3. GÖÇÜN ENTELEKTÜEL SERMAYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ülkeler entelektüel sermaye oluşturmak ve mevcut sermayenin gelişimini sağlamak için büyük çaba sarf etmektedir. Bu yönde eğitim, hizmet içi eğitim, iş fikirleri geliştirme ve insanların hayat standartlarını geliştirme gibi faaliyetler yürüttükleri ifade edilmektedir ((Nerdrum ve Erikson, 2001: 129). Göç ise ülkelerin aleyhine geliştiğinde entelektüel sermayenin elde tutulmasının önünde bir engel oluşturmaktadır (Roos ve O'Connor , 2015: 369). Ülkelerin yetişmiş insan gücünden elde edecekleri bilgi birikimini kendilerinde toplamak için propaganda faaliyetleri yürüttükleri de belirtilmektedir (Pazarçık, 2010: 1). Sonuç olarak daha iyi araştırma imkanları, daha kolay sermayeye ulaşabilme ve takdir edilme gibi sebeplerden ötürü kişilerin göç etmek durumunda kaldıkları da ifade edilmektedir. Rakamsal olarak incelendiğinde ülkemiz için de benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. İller arasında gelişmişlik farkına göre göç verme ve alma hareketlerinin olduğu gözlenmektedir. 2000 ila 2010 yılları arasındaki göç hareketleri ve patent sayıları Tablo 3.1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. İllere Göre Göç ve Patent İstatistikleri

İller	2010-2011	2009-2010	2008-2009	2007-2008	1995-2000	Ortalama Göç	Ortalama Patent Sayısı
Adana	- 11 879	- 4 306	- 424	- 12 823	- 40 497	-13985,8	13,9375
Adıyaman	- 10 066	- 5 985	- 6 204	- 8 816	- 40 745	-14363,2	0,625
Afyonkarahisar	- 6 844	- 6 668	- 2 033	- 6 591	- 16 616	-7750,4	3,625
Ağrı	- 9 674	- 8 016	- 10 498	- 15 255	- 26 213	-13931,2	0,0625
Amasya	- 2 718	- 1 997	- 1 654	- 2 520	- 9 099	-3597,6	0,875
Ankara	54 479	49 405	37 079	30 562	90 884	52481,8	118,3125
Antalya	26 856	25 245	17 064	36 225	90 457	39169,4	14,125
Artvin	0	- 873	- 1 341	- 1 960	- 11 560	-3146,8	0
Aydın	1 021	48	884	8 798	21 553	6460,8	3,5
Balıkesir	505	1 622	1 984	6 278	4 804	3038,6	5,0625
Bilecik	336	186	32	- 587	10 105	2014,4	3,4375
Bingöl	- 1 490	- 1 995	- 3 740	- 1 215	- 11 407	-3969,4	0,0625
Bitlis	- 5 191	- 4 547	- 4 891	- 9 236	- 7 104	-6193,8	0,125

Bolu	1 159	- 52	2 684	- 983	- 10 254	-1489,2	1,875
Burdur	- 839	535	- 515	- 345	- 5 374	-1307,6	1,6875
Bursa	15 985	15 420	10 247	35 594	85 325	32514,2	53,4375
Çanakkale	1 655	1 158	610	2 144	11 491	3411,6	2
Çankırı	- 3 740	- 6 422	8 335	1 068	- 4 471	-1046	0,3125
Çorum	- 7 267	- 8 398	- 9 027	- 8 244	- 33 022	-13191,6	2,875
Denizli	- 399	- 1 605	- 1 587	601	15 205	2443	7,4375
Diyarbakır	- 10 212	- 10 048	- 11 534	- 16 100	- 48 064	-19191,6	3,0625
Edirne	- 94	- 811	2 273	- 3 047	- 5 106	-1357	1,25
Elazığ	- 3 192	- 3 887	- 2 101	- 3 519	- 12 363	-5012,4	1,9375
Erzincan	- 2 695	1 833	777	- 999	- 1 325	-481,8	0,0625
Erzurum	- 5 880	- 12 417	- 8 851	- 24 586	- 46 491	-19645	3,0625
Eskişehir	7 137	4 882	9 121	9 761	9 582	8096,6	10
Gaziantep	7 357	4 053	1 950	955	3 499	3562,8	9,625
Giresun	- 2 288	- 3 040	- 2 597	1 550	- 5 849	-2444,8	0,8125
Gümüşhane	1 438	- 1 280	- 1 763	208	- 4 003	-1080	1,6875
Hakkâri	- 358	- 3 212	- 3 635	820	- 2 346	-1746,2	0,125
Hatay	- 7 655	- 3 978	- 3 749	- 3 165	- 38 241	-11357,6	3,375
Isparta	- 2 944	- 3 238	2 811	1 197	13 869	2339	2,5625
Mersin	- 3 302	- 1 309	- 832	- 3 334	18 429	1930,4	6,125
İstanbul	121 782	102 583	39 481	26 675	407 448	139593,8	441,8125
İzmir	8 944	11 480	26 873	27 248	120 375	38984	66,5
Kars	- 5 722	- 6 751	- 6 632	- 8 871	- 18 331	-9261,4	0
Kastamonu	- 459	- 1 611	- 1 523	772	- 11 689	-2902	0,4375
Kayseri	2 600	7 462	2 244	1 400	- 3 307	2079,8	15,625
Kırklareli	150	756	- 883	- 462	5 270	966,2	2,875
Kırşehir	- 2 272	- 2 751	- 1 239	- 2 490	- 10 748	-3900	1,3125
Kocaeli	13 244	15 124	12 033	23 018	211	12726	32,5
Konya	- 2 399	- 8 828	- 4 964	- 11 258	2 787	-4932,4	25,8125
Kütahya	- 3 108	- 4 612	- 2 919	- 7 599	- 1 064	-3860,4	3,3125
Malatya	3 410	- 5 611	- 2 402	- 2 330	- 16 823	-4751,2	3,0625
Manisa	- 2 709	- 3 403	- 5 481	2 843	3 687	-1012,6	32,5625
Kahramanmaraş	- 9 289	- 7 410	- 8 413	568	- 25 530	-10014,8	3,875
Mardin	- 5 855	- 5 017	- 22 012	- 13 826	- 42 082	-17758,4	0,375
Muğla	5 805	6 279	1 777	10 948	42 921	13546	4,125
Muş	- 5 768	- 6 059	- 10 024	- 15 838	- 24 069	-12351,6	0,125
Nevşehir	- 2 379	- 3 135	- 1 702	- 1 351	- 1 954	-2104,2	1,4375
Niğde	- 5 254	- 5 064	- 3 190	1 159	- 699	-2609,6	1,875
Ordu	- 10 509	- 8 345	- 961	- 3 739	- 36 958	-12102,4	2,5
Rize	- 2	- 1 749	- 2 147	- 572	- 7 473	-2388,6	1
Sakarya	3 904	1 621	3 711	3 434	- 15 898	-645,6	7,8125
Samsun	- 8 305	- 9 407	- 707	- 5 229	- 51 644	-15058,4	4,875
Siirt	- 3 954	- 5 062	- 3 322	- 755	- 17 062	-6031	0,125
Sinop	- 580	1 060	4	827	- 16 387	-3015,2	0,8125

Sivas	- 7 247	- 7 895	- 5 368	- 11 557	- 35 627	-13538,8	1,875
Tekirdağ	13 645	11 874	8 589	25 161	51 335	22120,8	19,625
Tokat	- 6 766	- 15 565	- 1 558	- 6 299	- 37 172	-13472	1,4375
Trabzon	- 13 588	- 7 416	10 394	- 1 109	- 9 977	-4339,2	2,9375
Tunceli	- 232	142	- 2 105	793	- 3 123	-905	0,0625
Şanlıurfa	- 5 682	- 5 000	- 7 964	- 11 772	- 49 312	-15946	0,875
Uşak	- 1 485	- 564	- 951	- 1 556	- 2 058	-1322,8	2,25
Van	- 48 858	- 8 081	- 4 309	- 9 088	- 32 353	-20537,8	0,75
Yozgat	- 11 670	- 13 437	- 7 841	- 14 765	- 26 275	-14797,6	0,6875
Zonguldak	- 7 836	- 7 555	- 4 443	- 1 891	- 44 009	-13146,8	1,5625
Aksaray	- 2 364	- 3 066	- 2 370	- 1 450	- 4 769	-2803,8	1,3125
Bayburt	- 573	- 796	- 1 319	- 1 953	- 5 360	-2000,2	0,0625
Karaman	- 1 772	- 1 449	- 571	759	- 2 771	-1160,8	0,3125
Kırıkkale	- 5 292	- 6 741	296	- 5 245	- 11 626	-5721,6	0,4375
Batman	- 1 473	722	1 471	- 3 202	- 18 032	-4102,8	0,3125
Şırnak	- 554	- 1 821	- 4 669	- 2 654	5 950	-749,6	0,0625
Bartın	- 1 059	- 957	462	2 093	- 15 658	-3023,8	0,3125
Ardahan	- 1 765	- 2 271	- 3 258	- 2 807	- 13 526	-4725,4	0
Iğdır	- 1 664	- 1 686	- 2 807	- 3 797	- 1 361	-2263	0,25
Yalova	485	- 529	2 036	10 114	514	2524	1,9375
Karabük	- 827	130	- 731	- 106	- 8 640	-2034,8	0,75
Kilis	- 1 728	- 759	- 1 015	387	- 4 042	-1431,4	0,125
Osmaniye	- 2 745	- 60	- 1 152	1 126	- 10 385	-2643,2	0,5
Düzce	574	927	2 706	1 810	2 243	1652	1,8125

Kaynak: www.tpe.gov.tr, www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 04/05/2017)

Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere illerin gelişmişlik düzeyleri ile aldıkları göç ve yapılmış patent başvuruları arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişkinin ampirik olarak da test edilmesinin gerektiği düşünülmüştür.

4. YÖNTEM

İstatistiklerde görülen ilişkinin daha somut olarak ortaya konulabilmesi için öncelikle yazın taramasından elde edilen bulgular tekrar gözden geçirilmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler incelendiğinde Aksu (2015: 41)'nin İnsani Gelişme Endeksi verileri üzerinden bir analiz gerçekleştirdiği görülmektedir. Böylece mevcut çalışmada TÜİK ve TPE'den elde edilen verilerin kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca araştırma yöntemi olarak Cleary ve Quinn, (2016: 255)'in kullanmış olduğu doğrusal regresyon analizi tercih edilmiştir. Bu sayede göçün alınan patent başvuruları üzerinde nedensel bir etkisinin olup olmadığı test edilebilmiştir.

Tablo 2. Model Özeti

Model	R	R Kare	Uyarlanmış R Kare	Tahminin Std. Sapması	Durbin-Watson
1	,893 ^a	,797	,794	23,19876	2,211
a. Bağımsız Değişken: (Sabit), göç					
b. Bağımlı Değişken: patent sayısı					

Regresyon modeli ile ilgili istatistikler incelendiğinde R değerinin “0,893” olduğu ve bunun karesinin “0,797” gibi yüksek bir uyum sergilediği görülmektedir. Bu istatistikler birlikte incelendiğinde verinin modele iyi bir uyumu olduğu ve bulunan ilişkinin verinin %80’ine yakın bir kısmında olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca modelden geriye kalan verilerin arasında otokorelasyonun olup olmadığını belirlemeye yarayan Durbin-Watson istatistiğinin de ikinin üzerinde olduğu görülmektedir. Böylece otokorelasyonun olmadığı da gözlemlenmektedir.

Tablo 3. Katsayılar

Model	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	Anlamlılık
	B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	12,001	2,578	4,656	,000
	Göç	,002	,000	,893	17,600
a. Bağımlı Değişken: patent sayısı					

Katsayılar incelendiğinde verilen göçün “0,893” seviyesinde ve $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı biçimde patent sayısını olumlu biçimde etkilediği görülmektedir.

5. SONUÇ, KISIT VE ÖNERİLER

Küresel gelişmeler içinde değerlendirildiğine ülkelerin ekonomik gelişmelerini sürdürülebilir hale getirmeleri için entelektüel sermayenin sosyal politikalarla desteklenmesi gerektiğinin ifade edildiği gözlenmektedir (Tomé, 2004: 648). Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde entelektüel sermayenin oluşturulmasına yönelik olarak yükseköğretim kurumlarının sayısının artırıldığı, burada çalışanların kamu ve uluslararası destekli fonlarla kendilerini geliştirmelerine yönelik fırsatlar sunulduğu ve özellikle girişimcilik ikliminin yaygınlaştırılması için pek çok destek mekanizmasının oluşturulduğu görülmektedir. Bu rakamlar göç istatistikleri ile birlikte değerlendirildiğinde bu politikaların olumlu sonuçlar doğurduğu da söylenebilmektedir. Bu yönde yapılacak olan çalışmaların da desteklenmesinin ülke ekonomisinin gelişmesinin sürdürülebilir hale getirilmesi için devam etmesi gerektiği de anlaşılmaktadır. Bu bulguyu destekler yönde kamu düzenlemelerinin teşvik edici nitelikte olmasının entelektüel sermayenin gelişimini sağladığı, kısıtlayıcı düzenlemelerin de önleyici rol oynadığını ifade eden çalışmalara da rastlamak mümkündür (Roos ve O'Connor , 2015: 364).

Bütün bunlardan yola çıkarak mevcut çalışma 2000-2010 yılları arasındaki il bazındaki göç ve patent sayısı istatistiklerini kullanarak göçün entelektüel sermayenin hareketlerine bir etkisinin olup olmadığını araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle detaylı bir yazın taraması gerçekleştirilmiş olsa da konu ile ilgili çalışmaların çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Araştırmanın ikinci kısmında ise TPE ve TÜİK verileri ile belirlenen zaman aralığında göçün entelektüel sermaye hareketlerine bir etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için Cleary ve Quinn (2016: 255)’in de yaptığı gibi regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde modelin verinin büyük kısmına uyduğu ve göçün alınan patent sayısına yüksek düzeyde etki yaptığı görülmektedir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde beşeri sermayenin yerinde değerlendirilmesi için bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik yapılan çabaların devam ettirilmesi gerektiği görülmektedir. Uluslararası bağlamda düşünüldüğünde de ülkemizin yetişmiş insan gücünün elde tutulmasının, ekonomimizin en büyük sorunu olan katma değeri yüksek ürünlere ulaşma ile orta gelir tuzağından kurtulmaya çözüm getirebileceği öngörülmektedir.

Her ne kadar mevcut çalışma ile göçün entelektüel sermayenin hareketleri üzerindeki etkisi istatistiki olarak ispat edilmiş olsa da pek çok kısıt bulunmaktadır. Bu kısıtlardan ilki yazında konu ile ilgili çalışmaların sayısının kısıtlı kalmasıdır. Bu nedenle mevcut çalışmanın sonuçlarının kıyaslanması ve desteklenmesi tam olarak sağlanamamaktadır. Ancak, bu kısıt gelecekte konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalara yol gösterilmesi mümkün olduğunda giderilebilmektedir. Araştırmanın ikinci kısıtı ise kullanılan parametrelerin kısıtlı kalmasıdır. İkincil veriler kullanıldığı için bu kısıtla karşılaşmanın mümkün olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu

kısıtın da giderilebildiği görülmektedir. Son olarak da regresyon analizinin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için en az 30 yıllık verinin toplanmış olması gerekmektedir. Ancak, yine ikincil veriler kullanılmış olması ve yıllık olarak değil de altı aylık periyotlar olarak bile değerlendirildiğinde bu verilerin aritmetik ortalamaları ile analiz yapılmış olması da bu kısıtı gidermektedir.

Konu ile ilgilenecek olan araştırmacıların göçün etkilerine ilişkin olarak hayatın farklı boyutlarına yönelmelerinin yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca kentlerin entelektüel sermaye yapısının konu edildiği çalışmaların da yazına katkı sağlayabileceği ümit edilmektedir.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere ülkelerin beşeri sermayeyi ellerinde tutma ve mevcudun gelişimini sağlamaları günümüz ekonomik koşullarında sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir. Etkin insan kaynakları yönetimi gerçekleştirilebilmek için entelektüel sermayenin elde tutulması gerektiği ve bu kişilerin bağlılığı ve adanmışlığı ile ilgili motivasyonu artırıcı ve destekleyici önlemlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır (Nerdrum ve Erikson, 2001: 127). Sonuç olarak Pazarcık (2010: 1)'ta ifade edilen beyin göçünün ülkemiz aleyhine sonuçlanmasının önüne geçmek için entelektüel sermayeye olan yatırımların devam ettirilmesinin gerekli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abeysekera, I. (2007). "Intellectual Capital Reporting Between a Developing and Developed Nation", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 8 Iss 2 pp. 329 – 345.
- Aksu, L. (2015). "Türkiye'de Beşeri Sermayenin Önemi: Ekonomik, Sosyal ve Stratejik Analizi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 17(66), ss. 41-88.
- Cleary, P. & Quinn, M. (2016). "Intellectual Capital And Business Performance an Exploratory Study of the Impact of Cloud-Based Accounting and Finance Infrastructure", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 17 Iss 2 pp. 255 – 278.
- Demir, Ö. (2005). "Entelektüel Sermayenin İşletmelerin Piyasa Değerlerine Olan Etkisi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 3(2), ss. 77-82.
- Housel, T. J. & Nelson, S. K. (2005). "Knowledge Valuation Analysis: Applications for Organizational Intellectual Capital", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 6 Iss 4 pp. 544 – 557.
- Kendirli, S. & Diker, F. (2016). "Kâğıt ve Ambalaj Sanayi İşletmelerinde Entelektüel Sermayenin Finansal Performansa Etkisi", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 9(1), ss. 45-58.
- Koçak, O. & Uygun, B. (2011). "Entelektüel Sermayenin Temel Unsurları: Altın Yakahılar", *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 23-25 Haziran 2011, Saray Bosna, Bosna Hersek.
- Nerdrum, L. & Erikson, T. (2001). "Intellectual Capital: A Human Capital Perspective", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 2 Iss 2 pp. 127 – 135.
- Pazarcık, S. F. (2010). "Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir Araştırma", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, s. 165.
- Roos, G. & O'Connor, A. (2015). "Government Policy Implications of Intellectual Capital: An Australian Manufacturing Case Study", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 16 Iss 2 pp. 364 – 389.
- Roos, G.; Bainbridge, A. & Jacobsen, K. (2001). "Intellectual Capital Analysis as a Strategic Tool", *Strategy & Leadership*, Vol. 29 Iss 4 pp. 21 – 26.
- Tomé, E. (2004). "Intellectual Capital, Social Policy, Economic Development and the World Evolution", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 5 Iss 4 pp. 648 – 665.

TPE, (2017). “İllere Göre Patent Başvuruları”,
<http://www.turkpatent.gov.tr/TurkPatent/statistics>.
TÜİK, “İllere Göre Göç İstatistikleri”, <http://www.tuik.gov.tr>.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Er, N. (2020). "Bruno Etienne'in Düşüncesinde Batı ve Müslüman Toplamlar", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 ; pp: 79-94

Anahtar Kelimeler: Bruno Etienne, Müslüman Toplamlar, Din Sosyolojisi, Fransa İslamı

Keywords: Bruno Etienne, Muslim Societies, Sociology of Religion, French Islam

Makale Türü Araştırma Makalesi

BRUNO ETIENNE'İN DÜŞÜNÇESİNDE BATI VE MÜSLÜMAN TOPLUMLAR*

West and Muslim Societies in the Thought of Bruno Etienne

Neslihan ER¹

Geliş Tarihi / Arrived Date	Kabul Tarihi / Accepted Date	Yayınlanma Tarihi / Published Date
18.01.2019	31.01.2020	31.01.2020

ÖZ

Sosyoloji doğduğu toplum içinde, kurucularının kendi toplum ve tecrübelerine dayanarak geliştirdikleri bir bilimdir. Müslüman toplamları anlamaya yönelik geliştirilmiş İslam sosyolojisi çalışmaları ise Batı'da yapılan çalışmaların uyarlanması şeklindedir ve oryantalist bakış açısına sahiptir. Son dönem oryantalistler daha objektif bir sosyolojik hipotezle Müslüman toplamları inceleme iddiasında bulunmuşlardır. Bu anlamda Bruno Etienne'in diğer oryantalistlerden ayrılan yönlerinin olduğuna işaret edebiliriz. Bruno Etienne, Fransız İslam'ı gibi kendine has kapsamlı kavramlarıyla bu metodu 'objektifliğiyle' geliştirerek devam ettirmiştir. Bunda özellikle başarılı olmasında, Kuzey Afrika'da Müslüman toplamlar içinde bulunmasının ve problemi yerinde incelemesinin önemli rolü vardır. Çalışmamızın başlangıç sorusu, sosyolojinin doğduğu toplamlardaki sosyolojik yöntemleri kullanan sosyologun Müslüman toplamları nasıl incelediği olmuştur. Müslüman toplamları ilgilendiren öncelikli problemleri nasıl ele aldığı ve gerçek anlamda problemlerin çözümüne yönelik ne tür çalışmalarda bulunduğudur. Ayrıca Fransa'da Müslüman varlığına getirdiği çözümler ve Modernitenin kendinden kaynaklanan problemlere karşı Müslüman toplamlarını nasıl değerlendirdiği incelenmiştir.

ABSTRACT

Sociology is a science that its founders developed within their own communities based on their experiences. Islamic Sociology studies have been developed to understand Muslim societies were adapted from studies in the West and have an orientalist perspective. Recent orientalist have claimed to examine Muslim societies with a more objective sociological hypothesis. In this sense, we can point out that in France, Bruno Etienne kept developing the 'objectivity' of this method, adding his own comprehensive concepts such as French Islam. The initial question of our study was how sociologists using sociological methods in societies where sociology emerged were studying Muslim societies. How they deal with the primary problems that concern Muslim societies and what kind of studies they have in order to solve those. In addition, we examined the solutions they brought to the Muslim existence in France and how they evaluate the Muslim community faced with the problems arising from modernity.

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Zeki ASLANTÜRK'ün danışmanlığı altında Neslihan ER tarafından tamamlanan "Bruno Etienne, Jacques Berque ve Jean-Paul Charnay Bağlamında Müslüman Toplamların Analizi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Manevi Danışman, Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, nesli_er@hotmail.com İstanbul / TÜRKİYE

1. GİRİŞ

Sosyoloji doğduğu toplum içinde, kurucularının kendi toplum ve tecrübelerine dayanarak geliştirdikleri bir bilimdir. Toplumlarını anlamayı hedeflediklerinden, yaptıkları gözlemler kendi toplumlarına yönelik olmuştur ve kendi toplumsal dinamiklerinden hareketle sonuçlar elde etmişlerdir. Z. Fahri Fındıkoğlu: “Sosyolojinin konusunu meydana getiren sosyal meseleleri, bu yazarlar bütün şuurları ile kavramış, tahlil ve sonuçta zamanlarına ait bir takım çözüm yolları bulmuşlardır” diye ifade etmektedir. (Fındıkoğlu, 1947: 26) Müslüman toplumları anlamaya yönelik geliştirilmiş İslam sosyolojisi çalışmaları ise Batı’da yapılan çalışmaların uyarlanması şeklindedir ve çoğunlukla oryantalist bakış açısına sahip olduğu düşünülmektedir. Oryantalist anlayışın Müslüman toplumlarının kalkınma ve demokratikleşme anlamındaki olumsuz tutumu devam etmiştir. Sonraki dönem oryantalistler daha objektif bir sosyolojik hipotezle Müslüman toplumları inceleme iddiasında bulunmuşlardır. Bu anlamda Bruno Etienne’in diğer oryantalistlerden ayrılan yönlerinin olduğuna işaret edebiliriz. Bruno Etienne, *Fransız İslam’ı* gibi kendine has kapsamlı kavramlarıyla bu metodu ‘objektifliğiyle’ geliştirerek devam ettirmiştir. Bunda özellikle başarılı olmasında, Kuzey Afrika’da Müslüman toplumlar içinde bulunmasının ve problemi yerinde incelemesinin önemli rolü vardır. Bruno Etienne bu konuları tarihi süreç içinde, yerinde gözlem ve incelemeler sonucu açıklamış ve sömürge ve sonrası Kuzey Afrika’da din olgusunun ne kadar etkin olduğunu araştırma konusu edinmiştir.

Fransa’da, sosyologlar İslam’la ya yüzeysel olarak ilgilenmiş ya da İslam’ın ve İslam toplumlarının tam anlamıyla tanınmasına katkısı zayıftır. Yaklaşımları genelleştirerek özellikle yapısı, toplum ve fert hayatındaki rolü, dünyaya bakış açısı tamamen farklı olan İslam’ı ve Müslüman toplumları aynı metot ve yaklaşımlarla incelemek bir sosyoloğun ilmi objektivitesine olan güveni sarstığı gibi İslam’ı ve mensuplarının oluşturduğu toplumu yeterince tanımamaktır. Tamamen genel Din Sosyolojisinin prensip ve metotlarına göre İslam’ın dinî sosyolojisinin yapılamayacağını bu konuda çalışan bir kısım Batılı ve Müslüman sosyologlar (bkz. Jacques Berque, Jean-Paul Charnay, Ali Coşkun çalışmaları) açıkça belirtmektedir. Batı’da yapılan deneysel Din Sosyolojisi araştırmalarında farklı bakış açılarının yanında, konular daha ziyade Kilise Sosyolojisi çerçevesinde ele alınıp kiliseye bağlılık ve devamlılık, dinî ayinlere katılma gibi ya da dinî topluluklar incelenerek, gruplar arası ilişkileri ve onların yapılarını ortaya koyma, tipolojilerini düzenleme ve canlılığı ölçme şeklinde olduğu gözlenmiştir. İslam toplumlarının ampirik olarak incelenmesinde Müslümanların pratik hayatlarına ait ne var ise bütün tezahürleri kapsmalıdır. Bu tezahürlerin sosyolojik izahı ancak vahyin çeşitli İslam toplumlarında nasıl anlaşıldığını tespit ederek oluşturulacak ‘tipolojiler’den hareketle Müslümanlık üzerine Din Sosyolojisinin özel yöntem ve ona bağlı tekniklerinin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olabilecektir. (Arabacı, 1999: 114)

Postmodernist düşünceye önyak olan düşünürlerin büyük çoğunluğu Fransız düşünce çevrelerinde yetişmiş ve birçoğu Fransız sömürgesi altında bulunduğu esnada gençliklerini veya çocukluklarını Cezayir’de geçirmiş isimlerden oluşması şaşırtıcı değildir. Bütün bu eşitlikçi, aydınlanmacı, rasyonalist anlatıların en üst düzeydeki temsilcisi olan Fransa’nın Cezayir’de sömürge ve katliam pratikleriyle neye yol açtığına bizzat bu düşünürlerce tanık olunmuş ve bu da modernizme yönelik eleştirel bir bilincin gelişmesine yol açmıştır. Bruno Etienne’in kendisi de bu çevreden gelmiş ve modernizme yönelttiği eleştirilerin ardında bu tecrübe görülmektedir. Cezayir Bağımsızlık Savaşı süresince Cezayir üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkarak kuramını inşa etmiş, etnoloji alanının ampirik verilerine dayanarak teoriyi var edişiyse, sosyoloji anlayışındaki teori ile araştırma karşıtlığına getirdiği eleştiriyi ortaya koymuştur.

Çalışmamızın başlangıç sorusu, sosyolojinin doğduğu toplumlardaki sosyolojik yöntemleri kullanan sosyoloğun Müslüman toplumları nasıl incelediği olmuştur. Müslüman toplumları ilgilendiren öncelikli problemleri nasıl ele aldığı ve gerçek anlamda problemlerin çözümüne yönelik ne tür çalışmalarda bulunduğu. Ayrıca Fransa’da Müslüman varlığına getirdiği çözümler ve Modernitenin kendinden kaynaklanan problemlere karşı Müslüman toplumunu nasıl değerlendirdiği incelenmiştir. Radikal İslamcılık, Arap milliyetçiliği ve İslamî hareketleri nasıl anladığı ve bütün bu sorulara ‘içerden cevaplama’ iddiasında ne kadar başarılı olabildiği ele

alınmıştır. Çalışmamızda elde edilecek sonuçların özellikle; Batı kökenli bir bilim olan sosyolojinin teorileriyle, kendilerini, Müslüman toplumlara yabancı bulmayan ve problemlere içerden baktıkları iddiasında bulunan sosyologların analizlerinde ne derece tarafsız ve başarılı olduklarını göstermesi; günümüz Müslüman toplumların meselelerinde yararlanılabilecek bir metodolojiyi geliştirmede katkısı beklenmektedir.

2. BRUNO ETIENNE

Bruno Etienne 6 Kasım 1937'de Isere'de doğdu ve 4 Mart 2009'da Aix-en-Provence'da öldü. Euro-Akdeniz ve Cezayir bölgesinde din, İslam olgusu ve din antropolojisi konularında uzmanlaşmış Fransız sosyolog, antropolog ve siyasal bilimcidir.

Aix-en-Provence'da hukuk eğitimi aldı ve Siyasal Bilimler Enstitüsünden, ayrıca Tunus Üniversitesi Burgiba Enstitüsü Arap dilinden mezun oldu. 1960 *La Guerre d'Algérie a Travers la Littérature Algérienne*[†] bitirme tezini sundu. 1965'de Maurice Flory[‡] danışmanlığında doktora tezini *Les Européens et l'Indépendance de l'Algérie*[§] savunduktan sonra, kamu hukuku ve siyasal bilimler alanında Aix Hukuk Fakültesi tez birinciliği ve Aix-en-Provence Belediye Madalyasına layık görüldü. 1966-1974 arası Cezayir'de teknik iş birliğinde çalıştı ve Kahire'de araştırmacılık yaptı.

Cezayir ENA'da, Cezayir Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, 1977-1979 Kazablanka II. Hasan Üniversitesi, Marakeş Üniversitesi Hukuk Fakültesinde kamu hukuku ve siyasal bilimler okuttu ve 1989-1990 İstanbul Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Fransızca Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde ders verdi. Bu yıllar boyunca kendini, üçüncü dünyacı solundan olarak tanımladı. 1980-1985 arası CNRS'in bir laboratuvarı olan CRESM (Centre de Recherche et d'Etudes des Sociétés Musulmanes)** müdürlüğüne atandı ve araştırma yürütücülüğü yaptı. 1999 yılında *La Pensée de Midi* dergisi kurucuları arasında oldu. Aix-en-Provence Siyasal Bilimler Enstitüsünde öğretim üyesi, 1992'de Siyasal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Observatoire du Religieux'nün^{††} kurucusu ve 2006'ya kadar müdürlüğünü yaptı. Din olgusu hakkındaki tüm siyasal bilimler, sosyoloji ve antropoloji çalışmalarını burada yürüttü. 1996-2004 Institut Universitaire de France üyesi oldu. (CFCM) Conseil Français du Culte Musulman'ın^{‡‡} danışmanlığını yaptı.

Kısa bir dönem Lyon 2 Üniversitesi Siyasal Bilimler'de görev yaptıktan sonra, Aix-en-Provence Siyasal Bilimler Enstitüsüne sürekli kadroya dâhil oldu. Burada yirmi yıl kadar siyasal bilimler ve karşılaştırmalı din antropolojisi alanında ders verdi ve Aix-en-Provence'da köklü bir araştırmacı okulunu yönetti. Bunlar arasında, Raphael Liogier^{§§}, Jocelyne Cesari^{***}, Franck Fregosi^{†††} ve Gilles Kepel^{‡‡‡}'de onun etkisinde oldu. 2004 yılında emekli oldu.

Dinî ve kültürel çeşitliliğe açık bir laiklik geliştirdi ve 'Fransa İslam'ı deyimini ortaya koydu. Fransız hükümeti sık sık İslam ve İslamcılık konularında ona danıştı. Din fenomeninin disiplinlerarası araştırmasının öncülerinden kabul edildi. Observatoire du Religieux'de onun yerini alan Raphael Liogier'e göre "Radikal İslamcılığın Batı'nın ürünü, modern bir hareket olduğunu ve İslam geleneğinin normal süreci olmadığını anlayan ilk kişilerden oldu".

Aix-en-Provence Arap ve İslam Dünyası Araştırma ve Çalışma Enstitüsü "Arap Dünyası" doktora eğitimi direktörlüğü yaptı. Başlangıçta bu çalışmalar yalnızca Mağrip ülkeleri üzerine iken, tüm Arap dünyasını kapsar hale getirildi ve sonrasında Türkiye ve İran'da ilave edildi.

† *Cezayir Edebiyatı'nda Cezayir Savaşı.*

‡ (1925-) Aix-Marseille Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi profesörü.

§ *Avrupalılar ve Cezayir Bağımsızlığı.*

** Müslüman Toplular Çalışma ve Araştırma Merkezi.

†† Din Olgusu Gözlem Merkezi.

‡‡ Fransız Müslüman İnancı Konseyi

§§ (1967-) Fransız sosyolog, Türkçeye çevrilmiş eseri Epos Yayınlarından *İslamlaşma Efsanesi.*

*** (1962-) Fransız siyaset ve din bilimcisi, Türkçeye çevrilmiş eseri Birey Yayınlarından *İslam'dan Korkmalı mı?*

††† (1965-) Fransız siyaset bilimcisi, İslam ve laiklik hakkında yazmıştır ve CNRS araştırma direktörüdür.

‡‡‡ (1955-) Fransız siyaset bilimcisi, çok sayıda Türkçeye çevrilmiş eseri bulunmaktadır.

3. BRUNO ETIENNE HAKKINDAKİ YAZILANLAR

Bruno Etienne'in ölümünden sonra birlikte çıkardıkları ve yönettikleri *Pensée de Midi* dergisi genel yayın yönetmeni Thierry Fabre, Bruno Etienne özel sayısını çıkardı^{§§§}. Bu özel sayıda Bruno Etienne'in eğitim ve sosyoloji yöntemleri hakkında geniş bilgi mevcuttur. Bruno Etienne'in derslerine kayıtlı kayıtsız çok kalabalık öğrenci ve dinleyici grubu katıldı. Bazıları hayran, bazıları ise eleştirdiği halde hiçbir konuşmasını kaçırmamaya çalıştı. Derslerinde karşılaştırmalı antropolojiden fenomenolojiye, siyasal bilimlerden hermenötiğe, alakalı olabilecek tüm disiplinleri ustaca kullandı. Öğrencileri onu azınlıkların, özellikle de dinî azınlıkların haklarını savunmada kelimenin tam anlamıyla Protestan olarak tarif etmektedirler. Bu anlamda İslam, Avrupa ve Fransa Müslüman azınlıkları ön planda oldu. (Fabre, 2009: 8)

Emile Temime^{****} gibi büyüklerle birlikte Bruno Etienne *Pensée de Midi* dergisinin ilk kurucu üyelerindedir. Bruno Etienne doğrudan Marsilya'da düşüncelerin tartışıldığı bir edebi derginin çıkarılmasını zorunlu ve gerekli görmüştür. Thierry Fabre derginin çıkarılması konusu ilk defa Provence Bölgesi ve Akdeniz çerçevesinde düzenlenmiş bir toplantıda gündeme geldiğini ifade etmektedir. Bruno Etienne'e göre Marsilya bölgesinde aşırı sağın bölgecilik ve milliyetçilik birleşimini savunduğu dönemde, bu iki büyük kültürel bütünün, bu iki kara ve deniz bağıntı biçimlerinin arasında bir köprü düşünmek derin bir ihtiyaca cevap vermektedir. Tüm ikna gücüyle derin açılımı ve Endülüs mirasına sadakati savunmaktadır. *Pensée de Midi* dergisine de bu açıdan katılmaktadır. Özel sayıda yazıları dört ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar "Provence ve Akdeniz", "Bilgin ve Siyaset", "Fransa-Cezayir, hafıza konuları" ve "İslam" olarak yer almaktadır.

Franck Frégosi Ed. De l'Aube Yayınlarından *Bruno Etienne - le Fait Religieux Comme Fait Politique*^{****} başlıklı 328 sayfalık bir eser kaleme almıştır. Franck Frégosi'ye göre Bruno Etienne 'din' konusunu ele alan incelemeleri sistematize ederek siyasal bilimler alanında temel bir düşünce geliştirmiştir. Arap dünyasında İslam hakkında sosyopolitik hareketlerle ilgilenen ilk Fransız siyasal bilimciler arasındadır. Fransa'daki azınlık İslam'ının kendine özgü orijinal biçimine dayanarak ve yeni dinsel formların gelişimine karşı da hegzagon^{****} laikliğinin aşılması ve din devlet ilişkilerinde hukukun yeniden düzenlenmesini öneren nadir Fransız akademisyenlerdendir. Ayrıca Franck Frégosi bu eserinde Bruno Etienne düşüncesinin uzmanlarını toplamıştır. (Frégosi, 2009)

4. BRUNO ETIENNE, FRANSA VE İSLAM

Bruno Etienne'in ilgilendiği inanç, daha doğrusu inançlar mekanizmasıdır. Kitabı Emir Abdulkadir figürü aracılığıyla çift üyelikleri incelemiştir. "Nasıl İslam ve Masonluk gibi *a priori* birbirinden o kadar uzak iki inanç sistemine bağlı olunabilir? Toplum değişmiştir, din herkesin biraz karıştırarak, çeşitli mezheplerden inanç alışverişi yaptığı bir süper market, dinin kişiselleştirilmiş bir formudur. Örnekleri çoktur. Bu din ilgisi imajı, arayış içinde olan hasta bir topluma aittir."

Accueil gazetesinin Bruno Etienne'le yaptığı söyleşiden yararlanarak çalışmalarının temelini oluşturan düşüncelere göz atalım. Bruno Etienne meşhur araştırmalarının bir kısmını, yolunu Kur'an'da bulduğu inancı verecek derecede, İslam çalışmaları üzerine inşa etmiştir:

"Sorarsanız agnostığım. Kırk beş yıllık din ile ilgili antropolojik tecrübelerimden sonra, mutlak bir kültürel görecelik oluştu bende. İnsanların nereye kadar inanabileceklerini keşfettim, bu inanılmaz. İnsanlık her şeye inanmaya hazır, şüphesiz ölüm korkusundandır. Din benim için bir

^{§§§} *La pensée de midi* - Hors-série - Bruno Etienne, sur les chemins de la pensée de midi, Collectif, Actes Sud, 2009, 193 sayfa.

^{****} (1926-2008) Aix-en-Provence İspanya iç savaşı ve göç konularını çalışan EHESS öğretim üyesi. Ayrıntı Yayınlarından Türkçeye çevrilmiş eseri *İspanya'da Devrim ve İç Savaş*.

⁺⁺⁺ *Bruno Etienne: Siyasal Olgu Olarak Din Olgusu*.

^{###} Haritada Fransa altıgen şekline benzediğinden, Fransızlar kendi ülkelerini altıgen anlamına gelen hegzagon olarak tanımlarlar. Buradan da bahsedilenin Fransız laikliği olduğu anlaşılmaktadır.

çalışma konusudur. Ama aynı zamanda insanların aptallıklarına, canlarını koruma isteklerine, kötü bile olsa insanlığın ürettiği her şeye ilgim vardır. Alanım siyaset bilimi ama yönetimle alakalı olan beni ilgilendirmemektedir. Beni ilgilendiren 'border line' (sınır çizgisi)dir. Neden FN (aşırı sağ) veya marjinal alanlara yönelirler. Toplumda bir maneviyat eksikliği vardır, hiçbir toplum tabusuz ve yasaksız yürümez. Ritüel her yerde mevcuttur, dinî ritüellerin yerini cumhuriyetin laik ve seküler ritüelleri almıştır”.

“Toplumun değiştiğini ve laikliğin de onunla birlikte değişmesi gerektiğini bazıları, özellikle de benim yaşındakiler anlamayı reddediyor. Marsilya’da altmış sinagog olduğu söyleniyor ancak camiler hakkında konuşulduğu kadar onlar hakkında konuşulmuyor. Bu bahsettiğim anti-semitizm değil, toplum değişti, hepsi budur. Sosyolojide sekt kelimesi aşağılayıcı değildir, şüpheli tarikatların olduğunu biliyorum, ancak hukukî değeri olmayan meclis raporlarının iyi veya kötü dîni tanımlama iddiasında olmasına da karşıyım. Arkadaşlarım bana laikliğin sıfatı olmadığını söylüyor, bana göre var ve ‘açık’ bir laiklik diliyorum. Marsilya Büyük Camii’ni örnek alalım. Hiçbir şekilde savunucusu değilim. Ama sonra stratejik veya patronaj nedenlerle olabilir, Akdeniz’e dönük büyük bir cami inşa kararı verilmiştir. Bu sayede ilişkisel ağ kontrol edilecektir, ben mahalleler boyu İslamcıların işgal edeceği camilere bunu tercih ederim. Topluluklar hakkındaki söylemleri düşmanca buluyorum. Bazılarına göre Fransa Amerikanvari komünalizm tehdidi altındadır, bu saçmalaktır. Tarihi aynı değildir, üstelik orada inananların oranı %90 iken Fransa’da %23’tür. Sosyolojide, toplanan ve kendi iç sorunlarını çözmek için dış müdahaleye ihtiyaç duymayan insanlar kümesidir. Hâlbuki Marsilya’da Müslüman kült seçimleri tamamı mahkemede sonuçlanmıştır, Yahudi Kardinaller seçimi de aynı şekildedir. Bahsi geçen Marsilya Müslüman topluluğu içinde en az beş rakip grup olduğuna inanıyoruz. Kültler nasıl uyumlu hale getirilecektir? Ya adapte olmamız gerekecek ya da Avrupa mahkemesi tarafından tanınan dinlerin durumu hakkında hizaya getiriliriz. Herkes kendi yerinde daha iyi olmalı, dünya da daha iyi olacaktır.” (Accueil, 30 Eylül 2008)

Bugün “sarıklı ve tespihli adam”, Batı’nın bu yüzyılın başlangıcındaki “dişleri arasında bıçaklı adam” korkusunun yerini almış gibi görünüyor. 1973’te petrol şoku, 1979’da İslamcı şoku gelmiştir. Petrol şoku ekonomik kartları yeniden dağıtıyor, kaçınılmaz olarak yeni bir uluslararası sermaye bölünmesinin ortaya çıkmasını hızlandırıyor, bu arada ekonomik oyunun kurallarını bozmuyordu; eski ve yeni ekonomik güçlerin şoklarını yansıtıyordu, ancak çatışmanın mantığı aynıydı, kriz uzun vadede kontrol altında görünüyordu. İslamcı şok daha başka soruları ortaya çıkarıyordu, Batı’nın evrenselleştirilebilir olarak düşündüğü ve yaşadığı, rasyonalite ile özdeşleştirilmiş bir benlik vizyonunu sorguladığı için Batı’yı rahatsız eder. Özellikle Fransa’da, sükûnetle Aydınlanmadan, Auguste Comte’tan, Karl Marx’dan, Emile Durkheim ve Freud’dan beslenen, *kutsalın iflâsı ve ilerlemenin* kaçınılmazlığından emin sol entelijensiyanın cumhuriyetçi bilinçaltını karıştırır. Batı dini özel alana indirgeyerek devleti toplumsal örgütlenmenin zirvesine koyarken, İslam hiyerarşik düzeni tersine çevirir: en üste devleti yönetecek dini getirir; böylece devlet, Dünya’nın ilahî yasaya teslimiyetinin aracı olur. Yasayı yürürlüğe koymak ne halk ne de herhangi bir kişiye aittir, tek adil ve mutlak yasa olarak Tanrı yasasına uygun, ancak Tanrı’dan gelebilir ve prens kendini Tanrı’nın kanununun üzerine koymak istediğinde, Müslümanlar ayaklanma ve zorbalığa (Sedat’ın suikastı...) başvurma görevine sahiptir. İslamcılar *demokrasiye* evet, *sekülere* hayır diyor. *Din, dünya, devlet*: her şeyden önce kaçınılmaz kutsal emir olan hiyerarşik düzen bu şekildedir. Toplumsal devrim ve hiyero-politik devrim hayalini özellikle sert bir şekilde bağdaştırarak mesajlarını öncelikle yoksul kitlelere yönelten *Radikal* İslamcılarının programı Kutsal Metinler, Hz. Peygamber ve ilk dört halife doğrultusunda bir siyasettir. (Baduel, 1987: 150)

Bruno Etienne’e göre mezhep bağlılığı ve inanç güçlü bir şekilde kimlik boyutuna geçirilebileceği görülmektedir: “Benim cemaatim”, “Benim tanrım”, “Benim seçimim”. Bu şekilde, yeni dindarlık biçimleri genellikle inançların özelleştirilmesinden geçmektedir: “Bu, özne-kralın bireyleşmesinin ürünü ya da sonucudur.” Her birey kendisinin sahibi olmak istediğinden, bazen “Tanrı kültünden kendi kültüne” geçilir, bu da bireyler arasında bir arada yaşama açısından başka problemler ortaya çıkarmaktadır. (Etienne, 2005: 81)

Bruno Etienne konuya öncelikle bireycilik bağlamında odaklanmaktadır. Bu süreci “inanmanın kurumsal deregülasyonu” olarak tarif eder. Ona göre Batı toplumu, geleneksel ahlakçı ve zühdî yönüyle dinî pratiklerde bir ‘hoşnutsuzluk’ ile ilişkili “kamu olayına karşı ilgisizlik” ifadesi altında bazı gözlemcilerin kavramsallaştırdığı bir fenomen üretmektedir. Bu iki olgu, “bireycilik” kategorisinde varsayımsal olarak anlaşılabilir: karmaşık Batı toplumları sosyolojisinin düğümlü bir unsuru haline gelmiş olan bireyin temsillerinin ortaya çıkışıdır. Bu nedenle duygusal bireycilik, baskın materyalist bireycilik bağlamında siyasî olarak etkili eylemi üstlenememenin psişik bir değişim stratejisidir. En azından, bir sosyal protestoyu tezahür ettirecek şekilde yapılandırılan ideolojinin, onu duygusal olarak çözme amacına yönelik dikkatini dağıtsa da, bireysel güçleri yoğunlaştırdığı hatırlanmalıdır. ‘İç barış’ kavramı artık kendi içinde bir amaç değil, daha tutarlı bir toplumsal eylem için bir platform olarak görülmektedir. Bruno Etienne’e göre Budizm’in Batı’daki başarısı, kamu meselesi için ‘ilgisizlik’ kavramı temelinde varsayımsal olarak anlaşılabilir. Bu ‘başarıyı’ anlamak sorunu açıklığa kavuşturmayı ve onu başka bir perspektife koymayı da sağlar: kamusal şey için ‘temel’ ilgisizlik değil de, kamusal şeyin yeniden tanımlanmasıdır. Bu soru, modern toplumun baskısı altında dinî şeye ‘ilgisizlik’ ile ilişkilidir. Aslında dinsel ve dinî alanın yeniden tanımlanması, siyasî, ahlakî ve bireyle olan ilişkisini yeniden tanımlamaktır. Çünkü söz konusu olan ilgisizlik ve dinsel dönüşü değil, baştanbaşa elden geçirmedir, saf ve basit yıkım değil, yeniden yapılanmadır: yapıcı imhadır. Bunu engellemez, aksine, Batı siyasetinin milli-devlet versiyonundaki gibi, geleneksel Batı dinsel eleştiri örneklerinin, ahlâkîleştirici versiyonda oluşmasına izin vermektedir. Meditasyon, bedene dönüş, soyutlamaların sorgulanması gibi temalar, bir bütün olarak dinsel dönüşün ana temaları haline gelmiştir, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, ne kadar garip ve paradoksal olsa da İslam’da da durum böyledir. (Etienne, 2002: 51)

Bruno Etienne göre, post-modern dünyanın karmaşıklığının bir sonucu olarak ortaya çıkan örüntülerin bulanıklaşması nedeniyle küreselleşme-kimlik yoksunluğu ikilemi, gittikçe çoğalan ve çok farklı doğaya sahip girişimcinin karşılaştığı devletin bu krizini yansıtmaktadır: bunlar STK’lar, bireyler, teröristler, uluslararası tarikatlar, göçebe işçiler ve Özerk Bölgelerdir. Bruno Etienne Fransızlar neden modellerinin –aslında efsanelerin ötesinde çok kesin olmayan- evrensel ve ebedi tek geçerlilik olduğuna inanmaktadır? diye sorgular. Cumhuriyetçi sözleşmeye bağlılığın rasyonel yaklaşımı başarısız olduğunda, çağrışımçı, cemaatçi ya da gönüllü mod (yeni dini hareketler ya da tarikatlar) onun yerini alır, ancak bunun tersi de doğrudur: cemaat dünyası artık verimli olmadığına, ulusal-devlet sözleşmesi kabul edilebilmektedir. Fransız biçimi devrimci sistemde, meşruiyet tarzının eklenmesi kıyas etrafında gerçekleşmektedir: Devlet = Ulus = egemen Halk, yani Yasa geneldir, kişisel değildir. Seçilmiş, seçmenlerinin değil, bütün ulusun seçilmiştir, çünkü soyut vatandaş ‘yersizdir’. Oysa bugün görüyoruz ki bağlantıyı yaratan yerdir ve bu yalnız ‘hassas mahalleler’ için söz konusu değildir. Bu anlamda, neo-köktendincilik, işaretler patlamasına bir cevaptır. Fakat o zaman, siyasî alanın genişlemesi ve dolayısıyla, temel topluluğun ve ‘sivil din’in dışında bir otoriteye veya aracılık ilkelerine çağrıda bulunmak gerektiğinde bir toplumun siyasallaşması söz konusudur. Entegrasyon başarılı olduğunda, yani bireyler, birincil grup üyeliklerine rağmen, yukarıdan ya da başka yerden bu düzenleme anlayışına bağlı kaldıklarında, kamusal siyasileşme artar. Toplum parçalandığında, ‘özel’ siyaset ortaya çıkar ve entegrasyon zayıflar. Entegrasyon tam ise siyasal ortadan kalkar ve bu durumda Devlet bozulur.

Bu boşluğun karşısında Bruno Etienne, yerine geçmeye çalışan sembolik mülklerin üretim örnekleri veya yapılarının neler olduğuna açıklık getirir: “tarikatlar ve YDH, çoklu dernekler, millî-devlet-dışı dayanışmaların kültürel-etno-dinî radyoları ve bu durumda yeni yerel otoriteler neden olmasın, Bölge ya da kasaba birleşimleri gibi, zaten bölge zayıflamış görünmektedir”. Yani siyasinin iki olası görüntüsü vardır: tek başına kurumlar tarafından bakışı, Staatwissenschaft’la ilgili olan yukarıdan, diğeri de Sigmund Freud’un libido dominandi olarak adlandırdığı aşırı sınırlarda, kontrol etme ya da daha da mensur olarak İznogoud paradigmasının, devlet aygıtından en küçük mahalle derneğine kadar toplumun tüm düzeylerine ve gizlerine yayılmış evrensel bir paradigmadır. İkisi arasında ‘siyasal’ olarak görülmeyen, grubun içselleştirdiği sert kurallar üreten, geleneklere göre düzenleme, yandaşlık, dar görüşlü bir sistem, bir öz-düzenleme sistemi bulunmaktadır, günümüzde bilgisayar, internet, bloglar, katılımcı demokrasi ve denizaslanı

nesilleri üreten 'prime time' programlarının aracılık ettiği bu sahte sağduyusalılık etrafında kentleşmiş Batılı toplumlarda kimsenin işlediğini görmediği bir sistemdir. Siyasetin fonksiyonu, bazı siyasetler 'parti' kelimesini kullanmaya isteksiz ve aileyi tercih etmelerine rağmen: 'liberal aile', vb -bir sebepten ötürü ya da hiçbir sebep ifade etmeden- cemaatten topluma, kabileden çeteye, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya, aileden, mafyadansa gönüllü kuruluşa geçmeyi seçen grubun bütünlüğünü yönetmektir.

Bu düşünceler üzerine Bruno Etienne, bu meşruiyet değişimi Bölge'ye, yeni bir kendilik olarak, yeni bir 'birlikte yaşama' üretim birimini ve yerini bırakır mı sorusunu sormaktadır. Bölgesel kimlikler güçlendirilmeli midir? Bir toprağa ait olma hissi, bir kader topluluğu bağlamında bir kimlik yaratabilir mi? Bu anlamda Fransa'nın Avrupa tüzüğünü veya Bölgedeki çok hassas kültürlerarası ve dinî diyalogu onaylamadığını bilerek, konumu nedir? Olası senaryolar nasıl tahmin edilebilir? Bruno Etienne'e göre bölgenin tanımını ve Fransa açısından öncelikle Akdeniz'in tüm tanımları yeniden gözden geçirilmelidir. Çünkü öncelikle Batılı Akdeniz birliğinin, İsrail-Filistin çatışmasının çözümü de dâhil olmak üzere, tüm Akdeniz için bir zorunluluk, bir gereklilik ve barış ölçüsü, çünkü asıl mesele barıştır: Bölge içinde barış ve dışarıda barış: bunun önce Akdeniz'de gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. (Etienne, 2007: 6)

İki tür mantık rekabet halindedir ve bazılarının kalkınma, başkalarının modernite dediği dönüşüm süreçlerinin gerçekleştiği yerlerde açıkça ifade edilmektedir. İlk tür mantık, iç egemenlik için ulusal, bölgesel (Arap) ve dinî (İslamî) mantığı bir araya getirmektedir. Birlikte diğer mantık türüne karşı çıkmaktadır: ekonomik, sosyal ve kültürel dış egemenlik ve çoğu kez, kimlik tartışması sadece küresel rasyonelliğe entegrasyonunun imkânsızlığının bir işaretidir. Hâlbuki çağdaş antropoloji kapitalizm öncesi toplumlardaki dengesizliklerin onları kontrol edilemeyen toplumsal yapılara sürüklediği koşulları incelemiştir. Pierre Clastres'tan Levi-Stauss'a kadar birçok yazar, dengesizliğin ortaya çıkmasının, *sonuçta* zorlamalara ve devletin görünüşüne yol açan uzmanlaşma sürecinden kaynaklanan görev dağılımlarında artı ve daha fazla parçalanma oluşmasına yol açtığını ileri sürmektedir. Bu karmaşık yapı, kültürel homojenliğe dayalı küçük topluluklardan yavaş yavaş ortaya çıkan bireyler arasında bir ayırım yaratmış; ancak, yeni işbölümü tarafından etkilenen bireylerin genel kurtuluşuna, yönetmeliklerde ve toplumsal tahkimlerde bir değişiklik eşlik etmiş ve sıklıkla coğrafi yer değiştirme takip etmiştir. (Etienne, 1987: 313)

Bruno Etienne "benim araştırma alanım daha çok dinî alandır ve üzerinde çalıştığım dinî cemaatlerin çok özel örneklerini ele aldım. Bununla birlikte, yalnız biyo-etik yoluyla olsa da, dinî cemaatler etikle karışıkça, kamu siyasetine girmektedir. Demokratik merkezîyetçilik alışkanlıklarını yitirmişler ve Müslümanlar arasında da, halkın katılımı alışkanlığı gelişmektedir. Başka bir deyişle: artık Batı toplumunda hiç kimse, devletin meşru kurumlarının sosyal çatışmaları yönetebileceğine inanmıyor. Kurumsal inancın bozulması genelleşmiş inancın bozulmasına eşlik etmektedir: artık ne Tanrı'ya ne de bilime inanılmamaktadır. Hipotezimin ikinci kısmı, siyaset ötesini kaldıramayan Devletin gözünde siyasal olarak yanlış meşruiyet dediğim dinî gruplarıma dayanarak, Avrupa'da birlikte yaşama arzusunun, *mitsein*, alacağı biçimler gözümüzün önünde yer edinmekte ve bizi biz yapan uyumun bütün merkezi değerlerine aykırı bir neo-kurumsal üretmektedir. Ben mutlak bir sinizmde antropolog ve 'siyasal bilimci' oldum, çünkü uzun kariyerimde, komünizmin, Arap'cılığın, sosyalizmin ve tüm izmlerin vb. çöküşü arasında o kadar çok şey gördüm ki beni daha fazla hiçbir şey korkutmuyor. Bugün vatandaş olmak artık bir şey ifade etmiyor, özellikle de her gün küçük beur^{§§§§}'lerin bize hatırlattığı gibi, tüm vatandaşlar eşittir ama bazıları diğerlerinden daha fazla eşittir. Bahsettiğim tespit beni korkutmuyor çünkü toplumların sadece çözebilecekleri zorluklara cevap verdiğine ve çözümün hâlihazırda yerleştiğini gördüğümüz altyapıya dâhil olduğuna inanıyorum" diye açıklamaktadır. (Etienne, 2002: 79)

§§§§ 'Beur' Fransa'da doğmuş veya oraya yerleşmiş Kuzey Afrikalı göçmenlerin çocuklarını ifade eden yeni politik bir terimdir.

Kimlik krizi ve küreselleşme / globalleşme / batılılaşma, kutsalın dinsel söylemden siyasal söyleme aktarılması, yürürlükteki evrensel mantığının bir ifadesi olarak Devletin krizi, Mantık'ın kendisinin krizi, Comtecu / Durkheimci dengenin çöküşü, bunlar, Bruno Etienne'in yakınlık kimlikleri, mekanik dayanışmaların, 'dar görüşlü sistem'in, yeni aşiret, segmental dayanışmalarının, Çoğul'un geri dönüşü olarak adlandırdığı bilimsel ve desakralize**** bilginin, büyüü bozulmuş bir dünyanın sosyal teşhisinin unsurlarının toplumsal tanısının unsurlarıdır. "Cumhuriyet kendini dönüştürmeden çoğulculuğu yönetemez. Oysa Avrupa çoğulculuğun farklı bir yönetimini öneriyor ve Fransa Avrupa'ya karşı yalnızdır çünkü kendi geçmişinin ulusal bir okumasını yapma özelliği vardır. Tüm insanlığa değerlerinin evrensel olduğuna inandırdığını kendini inandırmayı başarmıştır. Burjuvazi dehasının bütün dünyaya evrensellerin olduğunu inandırdığı Marksist -projesi evrensel bir toplumsal ilişkiler kuramının anahtarlarını bulmakta anlaşılabilir- teşhisinin hatası buradadır. Cumhuriyet, kendi tarihinin yasını tutamaz halde, kolektif bir hafızayı yeniden kurmaktadır. Doktora öğrencilerinin bir kısmı, III. Cumhuriyet'in ders kitaplarının milliyetçilik konusunda mutlak bir uzlaşma yaratma yolu üzerinde çalışmış ve gerçek beyin yıkaması olduğu sonucuna varmıştır. Ders kitapları yaptıklarının tipik bir örneğidir, yani Avrupa'nın bütününe Hakikati getirmiş olan Fransa'nın bu türden küstah üstünlüğünü aşılacaktır ve İmparatorluğun çöküşü bize ders olmamıştır. Bu konudaki anamnez++++ üzerinde çalışıyorum." (Mabilon-Bonfils, 2010)

Çok dinli bir Fransa'nın ikinci dini olan İslam, laik devlet kurumlarına yeni bir şekilde meydan okumaktadır. Güçlü Müslüman varlığı pek çok soruyu gündeme getirmekte ve tartışmaya yol açmaktadır. Bruno Etienne, bu hassas konu üzerinde düşüncelerini sürdürür ve 'başka' bir Fransız İslam'ı vizyonunu sunmaya çalışır. Bruno Etienne, Fransa topraklarında Müslüman toplumun yüzleşmekte olduğu güncel sorunların bir analiziyle yetinmez ve bir yandan yüzyıllar boyunca Fransa ve İslam arasındaki ilişki, diğer yandan da Fransa ve azınlıklar arasındaki ilişki olmak üzere tarihe dayandırır. Çözüm teklif etmeden önce Bruno Etienne, girişimin zorluğunu vurgulayarak, İslam'ın Fransa'da siyasî ve kültürel fenomen açısından neyi temsil ettiğini inceler ve tanımlamaya çalışır. Ayrıca Hıristiyanlıkta mevcut olan hiyerarşisiyle birlikte kurumsallaşmış kilise gibi bir kurum İslami sistemde söz konusu olmadığından resmi kurumlar muhatap bulmakta zorluk yaşamaktadır. Bunun üzerine Bruno Etienne "geleneksel olarak kurumsallaşmamış bir Müslüman Kilise" bulunmamasından dolayı Fransız Devletin muamele edememe nedeninin altını çizer. Bazı Müslüman ülkelerin veya Müslüman uluslararası liglerin (Suudi Arabistan gibi) Fransa Müslümanlarının işlerine karışması olumsuzluğunu da vurgular. (Khattar, 1989: 807)

Cumhuriyet kendi açısından, azınlıklarının sorununa nihayet hâkim olduğunu düşünürken, Fransa'daki Müslümanların ve ülkenin ikinci dinine dönüşen İslam'ın muazzam ve kesin varlığı, toplumun kültürel-inanca dayalı girişimlerini ve bazı ilkelerini değiştirmektedir. Bruno Etienne'e göre bu durumda Fransa'da, bir çok gerginlik-çelişki içinde İslamî gruplardan oluşan toplumsal kurumlar, diğer tarafın (yani yerlinin) az çok farkında ya da hoşgörüsü altında olan bir İslam vardır. Fransız toplumu ile ilgili pek çok soruna sahip Fransa yönetimi bu İslamiyeti, ayna etkisiyle, Fransız kimliğinin inşasının aktif ilkelerini sorgulamasına izin vermektedir. (Tapia, 1990: 323) Bruno Etienne tarafından belirtilen veya incelenen tüm durumlar, sürekli tartışmaya devam ettiği terim 'aporia****'ya yol açmakta ya da götürmektedir. Yahudi ya da Arap ya da Vietnamlı, ama aynı zamanda Provansalı ya da Breton iki açıdan da 'öteki'dir. Sadece 'entegre olmuş-olmamış' kabul edilecek olan, yabancılaşma açısından Öteki Aynıya indirgenmektedir. Böylece yerel veya küreselleştirilmiş, üçlü etiket altında lisanslaştırılmış 'Ötekilik'ten (*otherness*) 'Aynılık'a ve şimdi 'Aynıcılık'a, Mac Donald's, Mac Intoch'a geçilmiş veya gerilenmiştir. (Drai, 2000: 538)

Bruno Etienne çok çabuk onlardan kurtulmanın düşünüldüğünü ve görünürde bu tür inançlara karşı olan bir toplumda, yeniden ortaya çıkan kabilevi, barbar ve batıl inançların ciddiye alınması gerektiğini anlamıştır. Böylelikle ifadeleri, tüm çoğulculuğa ve farklılık haklarına,

**** Kutsallığı giderilmiş, artık kutsal olarak görülmemeyen.

++++ Hastalık öyküsü.

****Bir akıl yürütmede ortaya çıkan çözünmez çelişki.

Öteki'nin varlığına tahammülsüz bir laikliğe karşı sürekli bir mücadele şeklinde gelişir. Bruno Etienne, "bir Öteki üzerinden antropolog olarak, bu çelişkinin merkezinde yer alıyorum. Bana göre Akdenizliler ontolojik olarak şizofrendir: her zaman bir ayakları Roma ve Kudüs'te, bir ayakları Atina ve Bağdat'taydı. Hayatta kalmak için, kültürel ve dinî olgunun evcilleştirilmesinin bu zorunluluğundan yola çıkarak şizofrenliklerine hâkim olmuşlardır ve bu bazılarının beni kınamalarının aksine, Cumhuriyetle uyumsuz değildir, çünkü evimde patois konuşuyor, *domus*§§§§§'ümün mahremiyetinde dindarım" demektedir. "Kendi ile bölünmez olarak adlandırdığım budur. Esasında, toprağa bağlı aidiyet hislerimiz de mevcuttur. Yalnız günümüzde diller artık toprağa bağlı değildir. Berberi örneğini ele alacağım. Tamazight***** dâvasının sadece bir dil dâvası olmadığını, çoğul demokrasi iddiası olduğunu anlayamadık. Oysa Fransız toplumu, işe yararmış ilginç bir monizm sahnesinden sonra çoğul hale, yeniden çoğul hale geldi. Kültürel ve dinî azınlıklarıyla ne yapacağını bilmiyor". (Etienne, 2000: 114)

Tarikatlar sık sık Fransız medyasının gündemindedir ve 'büyük korku'yu beslemektedir. Bir kısım kamuoyunun baskısıyla devlet, sorunu ele alır, komisyonlar kaygı verici raporlar üreten uzmanları bir araya getirir ve Parlamento yeni yasalar kabul eder. Tarikatlar medyada düzenli olarak yer alır, şiddetli muhalefet uyandırır, ama aynı zamanda üyelerinin inanma ihtiyacına da cevap verir. Bruno Etienne, her zaman tarikat hareketlerini günah keçisi yapan karikatüral yaklaşıma bağlı kalmayı reddetmektedir. Çeşitli kiliselere devam eden inananlarla yapılan birçok görüşmeden yola çıkarak Bruno Etienne yeni bir yorum sunmaktadır. Hıristiyan ve Müslüman yerleşik dinlerinin tatmin edemediği dinî talebi karşılayan yeni dinî hareketlerin varlığını ortaya koyar. Bilinçsiz iticilerin (Paris saldırıları ve Charlie Hebdo gibi) söylediklerinin aksine bu dinî hareketlerin tehlikeli olmadığını vurgulamaktadır. Daha da kötüsü, Fransız Parlamentosu gerçeği gölgeleyen, dar bir laiklik anlayışını karşılayan tehlikeli olarak nitelendirilen bir tarikat kataloğu hazırlatmıştır. Bu durum Fransa'yı diğer Avrupa ve Amerikan devletleriyle çelişir hale getirir ve bireysel inanç özgürlüğünün sorgulanmasına yol açar. Bruno Etienne böylece, Fransız toplumunun çelişkileriyle, sosyal dokudaki ve dinî bağlardaki yırtılmalarla tanıştırmaktadır.

Bruno Etienne, "tarikatlara meselesi siyasal-sosyal bir deniz yılanıdır. 'Tarikat' terimi, polemik bir alana aittir ve ortaya çıkmakta olan dinî azınlıkların derin heterojenliğini gizlemektedir. Bilimsel ve hukuki olarak, dinî tarikattan ayırt etmek ve hatta belki de dinin ne olduğunu tanımlamak mümkün değildir. Öte yandan kitle iletişim araçları, bu derin sorulara girmeden, tarikatlar hakkında sansasyonel stereotipleri ileri sürmekten çekinmemektedir. Bunun ötesinde asıl soru, dinî çoğulculuk ve inanç özgürlüğüdür. Burada, Fransa tarikat sorununa ilişkin oldukça kapsamlı bir genel bakış sunmakta ve daha ileri düzeyde küresel düzensizliğin bir belirtisi olarak, yani kültürel, dinî ve siyasî bir düzensizlik olarak tarikat fenomeni incelenmektedir. Bu olgulara verilen resmi cevapların tutarsızlığı konusunda ısrar etmektedir" diye açıklar. Fransız Devleti arayışını açar: laikliğin garantörü olması gerekirken, 'tanınmış dinler' yararına 'tehlikeli tarikatların' işini bitirmektedir. Kültürel ve dinî çoğulculuk sivil toplum için açıkken, cumhuriyetçi Devlet dinî faaliyetleri yalnızca kurumsallaşmış bir Kilise biçiminde tasavvur etmektedir. Ancak Bruno Etienne'e göre, "zafere ulaşacak olan çoğulculuktur". (Etienne, 2003: 24)

5. İSLAM DÜŞÜNCESİNİN ELEŞTİRİSİ

Bruno Etienne'e göre İslam inanç konusu olarak incelendiğinde, "Kur'an'ın modern, tarihsel, dilbilimsel ve hatta daha fazlası etno-psikiyatrik eleştiri anlamında eleştirel analizine" karşı çıkan vahye atfedilen mutlak değerdir. Ardından toplumsal kurum olarak İslamî yapılanmaları, tarikatları ve rasyonalist İslamî hareketleri hatırlatır ve özgür akla başvuruya davet eder. Oysa "görünüşe göre bu dönüşün önündeki en büyük engel, Arap ülkelerinin çoğunda akıl yürütmenin genel ya da zorunlu imkânsızlığından ziyade siyasî diktatörlüktendir." Radikal İslamî Hareketler için "Allah yolunda yapılan kişisel mücadele olan cihadın, diktatörlere ve kötü Müslümanlara karşı mücadele haline geldiğini anlamak gerekir" diye açıklar. Sonrasında Bruno Etienne'e göre İslam'ın, en azından Arap ve Pers İslamî anlayışının Batı karşısı değil, Batı'nın bir parçası olduğunu

§§§§§ Eski Romalılarda eve verilen isim.

***** Berberilerin konuştuğu dil.

kabul etmek önemlidir. Son olarak, soyut bir İslam dini kendi başına düşman ve kötülük olarak tanımlanamalı, milyonlarca Müslüman, tüm farklılıkları ile birlikte, insan olarak görülmelidir. “İslam dini iki üretim tarzı, kervan ticareti ve tarımcılık anlayışının kavşağında doğduğu ölçüde, Müslümanlar pazar ekonomisiyle bütünleşme konusunda diğer dinlere inananlardan daha fazla imkâna sahiptir. Dahası, en azından IX. yüzyıldan beri, bir çeşit Müslüman etiği ve kapitalist ruhu vardır. Peygamberin kendisi, sahih bir hadiste, kutsal hac dönemi boyunca İslam’ın kutsal beldelerinde ticaretin yasal olduğunu ilan etmiştir.” “Müslüman toplumların moderniteye adaptasyonu mümkün müdür?” sorusuna Bruno Etienne evet cevabını vermektedir. Bilim, sanat ve felsefî düşünce konularında İslam’ın geçmiş modernliğini hatırlatmaktadır. Bruno Etienne, “Şiddet İslam’a hem eşzözlü hem değildir” diye yazmaktadır. Allah’ın Kur’an’da açıklanmış vahyinden doğan mutlak hakikat sayesinde eşzözlüdür. Ancak bunun tüm monoteist dinlerde bir olduğunu ilave etmektedir. Öte yandan, şiddet eşzözlü değildir, çünkü kaynakların gösterdiği gibi, peygamber intikam yerine anlaşmayı vaaz etmektedir. (Etienne, 2003: 24)

Cihatla ilgili olarak olası yorumlar ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bruno Etienne, adil savaş – ‘kutsal savaş’ değil– ve öldürme hakkına dair kavramların metinlerde mevcut olduğuna, ancak sınırlı bir şekilde uygulanabileceğini kabul etmektedir. Bakara ve Tevbe sureleri, hem İslam’ı suçlayanlar hem de en radikal İslamcılar tarafından sürekli olarak alıntılanmaktadır. Fakat her ikisi de bu ayetleri tarihsel bağlamlarında ele almaktan uzaktır. Benzer şekilde, başörtüsü konusunda Bruno Etienne şöyle yazmaktadır: “Kur’an’da geçtiğinden zorunludur. Ancak bu özel giysisinin detayları asla net olarak tanımlanmamıştır.” (Etienne, 2003: 87)

Fransa İslam’ına gelince, Bruno Etienne galikanizasyon (‘gallicanisme’⁺⁺⁺⁺⁺) sürecine girdiğini, yani özerk hale geldiğini vurgular. “Petrodolarlar tarafından beslenen Suudi Arabistan menşeli vahhabilik, doğal olarak Müslüman dünyasına çok fazla zarar vermiştir”. Müslümanların büyük çoğunluğunun Arap olmadığını, dünya çapında çok çeşitli uygulamaların olduğunu, hatta Birinci Dünya Savaşı’nda Müslüman askerleri anısına Paris Büyük Camii’nin inşa edildiğini, barbarca geleneklerin İslamî olmadığını ve İslamcı terörizmin esas kurbanlarının Müslüman olduğunu hatırlatmaktadır. Bruno Etienne toplumda genellikle dile getirilen, İslam’da dinî ve dünyevî iktidarın ayrılığı, İslam’ın doğasında var olan şiddet, İslam’ın moderniteye uyarlanmasının imkânsızlığı, İslam’ın eleştirel akli reddi gibi birçok soruyu ele almaktadır. Fakat her seferinde, soruyu bağlam içinde ortaya koymakta ki bu da soruyu, başka bir şekilde, soran kişiye çevirmektedir. Her birinin İslam’ı tanımlamada benimsediği yargılama kriterlerinin ne kadar öznel olduğunu göstermektedir. Öğrencileri onu azınlıkların, özellikle de dinî azınlıkların haklarını savunmada kelimenin tam anlamıyla Protestan olarak tarif etmektedir. Bu anlamda onun için İslam, Avrupa ve Fransa Müslüman azınlıkları ön plandadır. (Fabre, 2009: 8)

Bruno Etienne için çağdaş meselelerde ve Batı’yla birlikte yaşama bağlamında karşılaşılan başlıca sorunlardan birisi İslam’ın özgürlük anlayışıdır. Bu nedenle, önce doğası ve özü hakkında sorgulayarak özgürlük sorununa ışık tutulmalıdır: özgürlük, içsel bir ilke midir yoksa sadece bir kısıtlama yoksunluğu mudur? Ona göre özgürlük kavramı, çokanlamlı olduğu gibi, bunun da bir önemi yoktur, öyle çeşitli şecere ve arkeolojiye sahiptir ki bu, mevcut anlamına, yumuşak da olsa, bir konsensüs oluşturması şüpheli görünmektedir, ya da bir nakarat gibi tekrarlanan tek kelimeyle üretilen sihirli büyü yapmayla yetinilir.

Bruno Etienne’e göre bu özgürlük, mutlak veya başarılı bir özgürlük elde etmek için hepsi gerekli olmayan tamamen farklı alanları kapsamaktadır:

- Descartes’ta göre ‘özgür irade’dir, yani kendiliğinden karar verme ve hareket etme gücüdür; Montesquieu için ise özgürlük, ‘yasaların izin verdiği her şeyi yapma hakkı’dır. Özgürlüğün bu iki -antagonist- kavramı laik ve cumhuriyetçi Fransızların gözünde ‘evrensel’ olarak kabul edilmektedir.
- Fiziki özgürlük: kısıtlama olmaksızın, bedensel engel veya dolaşım yasağı olmaksızın hareket edebilmektir. Oysa günümüzde İslam’ın beşinci şartını yerine getirme konusunda

+++++ Özgür Fransız kilisesi öğretisi; bu öğretiye bağlılık

Mekke'ye gitmek için vize gerekmektedir. Bir Endülüs Yahudisi XI. yüzyılda, on yüzyıl sonra Cezayir'den geçen bir Faslı'dan daha özgürce dolaşmaktaydı.

- Sivil, bireysel ve siyasî özgürlük: Yasalara uygun hareket edebilmek ve iktidarın meşrulaştırılmasına katılabilmektir. Günümüzde, çoğu Arap ülkesi çok az demokratiktir ve Cezayir ya da Filistin'de olduğu gibi, özgürce oy kullandığında halk, kötü oy kullanmış olmaktadır. Bu yüzden 'demokratik' seçimleri iptal edilmekte ya da halk değiştirilmektedir, oysa Kur'an'ın kendisi, Tanrı'nın bir halkta, kendisi değişmediği takdirde hiçbir şeyi değiştirmediyi belirtmektedir (Ra'd Suresi, 11: Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez).

- Vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve (Bruno Etienne'e göre en kıymetlisi) kendi kavram ve değerleri dâhil, araştırma özgürlüğüdür. Bu son düzeyde, Muhammed Arkoun'un yıllardır istediği gibi, Müslümanların, Müslüman söylemin ve dolayısıyla İslamcı söylemin nesnel üretim şartlarını belirlemede daha çok yolları olduğu doğrudur.

- Yaratma özgürlüğü: İslam sanatı, 'İslamcılar'ın söylediklerinin tersine, peygamberlerin temsili de dâhil olmak üzere her türlü biçimde gelişmiştir. Fakat siyasî rejimlere göre, şair veya sanatçılar da sıkça hapse atılmaktadır. Bu 'İslam'a değil, bazen devletleşmiş, millileşmiş din tarafından meşrulaştırılmış olan tiranlığa bağlıdır.

Bruno Etienne konuya daha filoloji veya dilbilim ile de yaklaşabilmektedir. O zaman 'özgürlük' kelimesinin üç niteleyici veya özelleştirici sıfat içerdiği görülmektedir: aralarında uyumlu sosyal, estetik veya ahlakî pratiklere göndermede bulunmayan liberal, inançsız, özgürlükçü şeklindedir. Bu anlamda, 'İslamcılar'ın 'kapitalistik olarak' liberal oldukları, fakat özgürlükçü olmadıklarını düşünmektedir; öte yandan, onları (Kur'an'ın defalarca söylediği gibi) ikiyüzlü özgürlükçülerden olmalarından şüphelenmektedir. Özgürlükçü, ama XVIII. yüzyıl, Regent*****'ın ya da Laclos'un anlamında değil, ayrıca, bazı püriten prensin davranışları çölde ya da Londra, Kazablanka ya da Saint-Tropez'de olduklarında daha yakından görülmesi gerekmektedir. Ancak bu sorun şu anda resmi hakikat, yani millileştirilmiş hafıza konusunda 'Tarih Özgürlüğü' kampanyasını imzalayarak hala çözülebilir durumdadır.

Burada özgürlük ve hakikat arasındaki ilişkiye yaklaşılmasını sağlamaktadır: hakikatin durumuna göre -içkin ya da aşkın olması-, özgürlük yararsız, hatta zararlıdır. Sovyet deneyimi, sadece dinî alanda değil, tarihî gerçeklik ile akademik özgürlük arasındaki ilişki hakkında ders vermekten kaçınmayı sağlamalıdır. Sorun, aslında en azından çoğu Avrupa ülkesinde, dinî özgürlükle ilgili olarak, zorlukla ve kısmen de olsa ortaya konmuş ve çözülmüştür. Yani Bruno Etienne'e göre 'İslamcılar'ın ya da Müslümanların konumlarını anlama ve açıklamadan önce kullanılan taksonomiye netleştirmeye odaklanılmalıdır. Ama önce, hangileri? ve sonra, Arap Müslüman ülkelerde durum nedir? soruları cevaplandırılmalıdır.

Her şeyden önce, bu ülkelerin bir numaralı sorununun İslam'ın kendisinden çok, diktatörlük ve despotizmden -rüşvet, görevi kötüye kullanma ve petrol rantının 'Pazar demokrasisi'ni unutmadan- kaynaklandığı hatırlanmalıdır. Fakat bu tabi, İslam ile özgürlük arasındaki ilişki sorusunun ve ayrıca Müslümanların ve sonra 'İslamcılar'ın özgürlüğü nasıl kavradıklarını sorulmasını engellemektedir. Bruno Etienne'e göre bu taksonomi kabul edilirse ki bu onun durumu değildir: bu iki terim gerçekten de tek bir isimle tipolojize edilebilmesi için birbirinden çok farklı grup ve durumları kapsamaktadır.

Bir kez daha, neden bahsedildiğini bilmek gerekmektedir. Oysa 'İslam', karşıt gerçeklikler kapsayan polisemik bir kelimedir. 'İslam' yazıldığında aslında söz konusu olan kişiler ve kurucu anlatılar, söylemlerle ilgili söylemler, yerel ve tarihsel temelli yorumları, Müslüman hukuku ve içtihadı, ama aynı zamanda somut erkek ve kadınlardan oluşan Müslüman toplum, çoğulculukları ve çeşitlilikleri içinde ve şeriat, aşkınlık hukuku ve somut hukuk, fikir ve fıkıh gibi birkaç şeydir.

***** Phillipe d'Orléant.

Bruno Etienne araştırmacı hayatının sonunda, herkesin ilerlemesini ölçmeye başladığı yaşa gelmişken, 'din' teriminin neyi kapsadığından hala emin olmadığını ve neredeyse elli yıldır bu kültürel alanı dolaştıktan sonra, 'İslam'ın tam olarak ne olduğunu hala bilmediğini belirtmektedir. Öte yandan ona göre islamofobyaya büyük ölçüde, bazı 'müslümanlar'ın, eylemleri kadar yazdıklarıyla da verdikleri zarara dayalı cehaletlerine dayanmaktadır.

Kurucu metinleri ele alındığında, yani her şeyden önce Kur'an, özgürlüğün Müslüman inancının bir ilkesi olduğu inkâr edilememektedir: en az üç ayet, herkesin inanmada ya da inanmamada özgür -sorumlu- olduğuna (Kehf Suresi, 29: Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin), dinde herhangi bir zorlama bulunmadığını belirtmektedir (Bakara Suresi, 256: Dinde zorlama yoktur) ve eğer Tanrı istemiş olsaydı, herkes inanırdı (Yunus Suresi, 99: Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi). Bruno Etienne: "bana öyle geliyor ki, asıl İslam, her bireyin eylemleriyle yargılanacağını ve kendisinin sorumlu olduğunu (Maide Suresi, 105: Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez), yolunu kaybeden kişinin sadece kendi kendine kaybettiğini ve 'kimse başka birinin yükünü taşımaz' olarak kabul etmektedir" (İsra Suresi, 15: Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez).

Bruno Etienne bu şekilde işe yaramadığını kanıtlamış bir teknik kullandığını ifade etmektedir: bir ayetin bağlamından ve metinler arasılığından ayrı klasik okuması, Müslüman ve İslamcılar arasındaki yaygın uygulama, her şeyi ve aksini meşrulaştırmayı sağlamaktadır. Bu nedenle, dinde zorlama yokluğuna dair aldığı ayette, eğer metnin yapısal bir okumasını yaparsa, ayetin devamı anlamı tersine çevirmektedir: "Artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır", ki bu mutlak özgürlüğü sağlamamaktadır ve eğer öte yandan, bu ayeti daha geniş bir bağlama yerleştirirse, din kelimesi artık mutlak şekilde 'din' anlamına gelmemekte, aynı zamanda 'yargı' anlamına da gelebilmektedir. O zaman özgür irade sorununa dönülmektedir.

Pratikte elbette, 'İslamilemiş' toplumların gerçekliğinde İslam, on dört asırlık bir dönem boyunca Çin'den Afrika'ya uzanan bir alanda çok farklı uygarlıklar ve kültürlerle karşılaştığından, işler geçmişte ve günümüzde biraz daha karmaşık olmuştur. Bruno Etienne Araplardan çok Asyalı Müslüman olduğunu ve onların gelenek ve uygulamalarının çok çeşitli olduğunu hatırlatmaktadır. Bunun üzerine yorum tartışmaları o kadar çoktu ki birçok tarikat, mezhep veya rekabetçi yorum okulları ortaya çıkmıştır, sadece 'başörtüsü' sorunu değil, 'nesnel' problemler mevcuttur. Örneğin İslam (Müslümanlar, Müslüman toplum, hukuk...), dinsizleşme olarak görülen din değişimini kabul etmede bazı sıkıntılara sahiptir. Oysa bu, Avrupa yasasının belirlediğine göre -Fransızların bazılarına sorun çıkarmıyor değil- temel bir hak ve özgürlüktür.

İlk önce din özgürlüğü sorunu üzerinde durulursa, 'Ehli kitap' mı ve monoteist mi, yoksa dinsiz mi ateist mi olduklarına göre ayrılmak üzere, Müslüman olmayanlar için geliştirilmiştir. Ateistlerin hiçbir statüsü ya da hakkı yoktu, çünkü 'ateizm' kavramının kendisi o zaman düşünülemez olduğundan alan dışı olmuştur. Ayrıca, '-Maide', 'Bakara' ve 'Hac'- surelerinden birçok ayet bazı dinlerin meşruluğunu ve yasal varlığını tanımıştır: bunlar Yahudi, Hıristiyan, Zerdüştinlerdir. Ancak hoşgörü mutlak özgürlük anlamına gelmemektedir: sonraki içtihad böylece ilk özgürlüğü kapamaya / kapatmaya başlamış ve hatta hukukçular tek gerçek dinin İslam olduğuna işaret ederek, yukarıda alıntılacağı 'Al-i İmran' suresinin 19 ve 85. ayetlerinin feshinden bahsetmektedir.

Günümüzde, Bin Ladin'in de Yusuf Karadavi'nin de 11 Eylül saldırılarının meşrulaştırılmasında kullandıkları 'Enfâl' suresinin 60. ayeti gibi, metne atıfta bulunarak konumlarını meşrulaştıran 'cihatçılar'la karşı karşıya olunmaktadır. Ancak yine burada da bağlamlarından, metinler arasılıklarından ve oluşumlarının nesnel koşullarından soyutlanmış ayetlerden alınmış olan birleşik yorumlardır. Bruno Etienne'e göre yapılması gereken, Siyeri Nebi'den bunların hermenötik bir yeniden okuma konusu olması gerekmez mi diye doğrulanmasıdır.

Bu arada gelenek, her biri de -ki bugün bile, en azından en geleneksellerinden en sapkınlarına kadar Müslüman 'tarikatlar' tarafından nasıl belirlendiği konusunun tartışmalı ve kabul görmediği bilinen Hadis kürsüsü aracılığıyla aynı metinlerden ve aynı geleneksel yazarlardan, 'iyi yetişmiş'

'eski'lerden, tanıklardan, Peygamberin yakınlarından ve Hz. Muhammed'in kendisinden bağlantısı olmaksızın çıkarılan veya alıntılanan alıntılarla savaştığı için, sadece bir tane olduğu varsayılırsa, ancak kendini gelenek olarak ilan eden dışında 'geleneksel' kimdir? 'İslamcılar' Şiileri sapkın olarak kabul etmekte -hatta 'Bin Ladin' ve 'El-Zevahiri' gibi en radikaller gayrimüslim olarak bile düşünmektedir. Fakat yine bir kere daha, 'İslamcı' pek bir şey ifade etmemektedir.

Bruno Etienne geleneksel İslam'ın belirli bir okumasının siyasî ve modern dinî alanın karşılaşmasında etkili bir aracı oluşturduğu, ama 'gerçek' İslam'ın ne olduğu konusunda pek aydınlatmadığı fikrini desteklemektedir. Bu anlamda, 'İslamcı' nitelikte olan ve 'Marksist' olmasa da Stalinist versiyona karşılık gelebilecek bir özgürlük söyleminin genel eğilimi tanımlanabilmektedir: özgürlük, tahakküm ve hegemonyaya hizmet eden allojenik bir kavramdır; yani İslamcılar 'oryantalistleri', 'satılmış entelektüelleri' ve Batı'nın kölece taklidini uygulayan 'bozguncu Müslümanları' kınamaktadır. Bruno Etienne'e göre ilahiyat böylece teleolojiye dönüşmüştür. Kör iletim, muhafazakâr okuma, İslam'ın geri kalmışlığı, hurafeler sürdürülmektedir. Şeriat, hiçbir şey onun kutsal bir metin olduğunu göstermemektedir. Metin değil, insan önceliklidir." diye konuyu bağlamaktadır. (Etienne, 2006: 68)

6. SONUÇ

Bruno Etienne 'din' konusunu ele alan incelemeleri sistematize ederek siyasal bilimler alanında temel bir düşünce geliştirmiştir. Arap dünyasında İslam hakkında sosyopolitik hareketlerle ilgilenen ilk Fransız siyasal bilimciler arasındadır. Fransa'daki azınlık İslam'ının kendine özgü orijinal biçimine dayanarak ve yeni dinsel formların gelişimine karşı da hegzagon laikliğinin aşılması ve din devlet ilişkilerinde hukukun yeniden düzenlenmesini öneren nadir Fransız akademisyenlerdendir.

Bruno Etienne'in sosyolojisini incelediğimizde tarafsızlık iddiasına rağmen kendi felsefe ve birikiminin etkisi açıktır. Siyaset sosyolojisi alanında, İran devriminin egemen olduğu bir bağlamda Bruno Etienne'in çalışmaları dinî olana karşı canlanan bir ilgi ile başlamıştır. Bu nedenle, Bruno Etienne'in başlattığı araştırma faaliyetinin ardında, din konusu iki soruyla ortaya konmaktadır: Kutsalın dönüşü tezinin eleştirisi: "Araştırmalar, bu ülkelerin tarihinin belirli bir zamanında dinin yokluğunu varsayan geri dönüş fikrini tartışmaktadır. Onlar için, araştırmanın dinî fenomenlere olan ilgisini yitirmiş olması, onun ortadan kalktığı anlamına gelmez. Böylece sosyal bilimlerdeki *miyopi* ve belli bir zamanda elitlerin ideolojik önyarguları toplumların gerçekliği ile karıştırılmamalıdır". Bruno Etienne'in Müslümanların Fransa'ya kesin olarak yerleşmeleri süreci üzerine çalışmaları, şüphesiz ki Avrupa ortamında İslamî olgunun kamuoyu tarafından kabulünü teşvik etmiştir. Jacques Berque gibi, Bruno Etienne'de Toulouse'da 21 Ekim 1989'da yüzlerce insanın önünde, "İslam'ın Fransız toplumuna entegrasyonu hem Fransa hem de İslam için bir şans olacağını" ilan etmiştir. Bruno Etienne'e göre Fransız toplumunun hafızasını oluşturan tüm birikmiş bilgi yığınlarını (Haçlı Seferleri, Fransa'nın I. François itibarıyla Ortadoğu'da medenileştirme misyonu, Cezayir savaşı, yoğun göçmen varlığı vb.) akıldan çıkarmadan İslam'a yaklaşmak mümkün değildir çünkü Batılı tahayyül İslam'a karşı dramatik bir düşmanlık yaratmıştır.

Bruno Etienne'in dikkat çektiği konulardan birisi Arapçanın hem stratejik hem de dinî anlamda Müslüman toplumlar için önemidir. Bağımsızlık sonrası halkın beklentisini siyasî hedefler doğrultusunda gerçekleştirmek adına resmî makamlardaki yoğun Araplaşma çalışmalarına dikkat çekmiş ve ayrıca İslam'ın ana kaynağı Kur'an'ın anlaşılması açısından vazgeçilmez öneme sahip Arapçanın Müslüman göçmen toplumlar arasında yaygınlığı durumuna değinmiştir. Bruno Etienne'in yaptığı tüm değerlendirmeler hem kendi yaptığı hem de onun idaresinde öğrencileri tarafından yapılan ampirik çalışmalara dayanmaktadır. Elde ettiği çok sayıda bulgular anket çalışmaları sonuçlarına göre düzenlenmiştir. Ayrıca 'Merkez' egemenliğine karşı yerel diller savunucusu da olmuştur. Zaten kendisi de çok defa akademik ortamda yerel dil kullanmaktan eleştirilmiştir. Derin sosyal ve kültürel dönüşüm göstergesi olan yeni dinî hareketlerin yakın takipçisi olmuş ve ayrımcı olarak kabul ettiği Fransız siyasetini bu yönde sağduyu ve perspektif anlamında yetersizlikle eleştirmiştir.

Bruno Etienne Mağrip Siyasetinde ve Fransa'nın yabancılarına yönelik kültür politikalarını incelemiş ve bu toplumların egemenlik biçimleri sosyolojisini ortaya koymuştur. Onun için Fransa Müslümanları artık kökenlerinin bağlı olduğu ülkelerden tamamen bağımsız kendi Fransız İslam'larını kuramsallaştırmaları gerekmektedir. Açıkça ifade etmese de sürekli hatırlattığı ve kullandığı örneklerden anlaşıldığı üzere İslam'ın temel kaynakları nasıl olsa, gruplara göre Müslümanlar kendilerine göre anlamlandırmaktadır. Bu kaynaklar her tarafa çekilebilir, dolayısıyla 'objektif' bakabilen ve İslam'ı 'çok' iyi bilen kendi gibi akademisyenlerin önerilerinden yararlanarak uyum içinde yaşanılır bir Fransız İslam'ı projesidir. Tüm dinî eğitim ve eğitmenler yerli olmalı ve devletin bunu önemsemesinde ısrar etmektedir. Bunun yanında, sömürge ve bağımsızlıklar tarihi açısından üzeri örtülmüş gerçekler ve medya işbirliğiyle çarpıtılan bilgiler konusunda, aynı adımları Fransa'dan da beklemektedir. Yani iki tarafında çözümün başarısı için gerekli çalışmaları yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca İslam'ın da diğer dinler gibi kurumsal bir otoritesinin oluşturulması gerekliliğine değinmekte ve böylece tüm dinî otoritelerin bir tür 'Din İşleri Bakanlığı'na bağlanması ve bu şekilde kontrolsüz oluşumların engellenmesidir. Bu durumda Fransa'da Katoliklik, Protestanlık ve Yahudilik gibi İslam'da eşdeğer bir yasal statüye sahip olabilecektir. Bruno Etienne'in uzun yıllar altyapı çalışmalarını yaptığı 'çok dinli uzlaşım' projesidir.

Bruno Etienne bütün dinî hareketlerin altında sınıf mücadeleleri olduğuna ve Avrupa merkezli teknokratların toplum zihniyeti üzerinde olumsuz etkilerine işaret etmiştir. Köktendincilik ve siyasî hareketlerin mantığını açıklamaya çalışmıştır. Bruno Etienne Radikal İslamcılığın Müslümanlardan ziyade, moderniteyle alakasına ilk dikkat çekenler arasında olmuştur. Yıllarca hesaba alınmamış, kenar mahallelere sürülmüş Arap Müslüman azınlıkların hukukî olduğu kadar kültürel olarak da diğer Fransızlardan daha az 'Fransız' olmadıklarını gösterenlerin başında gelmiştir. Öteki'ni farklı olarak kurgulayan ve bu değişmez fikre sahip tüm oryantalistlerin aksine, Bruno Etienne "Arapların Batılı olduğunu" söyleyip yazmaktan vaz geçmemiştir. İslam'ın temelini, İncil ve Arapların Latin Hıristiyanlıktan çok önce tanıdığı Yunan düşüncesine dayanmasından dolayı Doğulu bir din olmadığını yazmıştır. Bu tür düşüncelerinden dolayı, tarihin yadsındığı ve İslam'la Batının karşı karşıya gelişinin yükseldiği günümüzde Bruno Etienne hep güncel olmuştur. Batılı toplumların değerler hiyerarşisi anlamsızlaşmıştır. Bruno Etienne sürekli değerlerin bu değişimini hatırlatmış ve Fransa'nın, günden güne zaman ve mekân yutucu bir kapitalizmin hizmetkârı olmaktansa yöneticisi olabileceğini vurgulamıştır. Bruno Etienne eğitimden başlamak üzere, eleştirel düşüncenin zorunlu yenilenmesine davet etmiştir. Bruno Etienne'i tepki göstermeye asıl iten, Fransa'nın sömürgeci söylemi arasında Öteki'nin hor görülmesidir. Hor görme direnci dille gerçekleştirilir ve Ötekini eleştirebilmek ve yer vermemek için terimler özellikle seçilmektedir. (Fabre, 2009: 9)

Müslüman bir 'kilise' fikrini önermiş çünkü Batılı devlet, İslam konusunda farklılıklar nedeniyle muhatap olacağı bir kuruma ihtiyaç duymakta ve 'kilise' modelinde kurumsallaşmış bir İslam ona göre bu ihtiyaca cevap verebilecektir. Fransa'daki Müslüman toplumların sorunlarına ciddi bir şekilde değinilmesini ve kesin çözümler getirip tüm Batı'nın model alabileceği alternatif bir 'Fransız İslam'ı hayalini kurmuştur. Belki de tüm akademik hayatını kapsayan zorlu çalışmaların temelinde bu fikir yatmaktaydı. Devlet'in İslam kültürü konusunda atadığı danışmanlar arsında bulunduğundan, önerilerinin bir kısmı dikkate alınmış, diğerleri ise siyasî çıkarlar nedeniyle göz ardı edilmiştir ancak yetiştirdiği çok sayıda öğrenci hala onun sosyolojisini temel almakta ve çalışmalarını bıraktığı yerden devam ettirmektedir.

Bütün çalışmaları karşılaştırmalı din bilimine ve disiplinler arası metoda dayanmaktadır. Kendisini olabildiğince tarafsız ve akademik objektiflikle tanımlasa da yer yer oryantalist anlayışın etkisi görülmektedir. Bunlardan birisi, en önemli oryantalist söylemin tekrarıdır: Müslümanların kesinlikle kabul etmediği ve reddettiği, tek değil, birçok İslam'ın varlığından söz etmektedir. Bu bağlamda Bruno Etienne tarikat ve her tür mistik oluşumun Fransız siyaseti açısından önemini kavramış ve bu oluşumların daha görünür ve tanınır hale gelmesi için çaba içinde olmuştur. Ona göre Batı parçacıklara ayrılmış İslamî oluşumları tanımalı, desteklemeli ve bunlara kendi kurduğu çatı altında yön vermelidir. Bu düşünce zaten oryantalist ve

emperyalizmin temel taşıdır. Parçacıklara ayrılmış bir İslam dünyası bölünmüşlükten kaynaklı Batı'ya karşı durmamakta ve kendini savunmamaktadır. Bu fikri destekleyerek ne derece objektif olduğu anlaşılabilir.

Bir yandan Ümmet kavramı, selefi anlayışı ve geleneksel İslam savunucularına hak verirken, diğer yandan İslam içinde görüş çoğulculuğunu desteklemektedir. Oryantalist anlayışta olduğu gibi, İslam topluları içinde bulunduğu sürede gözlemediği dinî hareket ve tarikatların egzotizm ve sapkın mistisizmlerden hayranlıkla bahseder, oysa başka yerlerde bu aynı tavırları eleştirdiği görülmektedir. Bu anlamda Bruno Etienne yer yer kendi iddialarıyla çeliştiği açıktır.

Hıristiyan ve Müslüman yerleşik dinlerinin tatmin edemediği dinî talebi karşılayan yeni dinî hareketlerin varlığını ortaya koymakta ve bunların tehlikeli olmadığı konusunda ısrar etmektedir. Bruno Etienne öncelikle Fas'tan Endonezya'ya tek bir İslam'ın olmadığı ve İslam'ın hoşgörü geleneği üzerinde durmaktadır. Buna Emevi İspanyasını ve Osmanlıyı örnek olarak zikretmektedir. Dinde zorlama olmadığı ancak bazı Müslümanların aksi uygulamalarının mevcudiyetinden bahsetmektedir. Bruno Etienne "Neden günümüzde İslam Kur'an ve geleneğinin açıklanmasında eleştirel aklı kullanmıyor?" sorusunu sormaktadır. İslam ve siyaset arasındaki ilişkiyle ilgili olarak Bruno Etienne, İslam diniyle laikliğin uyumlu olduğuna ikna olduğunu belirtmektedir. Bu arada, İslamcıların din ve siyaseti birleştirmelerinin uzun bir geleneğe dayandığını kabul etmektedir. Bruno Etienne'nin gözünde modern İslamcılık, teolojik bir hareketten ziyade siyasî bir harekettir. Sonrasında ona göre İslam'ın, en azından Arap ve Pers İslam'ının Batı karşıtı değil, Batı'nın bir parçası olduğunu kabul etmek önemlidir.

Son olarak Bruno Etienne'e göre kendini anlamak için Öteki'nin ayna vazifesi görmesi, Akdeniz bir sivil toplumlar bütünüdür, çoğul diller toprağıdır. Akdeniz hiçbir yerin yeridir. Anlam üretmiyorsa bir toplumun ayakta kalması mümkün değildir. Bruno Etienne daha da ileri gider ve hiçbir şekilde Batı'yla İslam'ın karşı karşıya getirilmemesine davet etmektedir: "Kaynakları birdir ve kaderleri birbirine bağlıdır". İslamcı terörizmin esas kurbanlarının Müslüman olduğunu hatırlatmaktadır. Din ortadan kalkmamış, ancak ifade biçimleri değişmiştir. Fransızlar artık geleneksel dinlerden ne bekleyip ne beklemediklerini bilmekte ve inancı yeni yöntemlerle yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arabacı, F. (1999). "Din Sosyolojisi Çalışmaları üzerine Bazı Düşünceler Fransa ve Türkiye Örneği", *Dini Araştırmalar*, 1 (3): 113-142.
- Baduel, P. (1987). "Bruno Etienne, l'İslamisme Radical", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, (44): 150-151.
- Drai, R. (2000). "La Grenade Entrouverte de Bruno Etienne", *Revue Française de Science Politique*, 50 (3): 538-542.
- Etienne, B. (2007). "Emergence de la Région", *La Pensée de Midi*, 21 (2):6-14.
- Etienne, B. (2002). "Fondements du Politique en Méditerranée", *La Pensée de Midi*, 7 (1): 51-63.
- Etienne, B. (2005). *Heureux comme Dieu en France la République face aux Religions*, Editions Bayard, Paris.
- Etienne, B. (2006). "İslam et Liberté: une Salutare Complexité", *La Pensée de Midi*, 19 (3): 68-79.
- Etienne, B. (2003). *İslam les Questions qui Fâchent*, Bayard, Paris.
- Etienne, B. (1987). *L'İslamisme Radical*, Hachette, Paris.
- Etienne, B. (2000). "Une Grendade Entrouverte", *La Pensée de Midi*, 1 (1): 114-119.
- Fabre, T. (2009). "Bruno Etienne. Sur le Chemin de la Pensée de Midi", *La Pensée de Midi*, (4): 11-22.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1947). *İçtimaiyat*, İ.Ü.H.F. Yayını, İstanbul.
- Fregosi, F. (2009). *Bruno Etienne: le Fait Religieux Comme Fait Politique*, Eds de l'Aube, Avignon.

-
- Khattar, A. (1989). "Bruno Etienne. La France et l'islam", *Politique Etrangere*, 54 (4): 807-808.
- Mabilon-Bonfils, B. (2010). "Bruno Etienne, Comme Palimpseste ou Comment Lire la Pensée d'un Intellectuel, Comme Mise en Abîme?", *La Pensée de Midi*, (Özel Sayı): 10-14.
- Tapia, S. (1994). "Bruno Etienne. L'Islam en France", *CNRS*, (17): 323-328.
- Wallez, P. (30 Eylül 2008). "La Religion est Devenue un Supermarché et Pourquoi Pas?", *Accueil*.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Kayış, E. & Gülcan, M. G. (2020). "Cameron-Quinn Örgüt Kültürü Tipleri İle Yenilikçilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 ; pp: 95-106

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Yenilikçilik, Yenilikçilik Kültürü

Keywords: Organizational Culture, Innovation, Innovation Culture

Makale Türü Derleme

CAMERON-QUINN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ TİPLERİ İLE YENİLİKÇİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Investigation of the Relationship Between Cameron-Quinn Organization Cultural Types and Innovation

Esra KAYIŞ¹

Murat Gürkan GÜLCAN²

Geliş Tarihi / Arrived Date
18.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date
27.01.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31.01.2020

ÖZ

Yoğun rekabet ortamında, her bir örgütün amacı yeni müşteriler kazanarak devamlılığı sağlamaktır. Bu kapsamda yaratıcı bakış açısına sahip bireylerin, yeniliklerin üretilmesi için örgütlerde bir araç teşkil etmektedir. Söz konusu durum ancak kişisel bilgileri, becerileri ve yetenekleri sayesinde kuruluşların rekabet edebilmelerine yardımcı olacak yenilikçi fikirler üretmek ile mümkündür. Örgüt değişkenlerinden biri olan örgüt kültürünün devamlılığında rekabet gücünün artması ve sürekli iyileştirilmesi, örgütlerin hayatta kalarak başarıya ulaşmaları için temel bir koşuldur.

Araştırmanın amacı Cameron-Quinn örgüt kültürü tipleri ile yenilikçilik ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Araştırmada yenilikçi kültürün örgüt kültürü ile ilişkisi, her iki değişkeni de konu alan ampirik çalışmaların incelenmesi ile belirlenmiştir.

Çok sayıda literatür incelendikten sonra, örgütsel kültürlerin bağlılık, memnuniyet, liderlik ve yenilikçilik gibi diğer değişkenlerle ilişkisi olduğu, yenilikçi kültürün ise risk alabilme, belirsizliği kabul etme, müşteri odaklılık, grup çalışması, karar verme ve örgütsel güven gibi çeşitli özellikler taşımakta olduğu bu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

In a competitive environment, the goal of each organization is to win new customers. Individuals who have knowledge in this context constitute a tool for the production of innovations. But this is thanks to his personal knowledge, skills and abilities.

It is possible to produce new innovative ideas that will help organizations to compete. Increasing competitiveness and continuous improvement are essential conditions for the survival and success of organizations. Purpose of the research to define knowledge as an important element in the innovation process.

Continuity of the organizational culture, which is one of the variables of the organization, is an essential condition for the survival and success of the organizations by increasing the effective talents and improving them continuously. Cameron-Quinn is to reveal the relationship between the concepts of organizational culture and innovation.

Relationship between cultural culture and organizational culture in research. After examining the multilateral literature, those who are connected with other organizational variables such as commitment, satisfaction, leadership and innovation of organizational cultures are determined in the literature review that the culture there is risk taking, accepting uncertainty, customer focus, group design, decision making and organizational assurance.

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, esrakayis@gmail.com, Ankara/TÜRKİYE

² Prof., Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, mgulcan@gazi.edu.tr, Ankara/TÜRKİYE

1. GİRİŞ

Örgütsel yönetim uygulamaları çerçevesinde kamu kurumları ve özel kurumlar yenilikçi kültür anlayışıyla verimlilik sağlamayı hedefler (Sipahi, 2018). Değişen ve değişmekte olan rekabet koşulları çerçevesinde yenilik; yeni bir şeyin ticarileşme süreci olarak görülebilir ve anlaşılabilir (Alegre, 2013; Carayannis, Samara ve Bakouros, 2015; Christensen, 1997; Drucker, 1985), yeni bir fikri bütünleştirme süreci hedef pazarlarda kabul edilen bir ürün veya hizmetin geliştirilmesine (Escorsa ve Valls, 2003; Gee, 1982; Maillard, 2014; OCDE, 2002; Padgett ve Powell, 2012; Piatier, 1987) veya ürün ve üretim yöntemlerinin tanıtımı ile yeni bir örgütün gelişmesine öncülük eder (Freeman, 1982; Kell ve Lurie-Luke, 2015; O'Sullivan ve Dooley, 2009). Örgüt kültürü yeniliğin ortaya çıkmasında etkin bir role sahiptir.

Yenilikçiliğin örgütsel devamlılığın sağlanmasındaki önemi göz önüne alındığında, yenilikçiliği artıracı faktörleri belirlemeye yönelik bir dizi çalışma yapılmıştır. Halen yenilikçilik üzerinde büyük etkisi olduğu düşünülen değişkenlerden biri örgüt kültürüdür (Büschgens ve ark., 2013).

Kültür ve yenilik arasındaki ilişki üzerine yapılan bazı çalışmalar sadece kültürün belirli unsurlarına değinmektedir (Cabello ve ark., 2005), bazılarının ise aynı kültürel özellikleri veya tipolojileri kullanmadığı görülmüştür (Chang ve Lee, 2007). Yapılan bu ampirik araştırmada örgüt kültürü, yenilikçilik ve yenilikçilik kültürü tanımlarına yer verilerek Cameron-Quinn örgüt kültürü tipleri ile yenilikçilik ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Literatürde yenilikçi kültürünün geliştirilmesi gerektiği sık sık vurgulansa da (Judge ark., 1997) her iki değişkeni konu alan ampirik araştırmaların sınırlı olduğu tespit edildiğinden araştırma ileride yapılacak diğer çalışmalara yol göstermesi açısından önemlidir.

2. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Örgüt kültürü, örgüt değişkenlerinin en önemli faktörlerinden biri olarak kabul edilir. Her örgüt, onları diğerlerinden ayırmak için eşsiz bir örgüt kültürüne sahiptir ve kültür, çalışanların örgüt içindeki davranışlarını yansıtmaktadır. Bugün yöneticilerin yaşadığı zorluk; örgütsel davranışları, yönetim uygulamaları, örgütsel etkinlik ve verimlilik üzerinde önemli etkiye sahip olan çeşitli kültürleri ve çalışanları yönetmektir. Araştırmacıların, yöneticilerin ve politika yapıcıların örgütsel kültürün örgütün değişkenlerine nasıl katkıda bulunduğunun önemine rağmen, bilinen ve bilinmeyenler konusunda belirsizlikler ve tartışmalar hala sürmektedir.

Örgütlerin devamlılığının sağlanmasında en önemli değişkenlerden biri de şüphesiz kültürdür. Hofstede (1994), kültürü insanları cinsiyet, yaş, yaşadığı ülke gibi kategorileştiren zihin programlaması olarak; örgüt kültürünü ise, ulusal kültürden farklı olarak değerlerden ziyade uygulamalardan oluşan ve isteğe bağlı olarak dahil olunan yüzeysel düzen olgusu şeklinde tanımlamaktadır. Schein (1990)'a göre ise örgüt kültürü, bir grubun belli bir süre boyunca hayatta kalma sorunlarını çözerken öğrendikleridir. Örgüt kültürü, ulusal kültürün alt kültürüdür (Güçlü, 2003).

Örgüt kültürü, örgüt üyeleri tarafından oluşturulan, ulusal kültürden etkilenen ve üyeler tarafından kabul edilen, çalışanların başarıları için önem taşıyan ve onlara yol gösteren, örgütsel bağlılığı artıran yazılı olmayan değerler bütünüdür (Özdemir ve Sönmez, 2018). Örgüt kültürü ve örgüt iklimi kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Cameron ve Quinn (2017), örgüt kültürünü devamlı, yavaş değişime uğrayan, fark edilmeyen dolaylı unsurlardan kaynaklanan; örgüt iklimini ise şartlar değiştikçe değişen, çalışanların geçici tutumları ve hisleri olarak tanımlamaktadır (Gülcan ve Cemaloğlu, 2017).

Örgüt kültürü, örgütün etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla, yönetim felsefesi veya hizmet süreçlerinin değişmesi gibi nedenlerle zamanla değişime uğrar. Örgüt kültürünün oluşumu gibi değişimi de yavaştır. Örgüt üyelerinin bu değişimi benimsemesi veya reddetmesi önemlidir. Örgüt kültüründeki değişim zor olmasının nedenlerinden biri her zaman mevcut kültürel durumdan

fayda sağlayan birilerinin olması ve örgütlerde değişen bazı değerlere bir kısım örgüt üyesinin uymaması durumunda diğer üyelerin bu değerlere daha fazla bağlanmasıdır (Kosa, 2011).

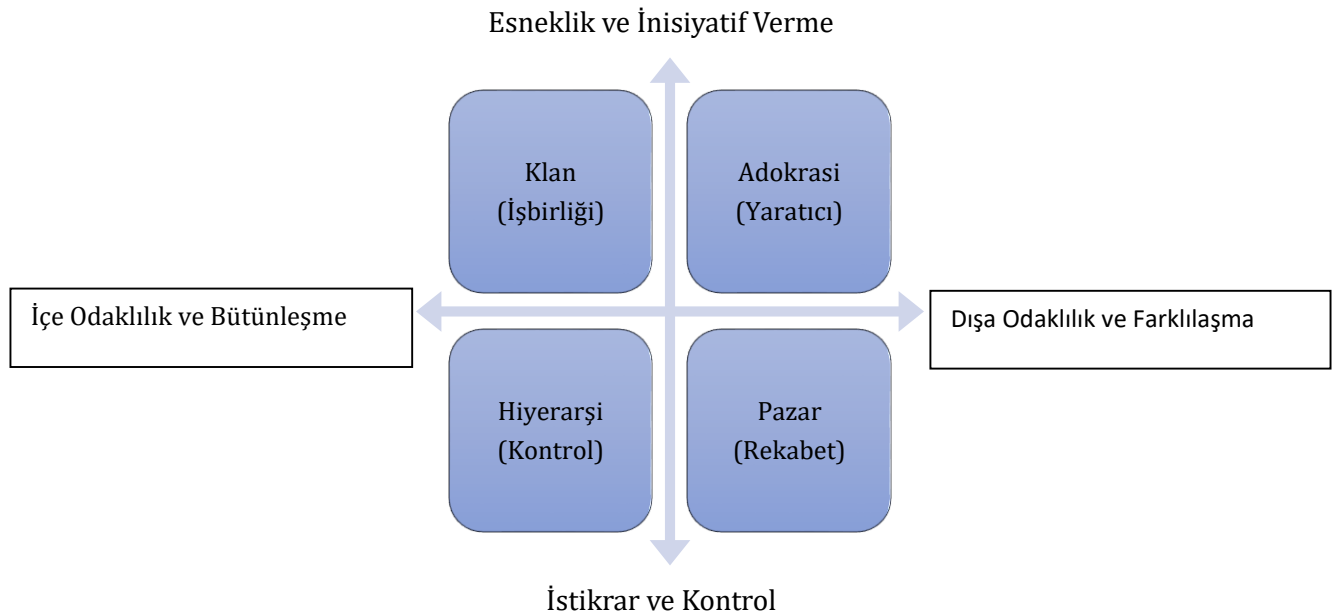
Schein (2004) örgüt kültürünü artifekatlar (gözlemlenebilir örgütsel yapılar ve süreçler); stratejiler, hedefler ve felsefeler (benimsenen gerekçeler); bilinçsiz, doğru olduğuna inanılan inançlar, algılar, düşünceler ve duygular (değer ve eylemlerin esas kaynağı) olmak üzere 3 katmanda incelemiştir (Schein, 2004). Güçlü bir örgüt kültürü işletme stratejilerine yaptığı etkiden ve çalışanların örgütsel bağlılıklarını artırmasından dolayı önemlidir (O'Reilly, 1989).

Örgüt kültürü birçok araştırmacı tarafından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalardan biri de Cameron ve Quinn (2017)'in Rekabetçi Değerler Modeli sınıflamasıdır. Rekabetçi değerler modeli örgütün mevcut durumunu ve ulaşmak istediği hedeflerini ortaya çıkarmaktadır. Cameron ve Quinn'in, rekabetçi değerler modeline göre oluşturdukları örgüt tipleri klan (işbirliği), adokrasi (yaratıcı), hiyerarşi (kontrol) ve pazar (rekabet) şeklindedir. Bu örgüt tipleri iki boyut üzerinde her köşede karşıt değerlerden oluşmuş yapılardır. Sol üstte klan, sağ üstte adokrasi, sol altta hiyerarşi ve sağ altta pazar kültürü yer almaktadır. Gruplaması yapılan örgüt tipleri, örgüt üyelerinin nelere değer verdiğini, onlar için nelerin doğru veya yanlış, iyi veya kötü olduğunu temsil eder (Gülcan ve Cemaloğlu, 2017).

Quinn ve arkadaşları tarafından geliştirilen rekabetçi değerler modelinde, işletmelerin benimsedikleri çevre yaklaşımı ve yönetim yapısına ilişkin yaklaşımlarının derecesi sonucu örgüt kültürü tipleri ortaya çıkmaktadır. Bu örgüt kültürü tiplerini Cameron ve Quinn (2006), Adokrasi kültürü, klan kültürü, hiyerarşi kültürü ve pazar kültürü şeklindeki yapı ile açıklanmıştır. Bu yapıda birbirini kesen iki eksen dört adet çeyrek düzlem oluşturmaktadır. Dikey eksen organik süreçten mekanik sürece doğru bir geçişi ifade eder.

Bu dört örgüt kültürü tipinin aynı anda bir örgütte bulunması mümkündür ve bunlardan bir tanesi baskın olabilir ancak eşit düzeylerde ortaya çıkması da mümkün olabilir (Cameron ve Quinn, 2006). Gülcan ve Cemaloğlu dört ana kültür türünü şu şekilde açıklamaktadırlar;

Şekil.1. Rekabetçi Değerler Modeli

Rekabetçi değerler modelindeki her bir örgüt kültürü tipi, dış çevrenin ihtiyaçlarına ve örgütün stratejik hedeflerine bağlı olarak başarılı olabilir.

Hiyerarşi (kontrol) kültürü; büyük örgütlerde örgüt düzenini sağlamayı hedefleyen Weber'in Bürokrasi ilkelerini merkeze alan ve kamu kuruluşlarında baskın olarak görülen kontrolcü ortam olarak nitelenen örgüt tipidir.

Bu kültürdeki işletmelerin amaçları karlılık, pazar bölümlerinde güçlü olmak ve güvenilir bir müşteri tabanı oluşturmaktır (Cameron ve Quinn, 2006).

Pazar (rekabet) kültürü; örgütün içinden çok dış çevresine yönelerek pazar gibi işleyen, iç kontrolü merkezi kurallarla sağlanarak uzmanlaşmayı barındıran pazar kültürünün öncelikli amaçları nihai sonuçlar, karlılık, taleplere dayanıklılık, zorlu hedefler ve garantili müşteri tabanıdır. Bu kültürün felsefesinde dış çevre iyi niyetli değil, saldırgandır. Örgütün ana görevi örgütü verimli sonuçlara ve kara götürmektir.

Klan (işbirliği) kültürü; aile tipi örgüt yapısıdır. Hiyerarşi kültüründeki kurallar veya Pazar kültüründeki rekabet yerine ekip çalışması söz konusudur. Ödüller bireysel değil ekiplere yöneliktir. Yöneticileri için çalışanların örgütsel bağlılığını sağlamak ön plandadır.

Adokrazi (yaratıcı) kültürü; dünyada bilgi çağına geçişle ortaya çıkan adokrazi kültürünün temel görevi belirsiz, karmaşık ve aşırı bilgi yükünün olduğu çevrede uyumluluğu, esnekliği ve yaratıcılığı teşvik etmektir. Bu tipteki örgütler için asıl mesele inovatif ürünler ve hizmetler sunarak bunları yeni fırsatlara çabucak adapte etmektir. Merkezi bir güç veya otorite ilişkisinden çok bireyler ve takımlar arasında dağılmış bir güç akışı vardır.

Bir örgütte örgüt kültürünü tanımlamak hem yöneticiler hem de çalışma yapan diğer araştırmacılar için oldukça zordur. Alvesson ve Sveningsson (2007) hemen hemen her yöneticinin örgüt kültürlerini eşsiz ve özel olarak görmelerine rağmen kavramı tanımlamaya çalıştıklarında “müşteri odaklıyız”, “çalışanları en değerli varlığımız gibi görüyoruz” cümlelerine benzer standart ve diğer işletmelerden çok da farklı olmayan ifadeler kullandıklarına yer vermektedirler (Alvesson ve Sveningsson, 2007). Bunun nedeni örgüt kültürü kavramının tanımlanması ve ölçülmesi zor, diğer birçok kavramla çok fazla ilişkide olan, karmaşık bir yapıda olmasıdır (Alvesson ve Sveningsson, 2007; Schein, 2004). Bununla beraber Hofstede ve ark. (1990) örgüt kültürü veya kurum kültürü yapısına dair farklı tanımların ortak özelliklerini dikkate alarak örgüt kültürünü bütüncül, geçmişten gelen bir birikime dayanan, insan ve toplumla ilgili diğer kavramlarla ilişkisi olan, değiştirilmesi ve anlaşılması zor bir kavram olarak tanımlamışlardır (Hofstede ve ark., 1990). Buna göre kültür sosyal yapılar ve davranışlardan daha çok belirli bir grup içindeki bireylerin gerçekleri birbirleriyle benzer fakat diğer gruplardan ayrı bir şekilde düşünmelerini ve değerlendirmelerini sağlayan zihinsel bir olaydır (Alvesson ve Sveningsson, 2007).

Adokrazi kültürü organik yapılı, girişimci, esnek, yenilikçi ve yaratıcı örgütsel kültürel ortamları ifade etmektedir (Stoica ve ark., 2004). Örgütsel statü ve pozisyonların önemsenmediği ya da geçici olarak düşünüldüğü Adokrazi kültüründe ileri derecede organik bir yapı söz konusudur. Örgütte merkezileşme eğilimlerine pek rastlanılmaz.

Schein herhangi bir sosyal birim olarak örgüt kültürünü bir dışsal uyum ve içsel entegrasyon sorununu çözmüş bir grup üyelerin geçerli saydığı bu yüzden de yeni üyelere sorunlara ilişkin algılama, düşünme ve hissetme yöntemi olarak öğretilecek, paylaşılan temel varsayımlar kalıbı olarak tanımlamıştır (Schein, 1992). Keyton (2005) bu tanımın örgüt kültürünün üç unsuruna odaklandığını ifade etmiştir. Bunlar: sosyalizasyon (örgüt üyelerinin kültürü nasıl öğrenecekleri), içselleştirilmiş varsayımlar ve bir örgütün birden fazla kültüre sahip olma ihtimalidir (Keyton, 2005)

3. YENİLİKÇİLİK

Yenilikçilik tanımını yapmadan önce benzer kavramlarla ilişkisine ve türlerine değinmek daha doğru bir tanım yapılmasını sağlayacaktır. Bu kavramlardan ilki yaratıcılıktır. Herhangi bir alanda yeni ve yararlı fikirlerin üretimi olarak tanımlanan yaratıcılık inovasyon sürecinin bir parçasıdır ancak inovasyon yaratıcılıkla geliştirilen bir fikrin uygulanmasıdır. Buna göre yaratıcılığın inovasyon sürecinin ilk adımını oluşturduğu söylenebilir (Amabile ark., 1996; Flynn ve Chatman, 2001). İcat da yenilikçilik ile aralarında benzerlik kurulan kavramlardan birisidir. Ancak bir yeniliğin olması için ortada bir icat olması gerekmez, icat yenilikten sonra gerçekleşebilir ve birden çok icat tek bir yeniliğe katkı yapabilir (Samsonowa, 2012). Ayrıca icadın inovasyon olarak

nitelendirilebilmesi için ticarileştirilebilir nitelikte olması gerekmektedir. Bu açıdan inovasyon teknolojik bir kavramdan ziyade iktisadi bir kavramdır (Rothwell ve Wissema, 1986; Drucker, 2001). Yenilik de inovasyonun yerine kullanılan bir kelimedir. Ancak her yeniliğin ticari bir değer taşımadığından (müşterinin gözünde değerinin olmaması) hareketle inovasyonun yenikten çok daha fazlası olduğunu söylemek mümkündür.

İnovasyon çoğu zaman doğrudan etkisi en kolay gözlemlenebilen ürün inovasyonları olmaktadır. Tipleri ve diğer kavramlarla farklılıklarının incelenmesi sonucu inovasyonun tanımını şu şekilde yapmak uygun olacaktır. İnovasyon örgütlerin rekabet güçlerini artırmada kullanacakları en önemli kaynaklardan birisidir (Drucker, 2001; Bessant, 2002; Afuah, 2009; Betz, 2011).

Ulusal ve uluslararası rekabette başarılı olmak isteyen örgütlerin sahip oldukları örgütsel kültürün yenilikçiliği destekliyor olması gerekmektedir. Yenilikçilik kültürüne sahip örgütlerin yenilikçilik faaliyetlerini daha hızlı ve yenilikçi gerçekleştirebilmesi mümkündür (İşcan ve Karabey, 2007).

Yeniliği örgütlerin rekabet gücünü artırarak toplumsal kalkınma hamlesi sağlayacak bir faktör olduğunu belirten Elçi (2007), yeniliğin kendisinden ziyade sonucuna vurgu yapmakta, ekonomik ve toplumsal bir sistem olarak ürünlerde, hizmetlerde veya iş yapış yöntemlerinde yapılan değişiklik olarak tanımlamaktadır.

Drucker'a göre rekabet avantajı sağlamada her örgütün tek bir ana unsura ihtiyacı vardır ve o da yenilikçiliktir (Drucker, 2001).

Bir şirketin rekabet avantajı geliştirme sürecindeki başarısı, sadece taklit edilmesi ve değiştirilmesi zor olan kaynaklar aracılığıyla üretmesinde değil (Alegre, 2013; McGrath ve ark., 1996), aynı zamanda rekabet avantajlarının zaman içinde sürdürülebilir hale gelmesi için örgütün yaptığı ek çalışmalarla da ilgilidir.

4. YENİLİKÇİLİK KÜLTÜRÜ

Yenilikçilik kültürünü Gandotra (2010) günlük bir iş haline getiren örgütsel yapılarla ve süreçlerle ilişkili bir kültür olarak tanımlamıştır. Yenilikçilik kültürü örgüt üyelerinin inovasyon faaliyetlerini engelleyen değil destekleyen davranışlar geliştirmelerine yardımcı olan normların oluşmasını sağlar. Bu normları Russell (1989);

1. Örgüt üyelerinin yaratıcı faaliyetlerini desteklemek,
2. İnovasyonu stratejik örgütsel problemler için uygun bir çözüm yöntemi olarak görmek,
3. Örgüt içinde serbest ve açık bir bilgi alışverişinin olmasını sağlamak,
4. Potansiyel inovasyonlar hakkında bilgisi olan işletme dışındaki gruplarla yakın teması sürdürmek,
5. Yeni fikirler için açık görüşlü olmak,
6. Yeni fikir üretenlere hem psikolojik hem de maddi destek vermek,
7. Yeni girişimler için makul seviyede bir risk alımını teşvik etmek ve
8. Etkili bir değişim uygulamasını desteklemek şeklinde sıralamıştır (Russell, 1989).

O'Reilly (1989) ilaç, tüketici ürünleri, bilgisayar ve imalat sektörlerinden 500 yöneticiye inovasyonu geliştiren normların neler olduklarını sormuş ve elde ettikleri bilgileri yaratıcılığı artırma ve uygulama olarak iki grupta sınıflandırmıştır. Buna göre sektörden bağımsız olarak yöneticilerin yaratıcılığı artırmada en sık tekrar ettikleri normlar risk alma, değişimi ödüllendirme ve açıklık iken uygulamada ortak amaçlar, özerklik ve faaliyetlere olan inancın sıklıkla vurgulandığı görülmüştür (O'Reilly, 1989).

Yine benzer bir araştırmada inovasyon kültürünü geliştiren tutumların geleceğe odaklanmak, mevcut başarılı ürünlere çok fazla odaklanarak inovasyondan geri kalmamak ve risk almak olduğu

görüldürken, inovasyon kültürüne etki eden uygulamaların ise yeni ürün geliştirenlerin güçlendirilmesi, işletme içinde rekabet yaratılması ve inovasyon için sadece üst yönetimin değil tüm çalışanların desteklenmesi oldukları ortaya çıkmıştır (Prabhu, 2010; Damanpour, 1991). İnovasyonu destekleyen kültür yaratıcılık, risk alma, bağımsızlık, takım çalışması, çözüm odaklılık, iletişim, yüksek güven ve saygı ile karar vermede hızlilik özelliklerini taşır (Dobni, 2008).

İnovasyon kültür özelliklerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olacağı düşünülen seçilmiş diğer çalışmalar Tablo 2'e yer almaktadır.

Tablo 2. “Yenilikçiliği Destekleyen Örgütsel Kültür Değerleri” ne İlişkin Ampirik Çalışmalar

Özellikleri	Yazar
Yaratıcılık, Girişimcilik	Claver et al. (1998), Schneider, Gunnarson, and Niles-Jolly (1994), Martins and Terblanche (2003), McLean (2005), O'Reilly, (1989), Naranjo - Valencia ark., (2010); Yeşil ve Kaya, (2012), Arshi, (2013), Sharifirad ve Ataei, (2012), Abdullah ark., (2013)
Özgürlük	Arad, Hanson, and Schneider (1997), Martins and Terblanche (2003), McLean (2005), Jamrog et al. (2006), Sarros ark., (2008)
Risk alma	Martins and Terblanche (2003), McLean (2005), Jamrog et al. (2006), O'Reilly, (1989); Dobni, (2008); Prabhu, (2010); Arshi, (2013)
Grup Çalışması	Arad et al. (1997) McLean (2005), Jamrog et al. (2006), Hurley, (1995); Dobni, (2008); March-Chorda ark., (2011); Sharifirad ve Ataei, (2012)
Rekabet/Performans	McLean (2005), Sarros ark., (2008); Prabhu, (2010)
Pazarlama oryantasyonu	Martins and Terblanche (2003), Jamrog et al. (2006)
Karar verme	Martins and Terblanche (2003), McLean (2005), Hurley, (1995); Hurley ve Hult, (1998); March-Chorda ark. (2011); Sharifirad ve Ataei (2012); Abdullah ark., (2013); Arshi, (2013)
Çalışan Katılımı	Claver et al. (1998), McLean (2005)
Sürdürülebilirlik	Martins and Terblanche (2003)
Esneklik	Arad et al. (1997), Martins and Terblanche (2003)

Kaynak: Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır (Kayış, 2019).

İncelenen çalışmalardan elde edilen bilgiler neticesinde inovasyona olumlu etki eden örgüt kültürü özelliklerini yani inovasyon kültürünün özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Örgüt kültürünün Adokrasi kültür tipi özelliği (yenilikçiliğin, vizyonun, yeni kaynakların önemli olduğu, yaratıcılık odaklı olma) göstermesi (Naranjo - Valencia ark.,2010; Yeşil ve Kaya, 2012, Arshi,2013),
2. Katılımcı karar verme sürecinin sağlanması (Hurley,1995; Hurley ve Hult, 1998; March-Chorda ark. 2011; Sharifirad ve Ataei 2012; Abdullah ark., 2013; Arshi,2013),
3. Yöneticilerin açık görüşlü olması (O'Reilly,1989; March-Chorda ark. 2011; Taheri ark., 2013),
4. Liderin vizyonunu rahatça ifade edebilmesi (Sarros ark., 2008),
5. Risk alabilmenin ve belirsizliği kabul etmenin teşvik edilmesi (O'Reilly,1989; Dobni,2008; Prabhu, 2010; Arshi, 2013),
6. Rekabetçi, performans odaklı bir kültürün oluşturulması (Sarros ark., 2008; Prabhu, 2010),

7. Grup ve takım çalışmasına önem verilmesi (Hurley,1995; Dobni,2008; March-Chorda ark. 2011; Sharifirad ve Ataei, 2012),
8. Müşteri odaklılık (Sharifirad ve Ataei, 2012),
9. Stratejik yönelimi inovasyon odaklı gerçekleştirmek, işletme amaçları, hedefleri, misyonu ve vizyonunun inovasyon odaklı olması (Sharifirad ve Ataei, 2012, Abdullah ark., 2013) ve çalışanların bireysellik ve bağımsızlıklarının desteklenmesidir (O'Reilly, 1989; Dobni, 2008; Arshi, 2013).

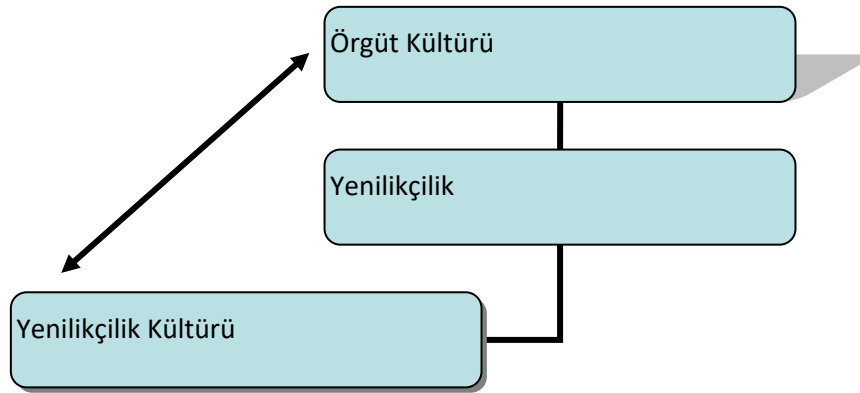
5. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ-YENİLİKÇİLİK İLİŞKİSİ

Örgüt kültürünün inovasyona etki ettiği (Pfister, 2009; Uzkurt ve Şen, 2012) hatta örgüt kültürünün inovasyonun merkezinde yer aldığı çeşitli araştırmacılarca ifade edilmiştir. Ayrıca örgüt kültürü bir organizasyonun sadece inovasyon yeteneğine çok büyük bir etki yapmakla kalmaz aynı zamanda nasıl inovasyon yapacağını, hangi tür inovasyona odaklanacağını ve olası tehditlerle başa çıkmak için kullanacağı yetenekleri de belirler (Kelley, 2010).

Örgüt kültürü inovasyonu çeşitli yollarla destekler. Bunlardan ilki örgüt üyelerinin inovasyonu rekabetle ilgili problemleri çözmede uygun bir strateji olarak görmelerini sağlamasıdır. Ayrıca değerlerin ve inançların güçlendirici bir ağıny oluşturarak inovasyon yapmak için gerçekleştirilen faaliyetlere resmiyet kazandırır. Örgüt kültürü, üyelerini onlardan inovatif davranış göstermeleri bekleyerek ve bu davranışlarına kabul göstererek motive eder ve inovatif faaliyetlerde bulunanların ödüllendirilmesini sağlar. Son olarak örgüt üyeleri arasındaki inovatif değişikliklerin desteklenmesine olanak tanır (Russell, 1989).

Örgüt kültürünün yenilikçilik üzerindeki etkisi (Russell, 1989; Pfister, 2009; Kelley, 2010; Uzkurt ve Şen 2012) Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Örgüt Kültürü ve Yenilikçilik İlişkisi

Örgütsel kültürün alt boyutu olarak, yenilikçiliğe etki eden kültürel özelliklerin toplamı yenilikçilik kültürüdür. Yenilik, yeni ve yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasına dayanır. Bu nedenle, bir işletmenin süreçleri desteklemek için yaratıcı fikirlere ihtiyacı vardır (Jamrog ve ark., 2006; McLean, 2005). Bu nedenle, yenilikçi bir kültür, bir yandan çalışanları yaratıcı düşünmeye ve deney yapmaya zaman ayırmaya teşvik etmeli (Shattow, 1996) ve diğer yandan sorunları çözme ve fikirlerini keşfetme konusunda yeni yollar aramaya teşvik etmelidir.

Kendini özerklik, güçlendirme ve karar alma sürecine katılım olarak gösteren özgürlük yenilikçi bir kültürle ilgili en yaygın unsurlardan biridir. Bir özgürlük ve özerklik atmosferi, bir kurumda yaratıcılığı teşvik etmede kilit bir faktör olarak kabul edilen çalışanların içsel motivasyonunu artırır (Amabile, 1997, McLean, 2005).

Yukarıda bahsedilen özelliklerin Cameron ve Quinn (1999) tarafından geliştirilen kültür türleriyle karşılaştırılması, esneklik odaklı kültürlerin yeniliği arttırdığı sonucuna varmaktadır; çünkü esneklik yaratıcılık, özgürlük ve risk alma tutumu ile ilişkilidir. Kararlılığı ve kontrolü strese sokan

kültürler yeniliği engelleyebilir. Ayrıca dışsal odaklı kültürlerin, inovasyonu içsel odaklı kültürlerden daha fazla teşvik etmesi beklenebilir.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Örgütsel kültür ve yenilikçilik kültürü arasındaki ilişki bağlamında örgütsel kültürün örgütsel yenilik için kilit bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Örgüt kültürü yenilikçiliğin ortaya çıkabileceği ve devamının sağlanabileceği bir ortam yaratması açısından oldukça önemlidir (Elçi, 2007; Naranjo-Valencia, ve ark., 2010; Yeşil ve Kaya, 2012).

Araştırma sonuçlarında özellikle, adokrazi kültürünün örgütsel yenilik üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili literatürde tanımlandığı gibi, yaratıcılık, özgürlük ve adokrazi kültürüyle ilgili risk alma tutumu gibi bazı özellikler yenilikçiliği arttırmaktadır.

Örgüt kültürü ile yenilikçilik arasındaki ilişkide, adokrazi kültürünün aynı zamanda performans üzerinde çok yüksek etkiye sahip kültür olduğu ve hiyerarşi kültürünün etkisinin olumsuz olduğuna dair kanıtlar vardır.

Örgüt kültürünün diğer birçok faaliyette olduğu gibi inovasyon faaliyeti üzerindeki etkisi de iki yönlüdür. Yani hem faaliyetlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırabilir hem de bu faaliyeti engelleyebilir. İnovasyon faaliyeti açısından ele alındığında örgüt kültürünün tüm özelliklerinin inovasyon üzerinde etkili olmayacağı açıktır. Bu noktada örgüt kültürünün inovasyon faaliyeti ile ilişkisi olan özelliklerin toplamından oluşan bir alt kültür ortaya çıkmaktadır ki bu da inovasyon kültürüdür.

Bu doğrultuda çalışmada örgüt kültürü ve inovasyon kültürü arasındaki ilişki incelenmiştir. İncelenen çalışmalardan elde edilen bilgilere göre inovasyon kültürünün taşınması gereken özelliklerden ilki adokrazi örgüt kültürü tipi özelliklerine benzer bir yapıda olmasıdır. Bu, adokrazi kültürü tipinin özelliklerinden (yenilikçiliği ve yaratıcılığı destekleyen) dolayı beklenen bir sonuçtur. Cameron-Quinn örgüt kültürü tipleri ile yenilikçilik ilişkisi göz önüne alındığında, devamlılığını başarılı bir şekilde sağlamak isteyen bir organizasyonun, mevcut örgüt kültürünü oluşturan değerlere bağlı olarak, adokrazi kültürünün hem örgütsel yenilikçiliği hem de örgütsel kültür bağlamında performansı teşvik ettiğini söylemek mümkündür.

İşletme amaçlarının, hedeflerinin, misyonunun ve vizyonunun inovasyon odaklı olması ve bunların da çalışanlarca paylaşılması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, N. H.; Shamsuddin, A.; Wahab, E. & Hamid, N. A. (2013). "The Relationship Between Organizational Culture and Product Innovativeness". International Conference on Innovation, Management and Technology Research. Malaysia: Elsevier.
- Afuah, A. (2009). Strategic Innovation: New Game Strategies for Competitive Advantage. New York: Routledge.
- Alegre, J. (2013). Aprendizaje organizativo, innovación y propensión exportadora. Estudios Gerenciales, 28 (Special Issue), 41-56.
- Alvesson, M. & Sveningsson, S. (2007). Changing Organizational Culture. New York: Routledge.
- Amabile, T. M. (1997). "Motivating Creativity in Organizations: On Doing What You Love and Loving What You Do". California Management Review, 40(1):39-58.
- Amabile, T. M.; Conti, R.; Coon, H.; Lazenby, J. & Herron, M. (1996). "Assessing the Work Environment for Creativity". The Academy of Management Journal, 36(5):1154-1184.
- Arad, S.; Hanson, M. & Schneider, R. (1997). A framework for the study of relationships between organizational characteristics and organizational innovation. Journal of Creative Behavior, 31 (1) pp. 42-58.

- Arshi, T. (2013). "Can Organizational Culture Influence Innovation? An empirical study on organizational culture characteristics and innovative intensity". *Scottish Journal of Arts, Social Sciences and Scientific Studies*, 10(2):3-17.
- Bessant, J. (2002). Developing routines for innovation management within the firm. J. Sundbo, & L. Fuglsang, *Innovation as Strategic Reflexivity* (s. 127-139). New York: Routledge.
- Betz, F. (2011). *Managing Technological Innovation: Competitive Advantage From Change* (3rd Edition). New Jersey.
- Büschgens, T.; Bausch, A. & Balkin, D. B. (2013). Organizational Culture and Innovation: A Meta-Analytic Review. *Journal of Product Innovation Management*, 30(4), 763-781.
- Cabello C.; Carmona A. & Valle, R. (2005). Characteristics of innovative companies: A case study of companies in different sectors *Creativity and Innovation Management*, 14 (3) pp. 272-287.
- Cameron, K.S. & Quinn, R.E. (1999). *Diagnosing and Changing Organisational Culture, Based on the Competing Values Framework*. Massachusetts: Addison-Westley.
- Cameron, K. S. & Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and Changing Organizational Culture*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Carayannis, E. G.; Samara, E. T. & Bakouros, Y. L. (2015). *Innovation and Entrepreneurship*. Cham: Springer International Publishing.
- Chang S.-Ch. & Lee, M.-S. (2007). The effects of organizational culture and knowledge management mechanisms on organizational innovation: An empirical study in Taiwan *The Business Review*, 7 (1) pp. 295-301.
- Chesbrough, H. & Rosenbloom, R. (2002). The role of the business model in capturing value from innovation: evidence from Xerox Corporation's technology spin-off companies. *Harvard Business School*, 529-555.
- Christensen, C. (1997). *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*. Boston: Harvard Business School Press.
- Claver, E. Llopis, J., Garcia, D. & Molina, H. (1998). Organizational culture for innovation and new technological behavior. *The Journal of High Technology Management Research*, 9(1), 55-68.
- Damanpour, F. (1991). "Organizational Innovation: A MetaAnalysis of Effects of Determinants and Moderators". *The Academy of Management Journal*, 34(3):555-590.
- Dobni, C. B. (2008). "Measuring innovation culture in organizations". *European Journal of Innovation Management*, 11(4):539-559.
- Drucker, P. (1985). *Innovation and entrepreneurship: Practices and principles*. *Personnel Strategies and Productivity*, 10(1), 105-109.
- Drucker, P. F. (2001). *The Essential Drucker*. New York: HarperCollins.
- Elçi, Ş. (2007). *İnovasyon Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı*. Ankara: İnomer Rekabet ve Kalkınma.
- Escorsa, P. & Valls, J. (2003). *Tecnología e innovación en la empresa* (1st ed.). Barcelona: Univ. Politèc. de Catalunya.
- Flynn, F. J. & Chatman, J. A. (2001). Strong Cultures and Innovation: Oxymoron or Opportunity? C. L. Cooper, S. Cartwright, & P. C. Earley içinde, *The International Handbook of Organizational Culture and Climate* s. 263-288. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Freeman, C. (1982). *The Economics of Industrial Innovation*. Massachusetts: MIT Press.

- Gandotra, N. K. (2010). "Innovation Culture For Sustainable Competitive Advantage". APJRB, 1(2):51-59.
- García-Fernández, M. (2016). Innovar Influencia de la gestión de la calidad en los resultados de innovación a través de la gestión del conocimiento. Estrategia y Organizaciones, 26(61), 45-64.
- Gee, S. (1982). Technology transfer, innovation, and international competitiveness. Design Studies, 3(2), 112.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt kültürü. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), 61-85.
- Gülcan, M. G. & Cemaloğlu, N. (2017). Örgüt kültürü örgütsel tanı ve değişim rekabetçi değerler modeli. Pegem, 1-218.
- Hofstede, G. (1994). The business of international business is culture. International business review, 3(1), 1-14.
- Hofstede, G.; Neuijen, B.; Ohayv, D. D. & Sanders, G. (1990). "Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative
- Hurley, R. F. (1995). "Group Culture and Its Effect on Innovative Productivity". Journal of Engineering and Technology Management, 12(1):57-75.
- Hurley, R. F. & Hult, G. T. (1998). "Innovation, Market Orientation, and Organizational Learning: An Integration and Empirical Examination". Journal of Marketing, 62(3):42-54.
- İşcan, Ö. F. & Karabey, C. N. (2007). Örgüt iklimi ile yeniliğe destek algısı arasındaki ilişki. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 180-193.
- Jamrog, J.; Vickers, M. & Bear, D. (2006). Building and sustaining a culture that supports innovation. People and Strategy, 29(3), 9.
- Judge, W. Q.; Fryxell, G. E. & Dooley, R. S. (1997). "The New Task of R&D Management: Creating Goal-Directed Communities For Innovation". California Management Review, 39(3):72-85.
- Kell, D. B. & Lurie-Luke, E. (2015). The virtue of innovation: innovation through the lenses of biological evolution. Journal of The Royal Society Interface, 12(103).
- Kelley, B. (2010). Stoking Your Innovation Bonfire. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Keyton, J. (2005). Communication and Organizational Culture: A Key Tounderstanding Work Experiences. California: Sage Publications.
- Kosa, G. (2011). Örgüt Kültürünün Değişiminde İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolüne İlişkin Bir Araştırma. Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 13(2).
- Maillard, P. (2014). Competitive Quality and Innovation. Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc.
- March-Chorda, I. & Moser, J. (2011). How Organisational Culture Affects Innovation in Large Sized ICT Firms: A Pilot Study. OLKC Congress. Hull: Hull University Business School.
- Martins, E. C. & Terblanche, F. (2003). Building organisational culture that stimulates creativity and innovation. European journal of innovation management.(6).64-74
- McGrath, R. G.; Tsai, M.-H.; Venkataraman, S. & MacMillan, I. C. (1996). Innovation, Competitive Advantage and Rent: A Model and Test. Management Science, 42(3), 389-403.
- McLean, L. D. (2005). Organizational culture's influence on creativity and innovation: A review of the literature and implications for human resource development. Advances in developing human resources, 7(2), 226-246.

- Naranjo-Valencia, J. C.; Sanz -Valle, R. S. & Jimenez-Jimenez, D. J. (2010). "Organizational Culture as Determinant of Product Innovation". *European Journal of Innovation Management*, 13(4):466-480.
- OCDE. (2002). *Manual de Frascati*. (FECTYT, Ed.) (1st ed.). Paris, Frace: Fundación Española de Ciencia Y Tecnología.
- OECD & EUROSTAT. (2005). *Oslo Manual: Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data*. European Communities. Madrid, España: Grupo Tragsa.
- O'Reilly, C. (1989). "Corporations, Culture, and Commitment: Motivation and Social Control in Organizations". *California Management Review*, 89(31):9-25.
- Özdemir, L. & Sönmez, Ü. R. V. (2018). Örgütsel Kültürün Ürün İnovasyonu Üzerinde Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, 9(21).
- Padgett, J. & Powell, W. (2012). *The nature and importance of innovation*. Princeton: Princeton University Press.
- Pfister, J. (2009). *Managing Organizational Culture for Effective Internal Control*. Berlin: Physica-Verlag.
- Piatier, A. (1987). *Les innovations transsectorielles et la transformation des entreprises*. In *Conferencia sobre las Regiones, la innovación y la Tecnología*. Barcelona: ESADE.
- Prabhu, J. (2010). The importance of building a culture of innovation in a recession. *Strategic HR Review*, 9(2):5-11.
- Porter, M. (2007). *Competitive advantage*, Asse books, Novi Sad, p.51
- Porter, M. (1985). *The Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York, USA: The Free Press.
- Porter, M. (2001). *The Technological Dimension of Competitive Strategy*. In R. Burgelman & H. Chesbrough (Eds.), *Research on technological innovation, management and policy* (Vol. 7). Greenwich, CT: JAI Press.
- Rothwell, R. & Wissema, H. (1986). "Technology, Culture and Public Policy". *Technovation*, 4(2):91-115.
- Russell, R. D. (1989). "How Organisational Culture Can Help to Institutionalise the Spirit of Innovation in Entrepreneurial Ventures". *Journal of Organizational Change Management*, 2(3):7- 15.
- Samsonowa, T. (2012). *Industrial Research Performance Management: Key Performance Indicators in The ICT Industry*.
- Sarros, J. C.; Cooper, B. K. & Santora, J. C. (2008). "Building a Climate for Innovation Through Transformational Leadership and rganizational Culture". *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15(2):145-158.
- Sharifirad, M. S. & Ataei, V. (2012). "Organizational Culture and Innovation Culture: Exploring the Relationships Between Constructs". *Leadership & Organization Development Journal*, 33(5): 494-517.
- Schein, E. H. (1990). *Organizational culture* (Vol. 45, No. 2, p. 109). American Psychological Association.
- Schein, E. H. (1992). *Organizational Culture and Leadership*, (2nd Edition). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Schein, E. H. (2004). *Organizational Culture and Leadership*, (3rd Edition). San Francisco: Jossey-Bass.

- Schneider, B.; Gunnarson, S. K., & Niles-Jolly, K. (1994). Creating the climate and culture of success. *Organizational dynamics*, 23(1), 17-29.
- Sipahi. E. (2018). *Accountability & Transparency in Corporate Governance*. LAP LAMBERT Academic Publishing. 10-13:64
- Taheri, M.; Ansari, M. R., & Ganji, R. (2013). "The Relationship Between Cultural Barriers, Open Mindedness and Organizational Innovation". *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(3):364-367.
- Tushman, M. L. & O'Reilly, C. A. (1997). *Winning Through Innovation: A Practical Guide to Leading Organizational Change and Renewal*. Massachusetts: Harvard Business Review Press.
- Uzkurt, C. & Şen, R. (2012). "Örgüt Kültürü ve Örgütsel Yeniliğin Pazarlama Yeniliğine Etkisi: Gazlı İçecek Sektöründe Bir Araştırma". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3):27-50.
- Yeşil, S. & Kaya, A. (2012). "The Role of Organisational Culture on Innovation Capability: An Empirical Study". *International Journal of Information Technology and Business Management*, 6(1):11-25.

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Özsoy, D. & Karataş, K. (2020). "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Hukuki Çerçevesi", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:1 ; pp: 107-120

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Politika, Sosyal Yardım, Sosyal Hizmet

Keywords: Poverty, Social Policy, Social Assistance, Social Service

Makale Türü Derleme

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARININ HUKUKİ ÇERÇEVESİ

The Legal Structure of Poverty Alleviation Policies in Turkey

Dilek ÖZSOY¹

Kasım KARATAŞ²

Geliş Tarihi / Arrived Date	Kabul Tarihi / Accepted Date	Yayınlanma Tarihi / Published Date
27.12.2019	29.01.2020	31.01.2020

ÖZ

Bu makalede, Türkiye'deki yoksullukla mücadele politikalarının hukuki yapısı ele alınmaktadır. Bu kapsamda yoksullukla mücadeleye yönelik Türkiye'de benimsenen sosyal politikaların hukuki mevzuatı ve doğrudan sosyal yardımlardaki yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Makalede yoksullukla mücadele kapsamındaki politikaların temelini oluşturan Kanunlar irdelenmiştir. Bu kapsamda 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunlarının yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikadaki yeri ele alınmıştır. Makalenin ana materyalini yoksullukla mücadeleye yönelik politikaları doğrudan ve dolaylı şekilde düzenleyen yasal mevzuat, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın raporları, Anayasa ve bu alanda yazılan makale ve raporlar oluşturmaktadır.

ABSTRACT

This paper examines the legal structure of poverty alleviation policies in Turkey. Legal regulation of social policy adopted in Turkey for the fight against poverty and legal regulations on direct social assistance have been included. In this article, the Laws that constitute the basis of the policies within the scope of the fight against poverty are examined. In this context, the importance of the Law No. 2022 about granting salary for people of 65-Year-Old, Poor, Needy and Orphaned Turkish Citizens and the Law No.3294 of Encouraging Social Assistance and Solidarity on social policies aimed at combating poverty were discussed. The main material of the article consists of the legislation, direct and indirect regulations regulating policies to combat poverty, the reports of the Ministry of Family, Labor and Social Services, the Constitution and articles and reports written in this field.

1. GİRİŞ

Yoksullukla mücadele politikalarında yer alan sosyal yardım desteklerinin sağlanması hukuk devletlerinde yasal düzenlemeler doğrultusunda yürütülmektedir. Hak temelli sosyal politika anlayışının hâkim olduğu ülkelerde yoksul hedef kitlenin belirlenmesinde ve sosyal desteklerin sağlanmasında tarafsızlık ilkesi doğrultusunda yasal düzenlemeler oluşturulmaktadır.

Sosyal politikaların temelini oluşturulan hukuki alt yapı, bu politikaların yürütülmesinde en önemli dayanaktır. Bu doğrultuda politikaların uygulama aşamasında, kurum politikaları ortaya

¹ Dr., Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, dilekozsoyeco@gmail.com, Ankara/TÜRKİYE

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kkaratas@hacettepe.edu.tr
Ankara/TÜRKİYE

çıkılmaktadır. Son aşamada ise kurum politikalarının uygulamaları sonucunda, doğrudan sosyal sorunlara sahip ve sosyal hizmet beklentisi içinde olan birey, grup, aile ve topluma ulaşılmaktadır.

Sosyal politikalara ilişkin yasa ve politikaların gücü ile birlikte bunların yorumlanması ve uygulama süreçleri önemlidir. Çünkü yasaların oluşturulmasında ve politikaların belirlenmesinde, tam tarafsızlık ve değerlerden bağımsızlık söz konusu değildir. Politikaların içerisinde gömülü haldeki değerler, toplumdaki genel değerleri yansıtmakta olup, bu açıdan politik değişimler ve politikadaki gelişimler zaman içerisinde farklılaşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının **2. maddesinde** "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir" hükmü yer almakta olup, bu hüküm kapsamında sosyal devlet anlayışı vurgulanmaktadır.

Bu kapsamda Anayasa'nın 41. maddesi **aile bütünlüğüne**, 42. maddesi **eğitim ve öğrenim hakkına**, 55. maddesi **çalışanlara sağlanacak sosyal yardımlara**, 56. maddesi **sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkına**, 57. maddesi **konut hakkına**, 60. maddesi **sosyal güvenlik hakkına**, 61. maddesi **özel olarak korunması gereken kesimlere** ilişkin hükümlere yer vermektedir.

2. TÜRKİYE'DE HUKUKİ DÜZENLEMELERDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Yoksullukla mücadele kapsamında belirlenen politikaların ve uygulamaların sağlıklı yürütülebilmesi için politikaların sağlam bir yasal zemine dayanması ve objektif ölçütlere göre oluşturulması son derece önemlidir.

Bu kapsamda Anayasada, sosyal politikalar ile ilgili kanunlarda ve diğer yasal düzenlemelerde yoksul hedef kitlenin belirlenmesi ve sağlanacak sosyal desteklere ilişkin hükümler yer almaktadır.

Anayasanın **5. maddesinde** "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlamaya çalışmaktır." şeklinde ifade edilmiştir. **10. maddesinde** "Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." hükmü ile kanun önünde **eşitlik ilkesi kapsamında toplumdaki kırılğan kesimlere ayrıcalık** sağlanmıştır.

Yoksullukla mücadeleyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen ulusal mevzuatta yer alan kanunlar ve bu kanunlarda esas alınan amaç, hedef kitle ve uygulanacak tedbirler aşağıda verilmiştir.

"193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu" (Kabul Tarihi:31.12.1960) ; Kanun ile gelişmiş ve medeni bir vergi sisteminin kurulması temel alınmıştır. Kanunda yer alan muafiyetler ve istisnalar yoksullukla mücadele için kullanılan araç niteliğindedir (Gelir Vergisi Kanunu).

"197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu" (Kabul Tarihi:18.02.1963) ; Kanun ile engellilerin kullanımına uygun hale getirilmiş olan araçlar motorlu taşıtlar vergisinden muaf tutulmaktadır (Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu).

"222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu" (Kabul Tarihi:05.01.1961); Kanun kadın erkek tüm nüfusun, "bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim, öğretim ve öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburiyeti" esas almaktadır. 2012 yılındaki değişiklikle zorunlu temel eğitimin 8 yıla çıkarılmasına ilişkin yasal düzenlemeye göre yoksul öğrencilere sunulan kaynaklara yer verilmiştir. Kanunun 59. Maddesi ile çocuk işçiliğinin yasaklanması hedeflenmiştir (İlköğretim ve Eğitim Kanunu).

"224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun" (Kabul Tarihi:05.01.1961); Türkiye'de sağlık hizmetlerinin yurt çapında eşitlikçi bir biçimde

sağlanması amacıyla 1960’ların başında uygulamaya konulan yaklaşım çerçevesinde sağlığın sosyalizasyonu, 1960’lı yılların planlı kalkınma anlayışı içinde oluşan bir kavramdır (Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun).

Planlı kalkınma anlayışı kapsamında merkezi düzeyde planlama ilkeleri yerel ve bölgesel seviyede belli hizmetlerin görülmesi için gereksinimler doğrultusunda belirlenmiş olup, 224 sayılı Kanununun ilk maddesinde ilk kez “insan hakları” sözcüğünün geçmesi ile Türk Hukuku’nda bir ilke imza atılmıştır. Bu Kanun ile sağlık kavramı “bedensel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik hali” olarak tanımlanarak, bedensel ve ruhsal yönden hastalıkların ötesinde yoksulluk, hastalık, cahillik, tembellik, işsizlik şeklinde sosyal hastalıklar ile Beveridge’in tanımladığı 5 sosyal hastalığa işaret edilmiştir (Ciner & Fişek, 2010).

“506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu” (Kabul Tarihi:17.07.1964); Kanunda “iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde sosyal sigorta yardımlarına” ilişkin hükümler ve bu kollara ait sigortalıların, eş, çocuk, ana ve babaya sağlanan yardımlar yer almaktadır. Sürekli başka birinin bakımına muhtaç olan sigortalılara Kanundaki özel hükümler doğrultusunda belli oranlarda fazla ödeme yapılması esas alınmıştır (Sosyal Sigortalar Kanunu).

“775 Sayılı Gecekondu Kanunu” (Kabul Tarihi:20.07.1966); Var olan gecekonduların ıslahı ve yeni gecekondu yapımının önlenmesiyle ilgili tedbirler içeren kanun yoksullukla mücadele kapsamında en önemli başlıklardan biri olan barınmaya ilişkin politika uygulama araçlarını içermektedir. Bu Kanun ile yoksul ve dar gelirli konutsuz yurttaşlara sosyal konut inşası ve kendi evini yapana yardım programı ile nüve konut yapımı için arsa tahsisi gerçekleştirilmiştir (Gecekondu Kanunu).

“1164 Sayılı Arsa Ofisi Kanunu” (Kabul Tarihi:29.04.1969); Kanun ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından arsaların aşırı fiyat artışları önlenerek tanzim alım ve satış yapılarak belirlenen amaçlar doğrultusunda arazi ve arsa sağlanması amaçlanmıştır (Arsa Ofisi Kanunu).

“1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu” (Kabul Tarihi:29.07.1970); Kanun ile gazi, engelli, şehit dul ve yetimlere ait belirli koşulları sağlayan tek mesken için vergi oranlarının sifra kadar indirilmesi söz konusudur (Emlak Vergisi Kanunu).

“1479 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu” (BAĞ-KUR Kanunu) (Kabul Tarihi:02.09.1971); Kanun ile kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanların sosyal güvenlikleri düzenlenmiş olup, sigortalı sayılan kişilerin malullük, yaşlılık ve ölüm (emeklilik–dul–yetim aylığı) hallerinde yapılacak işlemlerinin usul ve esasları belirlenmiştir (Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu).

“1580 Sayılı Belediye Kanunu” (Kabul Tarihi:03.04.1930); Kanunda belediyelerin görevleri doğrultusunda yoksullukla mücadelede “fakir ailelerin ikiz çocuklarına, öksüz, fakir, kimsesiz çocuklara para, hekim, ilaç, yeme, içme, giyinme, barınma, tahsil, terbiye konularında yardım, fakir hastalara bakım, ilaç temini, fakirlerin cenazelerinin kaldırılması, bakacak kimsesi olmayanların bakımı” yer almıştır. Asker ailelerinden muhtaç olanlara yardım sağlanmasına ilişkin usul ve esaslar da kanunda bulunmaktadır. Fakirlere parasız veya ucuz ilaç temini, ücretsiz muayene sağlanması, fakirlere doğum yardımı kapsamında ebe istihdamının sağlanması da söz konusudur (Belediye Kanunu).

“1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu” (Kabul Tarihi:24.04.1930); Kanununun 154. maddesinde “Hükümet ve belediye tabipleri ve ebeleri fakir kadınların doğurmasından meccanen yardıma mecburdurlar” hükmü ile yoksul kadınların doğumlarında tıbbi yardım sağlanması amaçlanmıştır. Kanununun 173. Maddesindeki 12 yaşından küçük çocukların amele ve çırak çalıştırılmasını yasaklayan hükümle çocuk işçiliğinin önlenmesi temel alınmıştır (Umumi Hıfzısıhha Kanunu).

“1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu” (Kabul Tarihi:14.06.1973); Kanun ile eğitimde “kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği” sağlanması, “maddi imkanlardan yoksun başarılı

öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımların yapılması hedeflenerek, “özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirlerin” alınması benimsenmiştir. Kanunda okullarda okul-aile birliklerinin “maddi imkanlardan yoksun öğrencilerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayni ve nakdî bağışların” kabulüne yer verilmiştir (Milli Eğitim Temel Kanunu).

“1757 Toprak ve Tarım Reformu Kanunu” (Kabul Tarihi:25.06.1973); Kanun ile “toprak mülkiyet dağılımının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi” temel alınmıştır. Topraksız veya az topraklı çiftçi ailelerinin topraklandırılarak desteklenmeleri ve örgütlenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Geçim olanaklarına kavuşturulamayan topraksız çiftçilerin her türlü masrafları Toprak ve Tarım Reformu Fonundan karşılanmak üzere, tarım dışı sektörlere aktarılmaları ve dış ülkelere işçi gönderilmeleri konusunda öncelik sağlanması söz konusudur (Toprak ve Tarım Reformu Kanunu).

“2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” (Kabul Tarihi:01.07.1976); “65 yaşını doldurmuş, kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan kişilere aylık bağlanmasına” ilişkin hukuki düzenlemedir.

Bu Kanun, toplumda genellikle “engelli aylığı” olarak bilinen “ekonomik yoksunluk içinde bulunan; 18 yaşından büyük engelli bireyler ve kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış engelli yakını bulunan Türk Vatandaşlarına aylık bağlanma” hükümlerini içermektedir. Kanunda engel oranına göre aylık miktar değişmekte olup hastaneden alınan engelli sağlık raporunda belirtilen engel oranına değişmektedir. (AÇSHB_a).

“2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu” (Kabul Tarihi:04.11.1981); Kanun ile yüksek öğretimdeki öğrencilerin beden ve ruh sağlıklarının korunarak, barınma ve beslenmelerine ilişkin sosyal gereksinimlerinin karşılanması temel alınmıştır. Buna ilave olarak Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından burs verilenlere veya verilebilecek durumdaki öğrencilere öncelik verilmek suretiyle öğrenim gördükleri kurumlarda geçici işlerde kısmi zamanlı olarak çalışmaları yer almaktadır (Yükseköğretim Kanunu).

“2684 Sayılı İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun” (Kabul Tarihi:17.06.1982); Kanun Milli Eğitim Bakanlığı'na “ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan gereksinim sahibi öğrencilere parasız yatılı ve burslu okuma olanağının sağlanması ve sosyal yardımda bulunma görevi” verilmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009, s. 89). Bu konuda maddi olanaklardan yoksunluk ve başarılı olma ölçütleri esastır.

“2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu” (Kabul Tarihi:24.05.1983); 27 Mayıs 1983 tarihinde yürürlüğe giren kanun, korunmaya, bakıma ya da yardıma gereksinimi olan engelli, yaşlı, çocuk, aile ve diğer kişilere sağlanan sosyal hizmetlere ve bu hizmetlerin yürütülmesine ilişkin hükümleri içermekte olup, kanunda “sosyal hizmetler kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü” şeklinde ifade edilmektedir (Sosyal Hizmetler Kanunu).

“2860 Sayılı Yardım Toplama Kanunu” (Kabul Tarihi:23.06.1983); Kanun “yardım toplamaya yetkili kişi ve kuruluşları ve bunların hangi amaçla yardım toplayabileceklerini belirlemek üzere yardımın toplanmasına, kullanılmasına ve denetlenmesine ilişkin usul ve esasları” düzenlemektedir. Bu kapsamda kamu yararına uygun olacak şekilde “muhtaç kişilere yardım sağlamak ve kamu hizmetlerinden bir veya birkaçını gerçekleştirmek veya destek olmak üzere gerçek kişiler, dernekler, kurumlar, vakıflar, spor kulüpleri, gazete ve dergilerin yardım toplayabilmeleri” sağlanmaktadır (Yardım Toplama Kanunu).

“2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu” (Kabul Tarihi:17.10.1983); Kanun ile tarım SSK statüsü içinde “tarım sektöründe hizmet akdine tabi olarak çalışan tarım işçileri için getirilmiş bir sigortalılık statüsü” düzenlenmektedir (Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu).

“2926 Sayılı Tarımda Kendi Adına Ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu” (Kabul Tarihi: 17.10.1983); Kanun ile “tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlara ve hak sahiplerine, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde” sosyal sigorta yardımları sağlanmaktadır (Tarımda Kendi Adına Ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu).

“2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu” (Kabul Tarihi:02.03.1984); Kanunda yoksullukla mücadele konusunda konut gereksiniminin karşılanmasına ilişkin devletin yapacağı desteklemeler yer almaktadır. Bu kapsamda kredilerde faiz sübvansiyonu söz konusu olmaktadır. Buna göre “08/06/1949 tarihli ve 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 56’ncı maddesi ile mülga 45 inci ve 64 üncü maddelerine, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve GSS Kanununun 47’nci maddesine ve 3/11/1980 tarihli ve 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanuna göre veya 2330 sayılı Kanun hükümleri uygulanarak aylık bağlanmasını gerektiren kanunlara göre harp veya vazife malullerine ve bunların dul ve yetimlerine bir konut ile sınırlı olmak kaydıyla Toplu Konut İdaresince (TOKİ) faizsiz olarak kredi verilmesi” hükmü getirilmiştir. TOKİ'nin görev kapsamında yoksul aileler için konut temini konusunda kendisine eşine ve/veya velayeti altında bulunan çocuklara ait tapuda kayıtlı herhangi bir gayrimenkulün bulunmaması, Sosyal Güvenlik Kurumuna tabi olmaması, 2022 Sayılı Kanun kapsamında maaş alanlar ve 3294 sayılı Kanun kapsamında SYDTF'den yararlananlar için alt-yoksul grubu ile dar-orta gelir grubu için sosyal konut inşa edilmesi yer almaktadır (Toplu Konut Kanunu).

“3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Kanunu” (Kabul Tarihi:29.05.1986); Türkiye’de yoksulluk konusunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının “Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” hükmü temel alınarak Sosyal Yardımlaşmayı Teşvik Fonu 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren SYDT Kanunu ile kurulmuş olup, yoksullukla mücadele konusunda temel kanun niteliğindedir.

Bu kanun kapsamında yoksul vatandaşlara ve Türkiye’de bulunan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti sağlamak ve gelir dağılımını düzeltmek amacıyla kanunda öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak T.C. Merkez Bankası nezdinde SYDTF kurulmuştur. Bu fon aracılığıyla “sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edilmesi” hedeflenmiştir (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu).

Fon kaynaklarının kullanım ve dağıtım kararları SYDTF Kurulunca alınmaktadır. Fonun yardım faaliyetleri il ve ilçelerde bulunan 1000 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kanalıyla yürütülmektedir” (AÇSHB_b).

Bu Kanun ile sosyal güvencesi olmayan yoksul, kimsesiz, muhtaç yurttaşlar için devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirme hedefi güdülmektedir.

1986-2004 tarihleri arasında ilgili fonun idari işleri Başbakanlığa bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Fon Genel Sekreterliği eliyle yürütülürken, bu tarihten itibaren Fon Genel Sekreterliği, Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlük olarak teşkilatlanarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Bu yapılanmayla beraber var olan sosyal yardım programlarının ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan yurttaşlara daha etkin ve daha hızlı bir şekilde ulaştırılması amaçlanmıştır. 2011 yılında 633 sayılı KHK ile kurulan ASPB’ye bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) olarak aynı amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu faaliyetlerin yürütülmesinde hedef alınan temel görevler;

- Yoksullukla mücadeleye ilişkin stratejilerin geliştirilmesi,

- Sosyal yardım yararlanıcılarının nesnel ölçütlere göre belirlenerek muhtaçlığa dayalı olarak sunulan tüm sosyal yardımların tek merkezde birleştirilmesi,
- Adil bir gelir dağılımının sağlanması amacıyla yoksul ve muhtaç bireylerin düzenli sosyal yardımlar ile güçlendirilmesi,
- Çalışabilir durumda olan sosyal yardım yararlanıcılarının kendi emekleri ile geçinmelerinin sağlanması olarak sıralanmaktadır (AÇSHB_c).

“3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu” (Kabul Tarihi:05.06.1986); Bu kanunda Milli Eğitim Bakanlığına, özel eğitime muhtaç olan kişileri iş yaşamındaki koşullara hazırlamak amacıyla özel meslek kurslarını düzenlenmesini sağlamaktadır (Mesleki Eğitim Kanunu).

“3816 Sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Kanunu” (Kabul Tarihi:18.06.1992); Bu kanun sosyal güvencesi bulunmayan ve sağlık giderlerini karşılayabilecek durumda olmayan Türk vatandaşlarının sağlık giderlerinin GSS uygulamasına geçilinceye kadar devlet tarafından karşılanmasını sağlamaktadır (Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Kanunu).

“4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu” (Kabul Tarihi:25.08.1999); Kanun ile çalışabilecek durumda ve isteğinde olmasına karşın kendi isteği dışında işsiz kalan sigortalılara, kanunda öngörülen belli süreler için sosyal devlet anlayışı ile pasif istihdam kapsamında işsizlik ödeneği ödenmesi söz konusudur. Pasif istihdam politikası kapsamında işsizlik ödemesi ile beraber aktif istihdam politikaları kapsamında yeni iş edindirme, kısa çalışma ödeneği, ücret garanti fonu gibi hususları da düzenlenmiştir (Göçmen, 2012, s. 137).

“4458 Sayılı Gümrük Kanunu” (Kabul Tarihi:27.10.1999); Kanun ile engelli ve malul kişilerin kullanımına ait eşyalar gümrük vergilerinden muaf tutulmaktadır (Gümrük Kanunu).

“4736 Sayılı Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” (Kabul Tarihi:08.01.2002); Kanun ile ücretsiz ya da indirimli olarak yolcu taşıma hizmetine ilişkin toplu taşıma araçlarının hizmet kapsamı ve bu hizmetlerden yararlanmaya ilişkin temeller yer almaktadır. Kanunda %40 ve üzeri engellilerin kendileri, ağır engellilerin kendileriyle beraber refakatçisi, 60 yaş ve 65 yaş üstü bireylerin ücretsiz ve indirimli yolculuk haklarına ilişkin düzenlemeler belirlenmiştir (Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun).

“4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu” (Kabul Tarihi: 06.06.2002); Kanun ile engellilik oranı %90 ve daha fazla olan malul ve engellilere yönelik belirli koşulları sağlayan araç alımlarında ÖTV muafiyeti bulunmaktadır (Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 2002).

“4857 Sayılı İş Kanunu” (Kabul Tarihi:22.05.2003); Kanunda “korunmalı işyerlerinde çalışan iş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere, işverenlerince zamanında ödenmiş olan ücretlerin 2022 sayılı kanun ve 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu kapsamında belli oranlarda Hazine tarafından işverene ödenmesi yer almaktadır (İş Kanunu, 2003). Kanunda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda çocukları çalıştırma yasağı ile ilgili hükümler bulunmaktadır.

Kanununun 30. Maddesinde engelli ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunda elli ve üzeri işçi çalışan özel sektör işyerleri için % 3, kamu işyerleri için % 4 engelli ve % 2 eski hükümlü istihdamına ilişkin yükümlülük yer almaktadır.

“5102 Sayılı Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun” (Kabul Tarihi:03.03.2004); Kanun ile yurt içinde ve dışında yüksek öğrenim görmekte olan öğrencilere burs, kredi ve nakdî yardım verilmesiyle ilgili usuller düzenlenmekte olup Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunca yurt içinde yüksek öğrenim gören, yeterlikleri ve gereksinimleri tespit edilen öğrencilere burs ve kredi verilmesi yer almaktadır (Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun).

“5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu” (Kabul Tarihi:10.07.2004); Büyükşehir belediyelerinin yönetimine ilişkin hukukî statüsünün düzenlenmesi, hizmetlerin plan ve program dahilinde etkin, verimli ve uyum içinde yürütülmesi amacıyla hazırlanan 5216 Sayılı Kanununun büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görevlerinin ve sorumluluklarının belirtildiği 7. maddesinde yaşlılara, engellilere, gençlere, çocuklara ve kadınlara yönelik sosyal ve kültürel hizmetlerin sunumu, büyükşehir belediyesinin giderlerinin sıralandığı 24. Maddesinde “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” başlığı ile yoksulluk politikalarının uygulamalarındaki görev ve sorumluluklar yer almaktadır (Büyükşehir Belediyesi Kanunu).

Yerel yönetimlerin halka merkezi hükümetten daha yakın olması, bölge halkının özelliklerini bilmesi yoksullukla mücadelede avantajlı konuma getirmektedir. Kırdan kente gerçekleşen göçlerin yönetimi konusunda da yerel yönetimlerin devrede olması önemlidir (Kasalak, 2013, s. 73).

“Yerel yönetimler yoksulluğun önlenmesine yönelik meslek edindirme kursları, ayni ve nakdi yardımlar, aşevi hizmetleri, sağlık taramaları, mikro kredi ve gıda bankacılığı uygulamalarıyla etkinlik ve başarısını arttırması merkezi yönetimle olan iş birliği ile yakından ilişkili olup, merkezi yönetimden başlamak üzere en alt birim ve örgütlere kadar iş birliği içinde hareket etmek, yoksullukla mücadelede atılacak ilk adımları oluşturmaktadır.” (Öz & Yıldırım, 2009, s. 453).

“5253 Sayılı Dernekler Kanunu” (Kabul Tarihi:04.11.2004); Kanun dernekler, federasyonlar, konfederasyonlar ve vakıf dışındaki kar amacı olmayan kuruluşların faaliyetlerini, yükümlülüklerini, denetimlerini içeren hususları düzenlemiştir. Kanun kapsamında derneklerin “kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütmesi durumunda kamu kurum ve kuruluşlarının, proje maliyetlerinin en fazla yüzde ellisi oranında ayni veya nakdi katkı sağlayabileceği” belirtilmiştir. Engelliler ve eski hükümlülerde mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyon, kendi işlerini kurmaları, engellilerin iş bulmasını sağlayacak destek teknolojilerine ilişkin projeler ile benzeri projeler için bu oran aranmamaktadır (Dernekler Kanunu).

“5273 Sayılı Arsa Ofisi Kanunu Ve Toplu Konut Kanunu’nda Değişiklik Yapılması İle Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun” (Kabul Tarihi:08.12.2004); Kanun ile “arsaların aşırı fiyat artışlarını önlemek üzere tanzim alış ve satışı yapmak; konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları ve kamu tesisleri için arazi ve arsa sağlamak” olup, konuya ilişkin tüm görevlerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca yürütülmesi esastır (Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun, 2004).

“5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu” (Kabul Tarihi:22.02.2005); Kanun ile il özel idarelerinin görev, yetki ve sorumlulukları kapsamında yoksullara sağlanan ödenekler, sosyal hizmet ve yardımlar yer almaktadır. Bu kapsamda yoksullar için mikro kredi verilmesi, sosyal yardım ve sosyal hizmet kapsamında ödeneklerin kullanımı esastır (İl Özel İdaresi Kanunu).

“5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu” (Kabul Tarihi:14.06.2005); Kanun ile “doğal afetlerin ve hastalıkların tarım ve hayvancılıkta neden olduğu zararları, ticari ve kar amacı olmadan, sigorta ilkeleri çerçevesinde ve teknik temellere dayanarak, çağdaş, güvenilir, şeffaf ve sürdürülebilir bir sistemle, kısmen de olsa karşılayarak, üreticileri, uzun dönemde gelir istikrarına kavuşturarak, üretimde sürekliliğin ve gıda güvenliğinin sağlanması” düzenlenmektedir (Tarım Sigortaları Kanunu).

“5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve KHK’larda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” (Kabul Tarihi:01.07.2005); Kanun ile “özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirlerin alınarak topluma katılımlarının sağlanması” hedeflenmiştir. Bu kapsamda Kanunda özürlülere maaş bağlanması, eğitim ve sağlık alanlarındaki hakları, bakım durumlarına yönelik düzenlemeler yer almaktadır (Özürlüler ve Bazı Kanun ve KHK’larda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun).

“5393 Sayılı Belediye Kanunu” (Kabul Tarihi:03.07.2005); Kanunda, yoksul ve gereksinim sahipleri kavramı ve bu kesime yönelik uygulanması hedeflenen sosyal yardımlara ilişkin maddeler bulunmaktadır. Kanunun 60. maddesinde “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ve özürllülere yönelik sosyal hizmet ve yardımlar” belediye bütçe giderlerinde yer almaktadır. 76. ve 77. maddelerinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilkelerinin uygulanması, dayanışma ve katılımı sağlayıcı programların yürütülmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Belediye Kanunu). Bu kapsamda;

- ✓ Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması, meslek ve beceri kazandırma hizmetlerinin sunulması,
- ✓ Büyükşehir belediyeleri ve nüfusu 50.000’i geçen belediyelerde kadınlara ve çocuklar yönelik koruma evlerinin açılması,
- ✓ Okul öncesi eğitim kurumları ile sağlıkla ilgili her türlü tesisin açılması, işletilmesi,
- ✓ Bütçeden yoksul ve muhtaçlara ayrılan ödeneğin kullanılması, özürllülere yönelik hizmetleri yürütme ve özürllüler merkezi oluşturma (Md. 38/n),
- ✓ Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürllülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımların belediye giderleri arasında yer alması (md.60/i),
- ✓ Konutu olmayan dar gelirli kişiler ve ailelere arsa tahsisinin yapılabilmesi (md.69),
- ✓ Eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve yardımlar ile yaşlı, kadın, çocuk, özürllü, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin sunumunda beldede dayanışmanın ve katılımın sağlanması, hizmetlerde etkinliğin sağlanması için gönüllülerin katılımına ilişkin programların uygulanması (Md. 77) gibi sosyal hizmet ve yardımlara ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

“5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu” (Kabul Tarihi:03.07.2005); Kanun ile “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına” ilişkin hükümler düzenlenmektedir. Kanunda koruyucu ve destekleyici tedbirler bölümünde “danışmanlık tedbiri, eğitim tedbiri, bakım tedbiri, sağlık tedbiri ve barınma tedbirine” yönelik maddeler yer almaktadır (Çocuk Koruma Kanunu).

“5434 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu” (Kabul Tarihi:08.06.1949); Kanun kapsamında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na tabi çalışanların haklarına ilişkin usul ve esaslar yer almıştır. Bu kapsamda iştirakçilere ve iştirakçilerin dul, yetim, ana ve babalarına bağlanacak aylık ödemeleri ve sosyal yardım ödemelerine ilişkin esaslar içerilmektedir (Emekli Sandığı Kanunu).

“5488 Sayılı Tarım Kanunu” (Kabul Tarihi:18.04.2006); Kanunda tarım politikalarının değerlendirilmesi, tarımsal destekleme politikalarının tanımlanması, bu programların yürütülmesine yönelik yasal ve idari düzenlemeler içerilmektedir (Tarım Kanunu).

“5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” (Kabul Tarihi:31.05.2006); Sosyal Sigortalar ve GSS Kanunu “sosyal sigortalar ile GSS bakımından kişileri güvence altına almak, bu sigortalardan yararlanacak kişileri ve sağlanacak hakları, bu haklardan yararlanma şartları ile finansman ve karşılama yöntemlerini belirlemek, sosyal sigortaların ve genel sağlık sigortasının işleyişi ile ilgili usul ve esasları” düzenlemeyi amaçlamaktadır (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu).

Bu Kanun kapsamında GSS sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanmak bir hak olup, bu kapsamda söz konusu hizmetlerin sağlanması Sosyal Güvenlik Kurumu için bir yükümlülüktür (Tekin, 2012, s. 151).

5510 sayılı Kanunun tanımlarla ilgili bölümünde sayılan kişiler genel sağlık sigortalısı olarak tanımlanmış olup, 60. maddesine göre GSS kapsamında yer alabilmek için Türkiye’de ikametgah koşulu gerekmektedir.

Kanunda GSS kapsamında harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan doğan hakları da dikkate alınarak, Kurumca belirlenecek test yöntemleri ve veriler kullanılarak tespit edilecek aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlar ile gelir belirlenmesi yapılmaksızın genel sağlık sigortalılığı ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi

bulunmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar ve 65 yaş veya özürlü aylığı alanlar şeklinde doğrudan yoksullukla bağlantılı olan bireyleri kapsamaktadır (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu).

GSS yardımlarından yararlanabilmek için katılım payı ödenmesi temel olup, katkı payının ödenmesine ilişkin hükümler 68. maddede belirtilmektedir. Katılım payı alınmayacak haller, sağlık hizmetleri ve kişilerin listelendiği 69. maddeye göre "korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalananlar" sağlık hizmetlerinden katılım payı vermeden yararlanacaklardır (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu).

“5737 Sayılı Vakıflar Kanunu” (Kabul Tarihi:20.02.2008); Vakıfların yönetimi, faaliyetleri ve denetimi, taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılmasına, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesinin sağlanmasına ilişkin usul ve esasların belirlendiği Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün kuruluşuna ilişkin bu kanunla vakfiyelerde yazılı hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek üzere her seviyeden eğitim-öğretim tesisleri, öğrenci yurtları sağlık ve sosyal yardım kurumları, aşevleri gibi tesisler açmak, yönetimini sağlamak, öğrencilere eğitim yardımı yapmak, ihtiyaç sahibi insanlara sosyal yardımlarda bulunmak, muhtaç ve engellilere aylık bağlama görevi Hayır Hizmetleri Daire Başkanlığına verilmiştir (Vakıflar Kanunu).

“6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” (Kabul Tarihi:08.03.2012); Bu Kanun ile “şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi” hedeflenmiştir. Kanun doğrudan yoksullukla mücadele kapsamında olmamakla beraber yoksul hedef kitlenin kadın olduğu durumlar nedeniyle bu bölümde yer verilmiştir. Kanun kapsamında şiddet mağduru kadın ve çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici tedbirlere ilişkin hükümler, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) kurulması, geçici maddi yardım yapılması, GSS kapsamında sağlık giderlerinin karşılanmasını içeren mali hükümler yer almaktadır (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun).

3. YOKSULLUKLA MÜCADELEDEKİ TEMEL YASAL DÜZENLEMELERE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

Yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların belirlenmesinde doğrudan müdahale yaklaşımına ilişkin **2022 Sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” (1976)** ilk hukuki düzenleme niteliğindedir. Bu düzenlemede yer alan hükümlerle muhtaç durumundaki 65 yaş üstü kişilere “yaşlı aylığı” ve engellilik durumlarına göre engellilere “engelli aylığı” bağlanmaktadır. Bu Kanun muhtaçlık kriterinin sağlanması halinde hayırseverlik ve lütuf anlayışına bağlı kalınsızın ***“hak olarak geliştirilen ilk nakdi ve düzenli destek”*** niteliğindedir.

Türkiye’de yaşlılara ve engellilere yönelik 2022 sayılı Kanuna dayalı ödenen düzenli nakdi yardımlar bu alandaki en önemli kaynak niteliğindedir. Bu Kanuna göre “herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumundan bir gelir veya aylık hakkından faydalanmayan ve hane içinde kişi başına düşen geliri, 16 yaşından büyükler için belirlenmiş olan asgari ücretin aylık net tutarının 1/3’ünden az olan Türk yurttaşlarına” bu kanun” gereğince aylık bağlanmaktadır.

2015 yılında 65 yaş aylığı almakta olan yaşlıların kimin yanında yaşadığına bakılmaksızın maaşlarını alabilmeleri ve maaşlarında herhangi bir kesinti ya da duraksama olmaması için hane içinde kişi başına düşen gelirin muhtaçlık sınırını aşması nedeniyle yaşlılık maaşı kesilen kişilere maaşlarının tekrar bağlanması konusunda 2022 sayılı Kanuna geçici madde eklenmesi kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda ***yaşlı yurttaşların muhtaçlık değerlendirmesinde hane yaklaşımı terk edilerek 2016 yılından sonra yaşının lehine olacak şekilde kendisi ve eşinin geliri dikkate alınmaya*** başlanmıştır. Bu sayede yaşının kimin yanında yaşadığına bakılmaksızın yaşlılık aylıklarının kesilmesi söz konusu olmayıp yalnızca kendisinin ve eşinin geliri üzerinden muhtaçlık değerlendirilmesinin yapılması kararı uygulanmaktadır. 2022 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle 2016 yılından itibaren uygulamaya geçen muhtaçlık ölçütünün yaşlı lehine değişimine

olumlu yaklaşmış, bu değişiklikle yoksullukla mücadele kapsamında yaşlılık alanında herkes için objektif ölçütün 65 yaş üstü ve yoksul olma şeklinde belirlenmiştir.

1980'li yıllarda reel ücretlerin azalması, gelir dağılımdaki bozulma ve ekonomik olarak yaşanan olumsuzluklar sonrasında uygulanan ekonomik politikalara yöneltilen ağır eleştiriler, sosyal adaletin sağlanması amacıyla yeni önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. 1986'da yürürlüğe giren "3294 Sayılı SYDT Kanunu" böyle bir ortamda gelir dağılımdaki bozulmayı önleme ve sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlama amacıyla oluşturulmuştur. Bu Kanunda yoksullukla mücadelede temel kanun niteliğindedir. Yoksullukla mücadelede doğrudan ve dolaylı olarak yürütülen çok sayıda program dikkate alındığında politikaların "**çok parçalı sistemle**" yürütüldüğü görünmektedir. Bu noktada sosyal güvenlik hakkı, eğitime erişim, sağlığa erişim, temel kamu hizmetlerinden yararlanma, açlıktan korunma, açlık riskiyle karşı karşıya kalmama haklarının hak temelli çözümü konusunda "**asgari gelir desteği**" uygulamasının Türkiye'deki sosyal yardım sistemine entegre edilmesi sosyal politikaların hukuki yapısının düzenlenmesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur.

Yasal mevzuat açısından sosyal politikaların tamamı dikkate alındığında dolaylı olarak pek çok Kanunu içermekle beraber yoksullukla mücadele politikalarının hukuki temeli aşağıda listelenmiş olan Kanunlara dayanmaktadır.

- 3294 Sayılı SYDT Kanunu
- 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk
- Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve GSS Kanunu
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu
- 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu

Türkiye'de sosyal politikaların temel Kanunları niteliğindeki yukarıda sıralanan kanunlara ilişkin değişen veya iptal edilen maddeler yıllar itibarıyla değerlendirildiğinde yürürlüğe girdiği tarihten sonra değiştirilen ya da iptal edilen madde sayıları ve değiştirilen kanun sayıları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Sosyal Politikaların Temel Kanunlarının Değişen veya İptal Edilen Madde Sayıları

Sosyal Politika Temel Kanunları	Değiştiren Kanun/ KHK veya İptal Eden Anayasa Mahkeme Kararı Sayısı	İlgili Kanunda Değişen Veya İptal Edilen Maddeleri
3294 Sayılı Kanun (14.06.1986)	23	25
2022 Sayılı Kanun (10.07.1976)	15	15
5510 Sayılı Kanun (16.06.2006)	63	106
2828 Sayılı Kanun (27.05.1983)	25	25
5737 Sayılı Kanun (20.2.2008)	12	12

Çizelge 1'den anlaşılacağı üzere gibi sosyal politikalar alanında en fazla yasal değişikliğe konu olan Kanun, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve GSS olurken, bunu sırasıyla 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 3294 Sayılı SYDT Kanunu, 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ve 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu takip etmiştir. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve GSS Kanunu 12 yıllık süre içinde yılda ortalama 5'in üzerinde değişiklikle 63 kez değişikliğe uğramıştır.

Yoksullukla mücadeleye ilişkin sosyal politikaların yasal yeterliliğine sosyal yardımlar açısından bakıldığında sosyal yardımların çeşitliliği, her yardıma ilişkin ölçütlerin farklılığı mevzuat dağınıklığına işaret etmektedir. Bu yardımların talep odaklı olması, sosyal yardımlardan yararlanan bireylerin beşeri sermayelerinin bu mevzuatı takip etmedeki yetersizliği mevzuatın takibi konusunu daha da güçleştirmektedir.

Yoksullukla mücadelede merkezi idare aracılığıyla uygulanan sosyal yardımlar 2019 yılı itibariyle 47 başlık altında verilmektedir. Bu yardımların bir kısmı geçici olarak sunulurken bir kısmı sürekli olarak verilmektedir. Sağlanan sosyal yardımlar, yardımın niteliğine göre aile yardımları, eğitim yardımları, yaşlı ve engellilere sağlanan yardımlar, sağlık yardımları, özel amaçlı yardımlar, yabancılara yönelik yardımlar ve proje destekleri olarak gerçekleştirilmektedir. Bu yardımlara ilave olarak sivil toplum kuruluşlarının ve belediyelerin talep odaklı sunduğu sosyal yardım ve hizmetlerde dikkate alındığında çerçevenin daha da büyüdüğü ve sosyal destek alanlar tarafından takibinin güçlüğü net olarak ortaya çıkmaktadır.

4. SONUÇ

Yoksullukla ilgili sosyal politika çerçevesinin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde toplumdaki fırsatlara, kaynaklara ve desteklere adil bir şekilde erişim sağlanması önemlidir. Bu kapsamda sosyal politika çerçevesi altında geliştirilen politikalar toplumdaki en savunmasız kişilerin karşılaştığı engellerin dikkate alınarak ekonomik, sosyal ve siyasal yaşama tam katılımın sağlanmasını gerekli kılmaktadır.

Yoksullukla ilgili sosyal politika çerçevesini oluşturan hukuki mevzuatın temelindeki düzenlemelerin hak temelli niteliği sağlaması önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında bu politikaların ulaşılabilirlik, güçlendirme, eşitlik, kapsamlılık ve süreklilik ilkelerine göre hiçbir boşluk bırakılmaksızın ülkedeki tüm yoksul kitleyi hedef alan ve "yurttaşlık" ölçütünün temel alındığı düzenlemelerin oluşturulması evrensel sosyal politikaların uygulanabilmesini sağlayacaktır.

Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarında yoksulluğa çok boyutlu yaklaşılmaması, süreç içinde oluşması ve bütüncül bir bakış açısının olmaması nedeniyle mevzuatta dağınıklık ve parçalanmışlık söz konusudur. Bu noktada yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikalarda temel alınan yasal mevzuat yapısının çok dağınık olması uygulama alanını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Mevzuat dağınıklığının kimi zaman sistemin açığını fark eden faydalanıcılar tarafından olumsuz olarak kullanılabilen kimi zaman yasal çerçevenin katı sınırlarla çizilmiş olması nedeniyle belirlenen sınırları çok az aşan faydalanıcılara mağduriyet yaşatabilmektedir.

Sosyal yardımların çeşitliliği, her yardıma ilişkin ölçütlerin farklı olması, yardımların talep odaklı olması, sosyal yardımlardan yararlanan bireylerin beşeri sermayelerinin bu mevzuatı takip etmedeki yetersizliği mevzuatın takibi konusunu daha da güçleştirmektedir.

Sosyal yardım alanında muhtaçlık belirlemede çok sayıda kanunun yanı sıra diğer yasal ve idari düzenlemelerde farklı hükümlerin bulunması ve tematik düzeyde çok farklı hedef kitlelerin oluşturulması politikaların etkinliğinde sorun oluşturmaktadır. Sosyal yardım alanında faaliyet gösteren her aktör, konuya kendi tarafından yaklaşmakta ve farklı muhtaçlık tanımlaması yapmaktadır. Muhtaçlığın tek ölçüte göre belirlenmesi nedeniyle muhtaçlık sınırına yakın haneler açısından sosyal yardımlara erişememe sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada **muhtaçlık ölçütlerinde kademe esasının benimsenmesi** sosyal adalet açısından önem taşımaktadır.

Engelliler ve yaşlılar için 1976 yılında yürürlüğe giren 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” kapsamında devam eden uygulamalarla hak temelliliğe yakın bir yaklaşım izlenmesine karşın yoksullukla mücadeleye yönelik politikaların tamamı için aynı durum söz konusu olmamakla beraber yoksullukla mücadelede hak anlayışına dönüşmeye başlayan bir sürece girilmiştir. Bu kapsamda **“Temel Sosyal Yardım Kanun Taslağının”** yasallaşması ile mevzuat dağınıklığının giderileceği ve hak temelli anlayışın benimseneceği öngörülmektedir.

Avrupa Sosyal Şartında (1961) sosyal politika alanında hak vurgusu, vatandaşlık hakları kapsamında işlenerek sosyal hizmetin "hak" olarak kabulü fikri benimsenirken, 1996 yılı Avrupa Sosyal Şartında **asgari gelir desteği** gündeme alınmıştır. Türkiye’deki sosyal politikaların temel alındığı mevzuat yapısında asgari gelir desteği uygulamasının dikkate alınması ile mevzuat bütünlüğünün oluşması ve sosyal politikaların etkinliği sağlanacaktır.

Asgari gelir desteği uygulamaları ile var olan yapıda SYDV aracılığıyla ve idari kararlarla yürütülen uygulamaların düzenlenmesiyle yardım yönetiminin yeniden şekillenmesi sağlanarak, **yoksullukla mücadelede bütüncül bir bakış açısının oluşturulabileceği, hak temelli bir anlayışın benimseneceği ve siyasi otoritenin tasarrufuna açık yaklaşımların engelleneceği bir yapı** oluşacaktır.

Sosyal hizmet alanında evrensel yaklaşımların hedeflenmesi doğrultusunda sosyal politikaların temel alınacağı hukuki düzenlemelerde;

- Mutlak yoksullara sağlanan sosyal desteklerin sürekliliğinin sağlanması,
- Göreli yoksullara sağlık, eğitim, rehabilitasyon, iş ve meslek sahibi olmalarını sağlayacak sosyal desteklerin sağlanması,
- Muhtaçlık ölçütlerinin tespitinde "kademeli sistem" uygulaması ile mutlak yoksulluk için sürekli göreli yoksulluk için kademeli sistemin değerlendirilmesi,
- Paternalist devlet algısı ile oluşabilecek "klientalist ilişkilerin" oluşmasının önlenmesi,
- Hak temelli sosyal politikalar doğrultusunda konuya ilişkin hukuki yolların açık olması,
- Mevzuat dağınıklığının giderilmesi noktasında en önemli sosyal politika araçlarından biri olan asgari gelir desteği uygulamasının gündeme alınarak potansiyel uygulama sonuçlarının irdelenmesi,
- Hukuki düzenlemelerin arz odaklılığı benimseyecek idari bir yapılanmanın oluşturulması,
- Sosyal yardımlardan yararlanan bireylerin beşeri sermayelerinin hukuki mevzuatı takip etmedeki yetersizliğinin dikkate alınması, sosyal politikaların mevzuat ve uygulama dağınıklığını önleyecektir.

KAYNAKÇA

- AÇSŞB_a. Eylül 7, 2018 tarihinde [sıkca-sorulan-sorular/engelli-ayligi-2022-sayili-kanun-kapsaminda](https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf) adresinden alındı.
- AÇSŞB_b. Mayıs 21, 2019 tarihinde <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/hakkinda/sosyal-yardimlasma-ve-dayan%c4%b1smayi-tesvik-fonu/> adresinden alındı.
- AÇSŞB_c. Temmuz 22, 2019 tarihinde <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/hakkinda/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/> adresinden alındı.
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012). Eylül 29, 2018 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf> adresinden alındı.
- Arsa Ofisi Kanunu. (1969). Eylül 1, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1164.pdf> adresinden alındı.
- Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun. (2004). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041215.htm#1> adresinden alınmıştır.
- Belediye Kanunu. (1930). Eylül 24, 2018 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> adresinden alındı.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). Eylül 20, 2018 tarihinde www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.doc adresinden alındı.
- Ciner, C. U., & Fişek, P. D. (2010). Sağlıkta Sosyalleştirme: "Genel" ile "Yerel" in Önemi. 03 13, 2018 tarihinde <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/saglikta-sosyallestirme> adresinden alındı.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). Eylül 24, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> adresinden alındı.

- Dernekler Kanunu. (2004). Eylül 21, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf> adresinden alındı.
- Emekli Sandığı Kanunu. (1949). Eylül 25, 2018 tarihinde www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5434.doc adresinden alındı.
- Emlak Vergisi Kanunu. (1970). Eylül 2, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.1319&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> adresinden alındı.
- Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu. (1971). Eylül 3, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.1479.pdf> adresinden alındı.
- Gecekondu Kanunu. (1966). Ağustos 30, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.775.pdf> adresinden alındı.
- Gelir Vergisi Kanunu. (1960). Ağustos 26, 2018 tarihinde https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/gerekciler/GVK/cilt_1_193_sayili_kanun.pdf adresinden alındı.
- Göçmen, M. (2012). Ülkemizde İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Fonu. Kamu-İş, 137-157.
- Gümrük Kanunu. (1999). Temmuz 24, 2019 tarihinde www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4458.doc adresinden alındı.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). Türkiye’deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi. Ankara: DPT Uzmanlık Tezi.
- İl Özel İdaresi Kanunu. (2005). Eylül 22, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf> adresinden alındı.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). Ağustos 27, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf> adresinden alındı.
- İş Kanunu. (2003). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> adresinden alınmıştır.
- Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2002). Eylül 18, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4736.pdf> adresinden alındı.
- Kasalak, Ç. (2013). Türkiye’de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Yerel Yönetimler. Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü.
- Mesleki Eğitim Kanunu. (1986). Eylül 16, 2018 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> adresinden alındı.
- Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973). Eylül 6, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden alındı.
- Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu. (1963). Temmuz 24, 2019 tarihinde www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.197.pdf adresinden alındı.
- Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Kanunu. (1992). Eylül 17, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4846&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> adresinden alındı.
- Öz, C. S., & Yıldırım, S. (2009). Türkiye’de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü., (s. 453-463).
- Özel Tüketim Vergisi Kanunu. (2002). Temmuz 24, 2019 tarihinde www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4760.doc adresinden alındı.

- Özürlüler ve Bazı Kanun ve KHK'larda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2005). Eylül 23, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> adresinden alındı.
- Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun. (1961). Ağustos 28, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.224.pdf> adresinden alındı.
- Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). Eylül 10, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> adresinden alındı.
- Sosyal Sigortalar Kanunu. (1964). Ağustos 29, 2018 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.506.pdf> adresinden alındı.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. (2006). Eylül 27, 2018 tarihinde www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.doc adresinden alındı.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu. (1986). Eylül 15, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf> adresinden alındı.
- Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu. (1983). Eylül 12, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.8885&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> adresinden alındı.
- Tarım Kanunu. (2006). Eylül 26, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5488&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> adresinden alındı.
- Tarım Sigortaları Kanunu. (2005). Şubat 9, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5363.pdf> adresinden alındı.
- Tarımda Kendi Adına Ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu. (1983). Eylül 13, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.2926.pdf> adresinden alındı.
- Tekin, A. (2012). Genel Sağlık Sigortasından Yararlanma Şartları ve Esasları. TBB Dergisi, 151-166.
- Toplu Konut Kanunu. (1984). Eylül 14, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2985.pdf> adresinden alındı.
- Toprak ve Tarım Reformu Kanunu. (1973). Eylül 3, 2018 tarihinde <http://www.emlakmevzuati.com/toprak-ve-tarim-reformu-kanunu/> adresinden alındı.
- Umumi Hıfzısıhha Kanunu. (1930). Eylül 5, 2018 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf> adresinden alındı.
- Vakıflar Kanunu. (2008). Eylül 28, 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm> adresinden alındı.
- Yardım Toplama Kanunu. (1983). Eylül 11, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2860.pdf> adresinden alındı.
- Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun. (2004). Eylül 19, 2018 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5102.pdf> adresinden alındı.
- Yükseköğretim Kanunu. (1981). Eylül 8, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> adresinden alındı.